

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

· Ellinci İçtima

8.6.1338 Perşembe

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — Zaptı sabık hulâsası	245	4. — Samsun merkez kazasında idarei örfiye ilânına dair İera Vekilleri Heyeti Riyaset tezkeresi	246:254
2. — Azayı kiram muamelâtı	255	5. — Takrirler	246
1. — İstanbul mebusluğuna intihabedil- miş olan Şükrü Beyin Meclise takdimi	255	1. — Karahisarı Şarki Mebusu Musta- fa Beyin İstanbul mahakiminince müddei ve müddeaaaleyh Anadolu halkından oldu- ğu takdirde verilen hükümlerin Anadolu mahkemelerince muteber tutulmasına dair takriri	246
2. — Kastamonu Mebusu Dr. Suad Beyin, tam tahsisatla dört ay mezun ad- dedilmesine dair Divanı Riyaset kararı	255, 259,306	6. — Sualler ve cevaplar	255
3. — Teklifler	245	1. — Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Beyin, Cami Beyin Meclise iltihak etme- mesi sebebine dair suali ve Hariciye Ve- kili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı	255:257
1. — Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, muvakkat bir Şûrayı Devlet teş- kiline dair kanun teklifi (2/535)	245	2. — Edirne Mebusu Faik ve Kars Mebusu Cavid beylerin, Nihad Reşad Be- yin İngiltere Parlâmentosunda encümenler- den birindeki beyanatına dair suali ve Ha- riciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı	257:258
2. — Malatya Mebusu Reşid Ağanın jandarma bütçesine iki yüz bin lira ilâve- sine dair kanun teklifi (2/537)	245:246	3. — Kars Mebusu Fahreddin Beyin, Kars Konferansı mukarreratına dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı	258:259
4. — Tezkereler	246	4. — Erzurum Mebusu Müseyin Avni Beyin, Yunanlılarla doğrudan doğruya mü-	
1. — Hiyaneti vataniyeden idama mahkûm Hacı Musaoğlu Rıza hakkındaki evrakı hükmiyenin gönderildiğine dair Adliye Vekâleti tezkeresi	246		
2. — On beş sene küreğe mahkûm Mesudiyeli Girıkoroglu Avram hakkın- daki evrakı hükmiyenin gönderildiğine dair Adliye Vekâleti tezkeresi	246		
3. — Sıhhiye Vekâleti Bütçesinin müs- tacelen müzakeresi hakkında Sıhhiye Ve- kâleti tezkeresi	246		

	Sayfa		Sayfa
zakerata girişilip girişilmediğine dair su- ali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı	259	bir kısım mahkûmin ile yetmişini teacüz edenlerin aflarına dair Kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/530)	254
7. — İstizahlar	260	6. — Kırşehir Mebusu Sadık Beyin, erbabı ceraimden bâzılarının bakıyci müd- deti cezaiyelerinin aflarına dair kanun tek- lifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/525)	254
1. — Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyle arkadaşlarının 11 maddelik istizah tavriri ve Dahiliye Vekili Ali Fethi Beyin cevabı	260: 305	7. — Kütahya Mebusu Besim Atalay Beyin, hububat ihracının men'ine dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni maz- batası (2/531)	254
8. — Mazbatalar	254	8. — Kütahya Mebusu Cemil Beyin, İktisat Vekâletinin müdüriyeti umumiye- ye tahviline dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/519)	254
1. — Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin, umum zâbitan ve mensubini aske- riyeye bir nefer tayını zammı hakkında ka- nun teklifi ve Lâyiha Encümeni mabbatası (2/534)	254	9. — Kayseri Mebusu Osman Beyle rü- fekasının, İktisat Vekâletinin müdüriyeti umumiyeye tahviline dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/518)	254:255
2. — Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin, umum zâbitan ve mensubini askeriyece siy- yanen birer nefer tayını zammı hakkında kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazba- tası (2/533)	254	10. — Lâzistan Mebusu Osman Beyin, Karadeniz sahiline ithal edilecek unlar- dan alınacak resmin resmi aslı olmasına dair kânunun temdidi müddetine dair kanun teklifi ve Muvazenei Maliye Encü- meni mazbatası (2/532)	255
3. — Gazianteb Mebusu Ali Cenani Beyin, ihraçedilecek tütünlerden Resim istifasına dair kanun teklifi ve Lâyiha En- cümeni mazbatası (2/527)	254	11. — Anadolu'da tesis olunacak bü- yük telsiz telgraf istasyonu için 85 bin lira daha itasına dair kanun lâyihası ve Posta Telgraf ve Muvazenei Maliye encü- menleri mazbataları	255
4. — Malatya Mebusu Lûtfi Beyin, Ma- latya'daki İttihat ve Terakki Kulübünün mahalline terkine dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/522)	254		
5. — Erzurum Mebusu Salih Efendinin, hukuku şahsiye baki kalmak şartıyla ni- sif müddeti cezaiyelerini ikmal etmiş olan			

BİRİNCİ CELSE

Bed'i müzakerat; saat : 1,00

REİS — Reisisani Rauf Beyefendi

KÂTIPLER : Mahmud Said Bey (Muş), Enver Bey (İzmir)

REİS — Efendim celse küşadedildi. Zaptı sabık hulâsası okunacak.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Birinci Celse

İkinci Reisvekili Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilinikât zaptı sabık hulâsası kıraat ve aynen kabul olundu. Bayram münasebetiyle Paris Sefarethanesinde icra edilen resmî kabule dair Hariciye Vekâleti tezkeresi kıraat ve cevap yazılması tensibedildi. Nafia Vekâletine intihabedilmiş olan İstanbul Mebusu Dr. Adnan Beye izahati şifahiyesi üzerine reyî işari ile ve ekseriyeti azîme ile beyamî itimat edilerek intihap teyidolundu.

Adana Mebusu Abdullah, İçel Mebusu Hacı Ali Sabri efendilerin temdidi mezuniyetlerine, Ergani Mebusu Mahmud Beyin hasta bulunmasına mebni kıstelyevmden affına dair Divanı Riyaset kararları kabul edildi. Ahvali sıhhiyesine mebni Kastamonu Mebusu Dr. Süad Beyin tam tahsisatla dört ay mezun addolunmasına dair Divanı Riyaset kararı kıraat olunarak alelâde mezuniyeti kabul ve esnai mezuniyetinde tam tahsisat itası hususu tâyini esamî ile reyî vaz'edildi. Beşinci şubeden encümenlere intihabedilen zevata dair mazbata okundu. Yozgad Mebusu Feyyaz Âli Beyin sansüre mütâallik sual tahriri Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetine, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin Yunan matbuatının Hükümetimizle doğrudan doğruya müzakere hakkındaki işaatine dair sual tahriri Hariciye Vekâletine tebliğ olundu. Erzurum Mebusu Salih Efendi hakkında tatbik edilen cezaya ait itiraznamesi kıraat ve müzakeresi kabul olundu. Ve teneffüs için celse tatil edildi.

İkinci Celse

Musa Kâzım Efendi Hazretlerinin tahtı Riyasetlerinde bilinikât Erzurum Mebusu Salih

Efendinin şikâyetnamesi müzakere edilerek netice de ceza ipka edildi. Burdur Mebusu İsmail Subhi Beyin Yunanlıların esnayı tahliye de ikai fecai edeceklerine dair sual tahriri Hariciye Vekâletine tebliğ ve badehu Nevahi Kanununun müzakeresine iptidar edildi. 31, 32, 36 ncı maddeleri aynen; 38, 42 ncı maddeleri tadilen kabul, 39 ncü madde encümenine iade ve 44 ncü madde tayyolundu ve Perşembe günü içtima olunmak üzere celseye nihayet verildi.

Reisisani	Kâtip	Kâtip
Rauf	Muş	İzmir
	Mahmud Said	Enver

REİS — Zaptı sabık hakkında söz isteyen var mı?

İSMAIL SUBHÎ B. (Burdur) — Bendenizin tahririm Hariciye Vekâletine havale edilmiş tarzında gösterilmiş. Halbuki Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetine havale edilecekti zannederim.

REİS — Efendim, Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetine havale suretiyle zaptı tashiha kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın, Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetine suretiyle tadilen zaptı sabık hulâsası kabul edilmiştir.

3. — TEKLİFLER

1. — *Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, muvakkat bir Şûrayı Devlet teşkili hakkındaki kanun teklifi (2/535)*

REİS — Efendim, muvakkat bir Şûrayı Delet teşkiline dair Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, teklifini Lâyiha Encümenine,

2. — *Malatya Mebusu Reşid Ağanın, jandarma bütçesine 200 bin liranın ilâvesine dair kanun teklifi (2/537)*

REİS — Jandarma bütçesine 200 bin lira

ilâvesine dair Malatya Mebusu Resid Ağanın teklifini keza Muvazenei Maliye Encümenine

4. — TEZKERELER

1. — *Hiyaneti vataniyeden idama mahkûm Musaoğlu Rıza hakkındaki evrakı hükmiyenin gönderildiğine dair Adliye Vekâleti tezkeresi*

2. — *On beş sene küreğe mahkûm Mesudiye Grikoroğlu Avram hakkındaki evrakı hükmiyenin gönderildiğine dair Adliye Vekâleti tezkeresi*

REİS — Hiyaneti vataniyeden mahkûm Hacı Musaoğlu Rıza ve Grikoroğlu Avram'a mütaallik evrakı hükmiyenin gönderildiğine dair Adliye Vekâletinin iki tezkeresi var. Adliye Encümenine havale ediyoruz.

3. — *Sıhhiye Vekâleti bütçesinin müstacelen müzakeresi hakkında Sıhhiye Vekâleti tezkeresi*

REİS — Sıhhiye bütçesinin müstacelen müzakeresi hakkında Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletinin tezkeresi var. Tensip buyurursanız müzakeresine başlanmış olan Dahiliye Vekâletine ait Emniyeti Umumiye badehu jandarma, sonra Posta ve Telgraf bütçelerinin müzakeresinden sonra müzakeresine başlarız (gürültüler) müsaade buyurunuz efendim. Evvelâ noktai nazarımı arz edeyim. Ondan sonra söz istiyen varsa söz vereyim. İstical buyurmayız. Eğer tensip buyurursanız bunların ikmalinden sonra Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye bütçesine başlayalım.

ZİYA HURŞİD B. (Lâzistan) — Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye bütçesinden daha mühim bütçeler vardır. Müdafaai Milliye bütçesi dururken ondan sonra Adliye bütçesiyle Hariciye bütçesi dururken Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye bütçesini takdim etmek doğru değildir. Mühim bütçeleri sırasıyla müzakere ederiz. Diğer bütçelere takdimen Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye bütçesinin müzakeresinde hiçbir mâna yoktur.

ALİ CENANİ B. (Gazianteb) — Efendim, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye bütçesinin henüz encümünde tetkikatı ikmal edilemedi. Bugün Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiyenin muhasebe memurları gelmişti. Faik Bey arkadaşımız tetkikatiyle uğraşiyor. Tabii bu tet-

kikat bittikten sonra Heyeti Celilenize arz ederiz. O zaman müzakere edilir.

REİS — Efendim, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye bütçesinin tercihan, Dahiliye Vekâletine ait bütçelerden sonra, müzakeresini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın (Ret, ret sesleri) kabul edilmemiştir.

5. — TAKRİRLER

1. — *Karahisarı Şarki Mebusu Mustafa Beyin, İstanbul mahakimince müddei ve müddealeyh Anadolu halkından olduğu takdirde verilen hükümlerin Anadolu mahkemelerince müteber tutulmasına dair takriri.*

REİS — Efendim, İstanbul mahakimi hükümlerinin müddei ve müddeialyh Anadolu ahali oldukları takdirde Anadolu mahkemeleri tarafından kabulünün Heyeti Umumiyece bittasvip Adliye Vekâletine tevdi hakkında Karahisarı Şarki Mebusu Mustafa Efendinin takriri var. Tensip buyurursanız bunu evvelemdir Adliye Encümenine gönderelim.

MUSTAFA KEMAL B. (Ertuğrul) — Reis Bey hacet yoktur. İstanbul'un hakkı kazası kalmamıştır.

REİS — Efendim müsaade buyurunuz; müzakere açmıyoruz. Takririn Adliye Encümenine havalesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Adliye Encümenine havalesi kabul edildi.

4. — *Samsun merkez kazasında idarei örfiye ilânına dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi*

REİS — Samsun'da idarei örfiye ilân olduğuna dair Heyeti Vekile Riyaseti tezkeresi var. Okunacak:

T. B. M. M. Riyaseti Celilesine

Bugün 7 Haziran 1338 sabahı Samsun Limanına gelen Yunan Filosu Amirali tarafından mutasarrıflığa verilen ultimatonda malzemei harbiyenin Yunan zâbitanı muvacesinde tahribini ve aksi halde müddetin hitamında Lâhey İkinci Konferansının onuncu maddesi mucibince hareket edileceği bildirildiğinden şehirde inzibat ve asayiş temin olunmak ve emniyeti dahiliye ve hariciyeye taallük eden hususatı rüyete Hükümeti askeriye salâhiyettar olmak üzere Samsun merkez kazasında muvakkaten idarei örfiye ilân

İcra Vekilleri Heyetinin 7 Haziran 1338 tarihli iktimanda takarrur edildiğini berayi malûmat arz eylerim efendim:

İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili
Fevzi

DURSUN B. (Çorum) — Memleket 10 - 15 seneden beri mahakimi âdiyenin fevkinde, usul ve kavanine tâbi olmayarak sırf askerî mahkemelerle idare olunuyor. Samsun'da idarei örfiyeyi icabedecek katiyen bir hal yoktur. Samsun'da vukua gelen hâdisenin sebebi malûmdur. Samsun ahalişi idarei örfiye ilânını mucip bir halde bulunmamıştır. Hükümetin yalnız düşmana karşı memleketi müdafaa etmesi lâzımdır. İdarei örfiye zaten Samsun'da mevcudolan... (gürültüler) Sözümlü dinleyiniz. Kasabada idarei örfiye-yi icabettirecek bir şey yoktur. Samsun'un haricinde olan asayişsizliğe gelince, o asayişsizliği menedecek Samsun'daki idarei örfiye değildir. Yapılacak iş eşkiyayı tenkil etmektir. Biz oraları ihmal ediyoruz. Tokad'dan Samsun'a kadar devam eden havalide pek çok köylerimiz tahribediliyor. Rica ederim, Tokad köyleri yanarken, Zile köyleri yanarken Samsun'daki idarei örfiye acaba bunların önünü alacak mıdır ve bu tedbir kâfi midir? Binaenaleyh bendenizce Samsun'da idarei örfiye ilânına lüzum yoktur. Yapılacak tedbir jandarmamızı, takip müfrezelerimizi iyi teşkil etmek ve asayişsizliğin önüne geçmektir. Samsun'da ahiren hâdis olan vukuat, orada idarei örfiyeyi ilân ettirecek bir hal değildir. O gelip geçici, askerî bir meseledir, binaenaleyh rica ederim, memleketin her yerinde ufaktefek sebepler ve birtakım bahanelerle mahakimi âdiyenin fevkinde idarei örfiye ilânıyla ahalinin başına taslitetmek doğru değildir. İyi bir hareket de değildir. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin bu kararını kabul etmemenizi rica ederim.

MAZHAR MÜFİD B. (Hakkâri) — İdarei örfiye fevkalâde zamanlarda fevkal kanun ihdasolunan bir usuldür. Acaba Samsun'da idarei örfiye ilânını istilzam ettirecek ne sebep vardır?

Gazetelerde gördüğümüz veçhile Yunan filosu orayı bombardıman etmiş. Biz isterdik ki, idarei örfiyeyi tekliften evvel idarei örfiyeyi icabettiren ahval hakkında Vekiller bizi tenvir etsinler. Evveleminde biz idarei örfiye karar veremeyiz. İdarei örfiye karar vermek için Sam-

sun'da vukua gelen hâdisat hakkında burada Heyeti Vekile bize malûmat vermelidir. Dünkü vukuatı bugünkü gazetelerden anladık. Hâdisat hakkında malûmat isteriz. Bu malûmat verilmedikçe idarei örfiye hakkında müzakere olamaz.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (İstanbul) — Efendiler, bugün gazetelerde görüldüğü veçhile Yunan donanması dün sabah Samsun limanına dâhil olmuş ve öğleden üç saat sonra iki saat kadar şehri bombardıman etmiştir. Bugün bu vaziyeti askeriye hakkında Meclisi Âlinize Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri Heyeti Vekilede takarrür ettiği veçhile izahat verecekti: Fakat son dakikada haber aldığım veçhile kendisi ansızın rahatsız olduğu için bendeniz buna dair malûmat vermek istiyorum.

Evveleminde idarei örfiye meselesinden bahsedelim. Sabahleyin limana gelmiş olan gemilerin bittabi hasmane ve tecavüzkârane bir hareket için gelmiş olduklarını gerek kumandan ve gerekse mutasarrıf istişmam ettiler. Bu hareket bir bombardıman ile de nihayet bulabilirdi ve yahut ihraç ile de neticelenirdi. Bu itibarla bombardıman esnasında emniyet ve asayiş umumiye-yi temin etmek ve yağmakerlik, hırsızlık gibi vukuata set çekmek bittabi Hükümetin birineci vazaifi idi. Bunun için gerek mutasarrıf ve gerek kumandanlık hemen idarei örfiyeyi ilân etmişlerdir. Kanunu mahsus zaten bu salâhiyeti kendilerine bahşetmiştir. Efendiler, böyle bir vaziyet karşısında idarei örfiye ilân edilmezse hangi vaziyet karşısında ilân olunacaktır. Bilmiyorum? Esasen Yunan donanmasının buraya gelip Samsun'u bombardıman etmesinden maksadı bizim zannımızca ahali islâmiyeyi tehyicederek Hıristiyanlar hakkında; aleyhimizdeki propagandalarına arzu ve emellerine muvafık bir şekle sokmak, yani aleyhimizdeki propagandalarına hadim olacak bir şekilde bâzı hareketlere teşvik etmekten ibarettir, zannederiz; Lehülhamd halkımız kendisine has olan sekinet ve itidali muhafaza etmiş ve bombardıman esnasında vaziyet bütün sükûnetiyle devam etmiş ve hiçbir asayişsizlik ve hiçbir nâmarziz ahval vukua gelmemiştir. Malûmu âliniz böyle karışıklık esnasında her türlü adamlar fırsattan istifade ederek yağmakerliğe teşebbüs edebilir. Bu ahvale set çekmek için mutasarrıf ve kumandan pek

muhik bir surette idarei örfiye ilân etmişlerdir, bu yalnız muvakkat bir zaman içindir. Yoksa idarei örfiye temadi etmiyecektir. Evvelce olduğu veçhile Karadeniz sahilinde mntakai harb olduğu için idarei örfiye ilân edilmişti. Fakat bilâhara lağvolunmuştur. Bu hâdise ehemmiyetini izale ettikten sonra bittabi idarei örfiye ilga olunacaktır. Bu hususta telâş buyurulmamasını rica ederim.

Hâdiseye gelince : Sabahleyin saat altı radelerinde, üç sefinei harbiye ile beş nakliye gemisi limana vâsıl olmuşlardır. Ondan sonra saat on ikiyi çeyrek geçe Amerika Torpidosu Kumandanı vasıtasıyla Yunan Kumandanı, berveçhi âti bir tebliği Hükümete göndermiştir. Bu ultiमत tarzındadır.

Yunan Donanması Başkumandanı, âmiralin emriyle Yunan zâbitanından mürekkep bir komisyon muvacehesinde, bizim tarafımızdan gösterileceği veçhile bütün topların, teçizatın, torpillerin, şehrinizde meveudolan bilûmum levazımatı harbiyenin tahribini saat 12/15 ten itibaren bir saat müddet zarfında, 13/15 ten evvel (İstanbul saatiyle) bugünden itibaren bu icraatın itmamı için, istihzaratı lâzimeyi ifa için elzem hususatı ittihaz ediniz. Aksi takdirde tâyin edilen müddetin hitamından itibaren Lahey ikinci konferansının onuncu maddesi mucibince, (Bir sureti merbuttur) hukukî maddeyi tatbik edeceğiz. Bu tahriratın vusulünde, muhteviyatını konsoloslara ve bitaraf hükümet mümessillerine tabaalarının uzaklaştırılması için mühletin hitamından evvel tebliğ ediniz. Aynı zamanda gayrimuharip şehir sekeneşi dahi uzaklaşmalıdır. Tarafımızdan şehir dâhilinde ve civarında bir mukavemet ihdasına mâtuf her türlü harekât ve nakliyat bizim riayete mecbur olduğumuz müddetin inkızasına bâis olacaktır.

Lâhi sulh konferansının onuncu maddesi -

... Binaenaleyh, bu memnuiyette tahkimatı askeriye, müessesatı askeriye ve bahriye silâh depoları, malzemei harbiye fabrikaları ve icabında limanda bulunan ordu veyahut donanmanın istifadesine yarıyan tezgâhlar dâhil değildir. Eğer müddeti mehliyesi zarfında, tahribe başlamazlarsa ve başka vesait gayrimümkün ise bir kuvvei bahriye kumandanı, mâkul bir mühlet vererek tebliğden sonra bunları topla tahribedebilir. Binaenaleyh, bombardımanın sebeb olacağı

zayıttan dolayı hiçbir mesuliyete mâruz değildir.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Bundan başka Taksos sefinesinden - ki bir torpidodur - şu tebliğ gelmiştir :

Samsun Mutasarrıflığına

Taksos Sefinesinden

Yunan donanmasının mevcudiyeti ve onun hareketi meşruası Türklerin Hristiyanlara karşı mezaliminin devamına vesile ittihaz edilmemesini ihtar ederiz. Böyle bir hal Yunan Donanmasına, mukabele. bilmisil icrasını ve Mustafa Kemal'e ait bütün sevahilde pek şedit mukabele bilmisil icrasını istilzam edecektir.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Efendiler bu taksos sefinesinin tebligatından da anlaşılacağı veçhile bunların gayeleri, bu suretle esasen ticaretgâh olan, bilûmum sefaine açık bulunan bir şehre birkaç top atarak - arz ettiğim üzere - halkı heyecana vermek ve arzu ettikleri gibi karışıklıklar husulüne sebeb olmaktadır. Evvelce de arz ettiğim gibi Hükümet, derhal vazifesini ifa etmiş, lâzımgelen tertibatı ciheti askeriye ile bilmüşavere ittihaz etmiş ve bu bombardıman esnasında, ahali, tam bir vekar ve itidali demle muhafazai itidal etmişler ve hiçbir vaka hâdis olmamıştır. Mutasarrıfımızın buna dair verdiği cevap gazetelerde de neşrolunmuştur. İsterseniz burâda da okuyabilirim :

Yunan Donanması Kumandanlığına

Kumandan efendi; Amerika torpidosu kumandanı vasıtasıyla gönderilen mektubunuzu ve melfufatını aldım. Samsun şehri gayrimüstahkem bir memleket olduğundan hukukan bombardıman edilemeyeceğini kaydederek hususatı âtiyeye nazarı dikkatinizi celb ederim. Evvelâ bombardıman için teklif edilen şeraitinizin bilâ istisna heyeti umumiyesi gayrikabili kabul olduğundan reddedilmiştir. Saniyen konsololar ve tabai ecnebiye ve sair bilâtefrik cins ve mezhep bütün ahali şehirde müteferrik bir surette meskûn olup bunların, heyeti umumiyesi yerlerinde ipka edileceğinden bu bombardıman esnasında akacak kanların bilûmum mesuliyeti (f-kârı umumiyei cihanda size tevcih edileceğinden ve hristiyanlara mezalim iera edileceği yolundaki beyanatınızı emsali gibi bir vâhime olarak telâkki ettiğimi beyan ederim.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Kumandan daha bu tebliği almadan evvel veyahut tebliği aldıktan sonra saat üçte kasabayı bombardıman etmiştir. Bombardımandan mutahasıl hasarat hakkında aldığımız raporu da arz edeyim.

Dahiliye Vekâletine
(Makina başında)

Bugünkü telgrafnamelerime zeyildir. Düşman donanmasının bombardımanından mutahasıl hasarat raporu berveğiâtidir. Esnayi bombardımanda ahali vâkar ve temkinini muhafaza ettiği gibi bilâ istisna bilûmum memurini zabıta vazifelerini fedakârane ifa etmişlerdir. Hapishane muhafazasına memur edilen takım kumandanı mülâzımıevvel Hamdi Efendi Hükümet dairesinin şiddetle bombardımanı esnasında, bile mevkufini terk etmiyerek fevkalâde fedakârlık göstermiş ve cephaneyi her türlü tehlike karşısında hüsnü muhafaza etmiş olduğundan taltifini istirham eylerim. Ahaliden şehit ve mecruh olmadığı ve şehrin emnü asayişine mütaallik her türlü tedabir ittihaz edilmiş bulunduğu.

7 . VI . 1338

Canik Mutasarrıfı
Faik

Madde 1. — Hasarat raporu suretidir :
Hükümet konağının Şarki şimalisine isabet eden sekiz mermiden sekiz oda mâmefruşat tahrip ve camlarının kısmen kırıldığı,

Madde 2. — Reji Dairesi civarında meyhaneci Yorgi ile sahilde Frenk Kilisesi Papazına ait hanelerin kısmen tahribedildiği,

Madde 3. — Sahilde doktor Çorokimin'in hanesiyle Amerika kumpanyasına ait tütün deposu ve Kemancıoğlu Yanko zevcesi Bartine ve Kavaklı Omeridisi ile İhbaroğlu kerimesi Elvimyavir ve Topaloğlu İstavri kerimesi Sofya ve Kel Lefteroğlu zevcesi Elenko'nun hanelerinin kısmen tahriboldukları,

Madde 4. — Hükümet karşısında İsmail Onbaşı ile Zekeriya Beyin hanelerinin kısmen tahribedildiği,

Madde 5. — Yolcu iskelesinde, Lonca heyetine mahsus odanın kâmilen ve İskele Komiserliği odasıyla, inzıbatı askerî ve Rüsumat Salon

Memurluğu odalarının kısmen tahribedildikleri,

Madde 6. — Sahilde karaya çekilmiş olan Hacımolla, Sabit, Hurşid, Memiş Ali Beyin; Emin, Ali, Dursun Molla Ahmed ve Sandıkçı Mehmed ve Mustafa reislerin on üç aded çaparları, kısmen Hat Kumandanlığına mahsus kayığın tahrip ve limanda bulunan beylik motorunun armalarının kısmen tahribedildiği.

Madde 7. — Unkapanı'nda Acem Rıza, Nalbant Recep, Acem Tuhafiyeci Mizael, Kefelizade İhsan, Kefelizade Asım ve Mansurzade Hafız, Ekmekçi Şakir Usta, Orman Memuru Osman Nuri Efendi, Çerkez Salih Efendi, Hasan oğlu Mevlud, Hasan oğlu Mustafa ve peştamalcı Süreyya Efendi, Süleyman oğlu Alişir, Nebi oğlu Ali Çavuş, Kümpül oğlu kerimesi Hatice, Gürnlüzade Bekir Efendi, Kozulzade Ahmed, Şeyhzade Sadullah, Kayıkçı Kürt oğlu Hüseyin Ağa, Ak Hasan oğlu Abdullah, Şakir Ağa ve Tuzakçıoğlu Salih Usta kayınvalidesi Hatice, Hacı Kerim eytamı Çerkez oğlu Kara Mehmed, Aşçı Trabzonlu Ahmed usta, Köseoğlu Temel Salih, Kâhyaoglu Mahmud, Sofuoğlu Süleyman, Hacı Reşidzade Naim, Karginzade Hacı Ali Efendi, Yüzbaşı sofı Mehmed Efendi ailesi, Ahmedoğlu Celâl Efendi, Karnıyarıkoğlu Ahmed, Rüsumat Ambar Memuru Ali Rıza Efendi, nam kesana aidolup muhtelif mahallâta bulunan hanelerin eşyalarıyla maan ve kısmen tahribedildikleri,

Madde 8. — Ermeni Darüleytamının eşyasiyle birlikte iki oda bir salonu harabolmuştur, Ermeni kilisesinin bir odası da harabolmuştur.

Madde 9. — Arzzade Rüşdü Efendinin ardıyesi, çerkez Hasan'ın mağazası, Ramiz Beyin mağazasında emtia ticariyesi, Aldı Kaçtızade Rüşdü Efendinin gümrük avlusundaki zeytin yağı varilleri, Arapzadenin gümrük salonundaki dört sandık manifatura eşyası, gümrük Ambarında iki sandık şeker ve Aldıkaçtızadelerin yüz quval dakiki tahrip ve zayı olmuştur.

Madde 10. — Fırkanın erzak deposu muhteviyatıyla birlikte kâmilen muhterik olmuştur.

Madde 11. — Belediyeye ait gazhane muhteviyatı olan (41 770) teneke gaz ve (68 368) kilo benzın ve (900) kilo ispirto ile birlikte kâmilen muhterik olmuştur.

Madde 12. — Efradı askeriyeden dört şehit, üç meceruh olmuştur.

Diyor. (Allah rahmet etsin sadaları) Görüyorsunuz ki, efendiler, bu bombardman esnasında, hiçbir gayeye mâtuf olmaksızın gayrimuharip efrada ait evler tahribedilmiştir. Bu suretle düşmanın yaptığı harekâtı vahşiyaneyi protesto etmek, bu suretle bizi Avrupa nazarında, küçük düşürmek için takibelediği şeni, sakim siyaseti yüzlerine çarpmak için, Hükümetçe lâzımgelen teşebbüsatta bulunulmuştur. Binaenaleyh böyle bir hâdise vukuunda, vaziyet itibariyle tesis edilmiş olan idarei örfiyeye pek lüzumludur ve mahallindedir. Lüzumu kalmadığı halde derhal ilga edileceğini Hükümet namına zatiâlilerine vadedirim. Bunun kabulünü istirham ederim.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Fethi Beyefendi, Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretlerine vekâleten söylediğinizden zatiâlilerinden bir şey sormak istiyorum.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (İstanbul) — Efendim, buyurun.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Samsun sahilinde sahilin diğer nikatında böyle bir meselelenin tekerrürü pek muhtemeldir. Binaenaleyh nikatı sairede de tedabiri lâzimenin alınıp alınmadığının Erkânı Harbiye Riyasetinden sualini teklif ediyorum. Gerek idareyi mülkiye ve gerek idareyi askeriyenin sahil üzerinde lâzımgelen tedabiri ittihaz etmesini ve daha fena bir faciaya meydan bırakılmamasını Hükümetten rica ederim.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Şüphesiz... Erkânı Harbiye Umumiye Vekâleti, bu ciheti nazarı dikkate almış ve icabeden yerlere, lâzımgelen evamiri vermiştir.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Meselede bendeniz, mümkünülere şeylerin olabileceğini zannediyorum. Fakat burada bâzı tedabir icra olursa... Gerçi zarar görülmesini zarar gördürülmesini, nüfustan ziyat olmasını hiç kimse arzu etmez. Bilhassa memlekette inzibatın muhafazasına muvaffak olunmasından dolayı bendeniz, oradaki memurini hükümete teşekkür ederim. Yalnız bu misal daha başka bir şekilde olabilir-di ve daha başka bir şekilde bu tedabirin kâffesinin yapılıp yapılmadığını Hükümetten öğrenmek istiyorum. Bilâhara dairei aidesi izah etmelidir.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (İstanbul) — Yapılan tedabiri askeriyeyi burada izah etmek için benim ne kâfi derece malûmatım var, ne de salâhiyetim vardır. Mamafih bu tedabir hakkında malûmatı vâsia sahibi dahi olsam burada söylemeyi doğru görmüyorum. Bu hususta Salâhaddin Beyefendi istediği zamanda gerek Meclis âzası sıfatiyle ve gerek şahsi olarak Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretlerinden gerek Müdafaai Millîye Encümeni namına ve gerek diğer bir sıfatla sual edebilirler.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Hükümetin tedabiri askeriyeye ve mülkiye hususunda daha fazla müteyakkız bulunmasını isterim. Çünkü bu tekerrür edecektir.

İSMAİL SUBHİ B. (Burdur) — Beyefendiye bir şey sormak isterim. Samsun'da Amerika tebaası var mıdır? Ve bu tebaayı almak için Amerika gemisi teşebbüste bulunmuş mudur?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Samsun'da Amerika tebaası ve deposu vardır. Malûmuâliniz Samsun ticaretgah bir yerdir. Bilhassa tütün ticaretiyle meşhur bir yerdir.

Tütün mübayaa etmek için burada Amerikalılar vardır. Filhakika bu tebaayı muhafaza etmek için torpido kumandanı torpidoya teslimini Hükümete söylemiştir. Lâkin, tecavüze bed'i olunacağı bir sırada bu tebaanın çıkması caiz olamayacağından ve bu mülâhazatı askeriyeye mebni bu talep maalesef is'af edilememiştir. (Çok muvafık, sedaları) ve bunların dâhili şehirde sureti mahsusada muhafazalarına itina edilmiştir. Yalnız kendilerinin değil, diğer ecnébi tebaalarının muhafazalarına da itina edilmiş ve bunlar da her türlü tecavüzden vikaye edilmiş ve tedabiri inzibatıyeye tevessül edilmiştir.

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. — (Kastamonu) — Amerikan torbidosu kumandanının talebi is'af olunmamış değil, olunamıştır.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahib) — Nakliye gemilerinde asker olup olmadığı tarasut edilmiş midir?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Aldığımız malûmata göre o nakliye gemileri muavin kuruvazör halinde tertibedilmiş bir filo halindedir

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahib) — Bombardımanı Hükümet olmazdan evvel haber almış mıdır, yoksa sonra mı haber aldı?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Derhal haber almıştır.

MEHMED ŞÜKRÜ B. — Yani filo Karadeniz Boğazından çıktığı zaman haber alınmamış mıdır?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — İlk evvel Zonguldak'ta görülmüştür. Oradan bombardımandan evvel haber gelmiştir.

ŞÜKRÜ B. (Canik) — Malûmuâliniz o civarda Rum eşkiyaları çok zamandan beri devam ediyor. Bu donanma onlarla civar sahil üzerinde bilhassa muhabere etmiş midir? Yahut eşkiya da bir harekete gelmiş midir?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Yunan Donanması arz ettiğim ve hile Harizanın altıncı günü Zonguldak açıklarında görülmüş yedinci günü de Samsun limanında görülmüştür. Binaenaleyh bu hiçbir yerde tevakkuf etmediğine delâlet eder ve tevakkuf ettiğine dair de bir malûmat yoktur. Dahilde asayiş tamamen temin edilmiştir. Tedabiri inzibatiyede de zerre kadar kusur edilmemiştir. Binaenaleyh dediğiniz gibi eşkiya harekete gelmemiştir ve gelemezdi. Çünkü tedabirimiz vardır.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Efendiler biz sahili açık bulundurmuş, daima bunlara göğsümüzü germiş adamlarız. Birgün bu hak, bu kan fışkırır. Yalnız burada kimler yapmıştır efendiler? Yüzlere seneler hizmet edip büyük diye başımız üzerinde tuttuğumuz insanların cezasını çektiğimizi bir daha hatırlıyalım. Avrupalılar bu milleti boğmak, bizi habersiz avlamak için bin türlü yalan vaatlerle topumuzu, tüfeğimizi elimizden almak istiyorlardı. İşte birtakım ahmaklardı ki Avrupalıların haysiyeti düveliyesine teslimi nefsedecek safderunluk gösteriyor ve bizlere zamanıyla gülüyorlardı. Şimdi o adamlara soruyorum. Nerede terki teslihat? Bu ieraat yalnız Türklere mi mahsus idi? Bugün sefil alçak Yunan ne haddine Karadeniz'de dolaşsın... Yunan...! Aç tarihini huzurumuzda utan Yunan!.. Yunan değil efendiler! Yunan değil.. Bunun birincisi bizim munafık tanıdığımız insanlardır. Bugün hakikat tezahür etmiştir. İkincisi; bugün beşeriyete adalet va'dedip hak ve adalet takibedeceğiz diyen yalancılardır. Efendiler

bunlar siyasi hilelerdir. Hristiyanlar bizim içimizde, geçen de arz ettiğim gibi, bizden mümtaz bir hayata maliktir. Bizim verdiğimiz ruhani altın taclar daha patriklerin başındadır. Kahrolsunlar o nankörler. Bizim içimizde servetleri milyonlara balığ oldu. Bugün memleketimizi toplarıyla yakan Averof; Osmanlı sıfatını iddia eden kimselerin parasıyla aldığı bildiğimiz halde yine hürmetten geri durmadık. Bizim köylümüz son öküzünü verdi, onların refahı için evlâtlarını öldürdü. Bunların milletini sıyanet için, hayatlarını muhafaza için köylülerimiz âdeta bunların hesabına çalıştı. Avrupalılar utanmadılar. Bu ne vakayi! Hani hukuku düvel? Nerede açık denizler? Nerede açık limanlar? Samsun'a 450 mermi atıyorlar. Bunu Samsun'a değil; beşeriyetin vicdanına atıyorlar. Beşerin vicdanı bir gün sızlayacak. Bir gün kendi hesabına adalet yapıyorum, diyen bir avuç insan; cebren fuzuli hareket eden insanları boğacak.

Milletlerin nam ve hesabına politikacı beş on şahsın irtikâbet ettiği zulümden başka nedir efendim?. Hayâ etmelidirler... Bendeniz Hükümetin bu tedbirini zait görüyorum. Top sesi; Türk milletinin eylencesidir, hakikat uğrunda ve millî sedaların yükselmesi aşkına evlâdını şehit vermekten zevk alır. Fazla tedbire ihtivaç yoktur. Vakarı millimiz top sesleriyle bozulamaz. Bizim maksadımız zulüm yapmak değildir. Kardeşlerimizi değil, orada, tahtı işgallerinde olan yerlerde sürü sürü yaktıklarını işitmiyor muyuz? Biz intikamımızı âcizlerden değil, mücerrimlerden almakla müteselli oluruz. Varsın Yunanlılar uhdelerinde emanet olan bikeslere zulüm yapsınlar. Varsın müdafaasız yerlerimizi toplarıyla yıksınlar.

Fakat emin olsunlar ki, o nispette cezalarını esirgemiyeceğiz. Tâ Trakya'dan tutunuz Eskişehir'e kadar her yerde ve her gün mezalim ika olunuyor. Bütün bunları işittiğimiz halde biz sabır ve tahammül ediyoruz. Onlar bunu bilmiyorlar mı zannediyorsunuz? Hayır biliyorlar ve bizim büyüklüğümüze şahidoluyorlar. Arkadaşlar protestodan bahsediyorlardı. Gidip o kirli ellerde kalacak olan protesto namelerden ne çıkar? Feryadımızı milletlere işittirecek bir vasıtaya malik misiniz? Bana ondan haber veriniz. Loid Core'a mı vereceksiniz? Bunlar zaten Loid Core'un âleti şerri değil midir? Benim elimden

silâhını alıp Rumlara veren Loid Core değil midir? Hani bizim Yavuz zırhlımız, hani bizim toplarımız? Nerede, o Çanakkale Boğazı? Bunlar o düveli muazzama denilen insanların ellerine emaneten teslim olunmuş mudur? Binaenaleyh biz viedanı beşere haykıralım ve haykırıyoruz. O politikacıların yüzünden beşeriyet asırlardan beri denizler gibi kan akıtıyor. Onların maksadı efendiler; maksatları içimizdeki hiristiyancıları himaye değildir, bilâkis hiristiyancılar bize tekar-rübettikçe onları bizden uzaklaştırmak ve aramızı açmak istiyorlar. Biz onlara karşı daima himayekâruz, onlar da bizim büyüklüğümüzü tasdik ve bize hürmet ediyorlar. Biz onlara karşı daima hissiyatı müveddetkârane perverde ediyoruz. Birbirimizle kardeş gibi yaşıyoruz. Onların içinde de şakî var, bizim içimizde de var. Hükümetin bu şakîler hakkındaki hareketinden dolayı bütün bir millet hiçbir vakit mesul tutulamaz. Şakîleri, âsileri tahtı inkıyada almak Hükümetin vazifesidir. Büyük Millet Meclisinin tanzim ve Hükümetinin tatbik ettiği kanunlar sayesinde memleketimizin âsaiyeti daima müem-mendir. Binaenaleyh bendenize idareyi örfiye-ye katiyen lüzum yoktur. Onların bu hareketleri gösterdiğiniz ve göstermekte olduğunuz şu celâdeti yıkmak gayesine mâtuftur. Hâlâ İngilizler çizdikleri projeyi tatbik etmek emelindedirler. Yunan, bu millî galeyan, acaba zulmünü boğmayacak mı zannediyor? Hazer etmelisin, bu intikamdan çok korkmalısın, bu tuğyanı millî değil senin, bütün cihanın, onların zulmünü behemehal boğacaktır. (İnşallah sesleri)

ALİ CENANİ B. (Gazianteb) — İdarei Örfiyenin mahallinde olduğuna ve memurini mülkiye ve askeriyenin tam zamanında ilân ettiklerine tamamiyle kaaniim. İdarei örfi bu gibi vâkalar için kabul edilmiş ve kesbikanuniyet etmiştir. Yalnız bendeniz bir ciheti ihtar etmek istiyorum. O da idarei örfiye daimî olamaz. Muvakkattir. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki, idarei örfiye bir zaman ile tevkît olunmalıdır. İcabederse temdidedilebilir. Binaenaleyh tevkît edil-sin.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Efendim Dahiliye Vekili Fethi Beyefendi idarei örfiyenin bir lüzum ve icaba mebni ilân edilmiş olduğunu beyan buyurdular. Demekki lüzum görüldüğü

vakit ilân edilebiliyormuş. Bendeniz Dahiliye Vekili Beyin beyanatını maaşşükran kabul ediyorum. Buyurdular ki, şehirde muhillî âsaiyet bir şey olmamıştır. Bir tevehhüm üzerine, bir korku üzerine - ki, muhakkaktır - ilân edilmiştir. Halbuki mademki şehirde bugün âsaiyet ber-kemâldir, idarei örfiye neden ilân edilmiştir? Burasını anlıyamadım. Esasen mahallî memurini mülkiye ve askeriyeye lüzum gördükleri zaman idarei örfiye ilân edebiliyorlar. Lüzum görüldüğü zaman yine edebilirler. Binaenaleyh bizim bu idarei örfiyeyi kabul ve tasdik etmeliğimize lüzum yoktur. Çünkü bunu tasdik etmek demek elyevm orada idarei örfiyeyi icabettirecek ahvalin bulunduğunu kabul etmek demektir. Bunu biz kabul edemeyiz. Böyle bir şey yoktur. Yalnız bir mesele kalıyor ki, demin Salâhaddin Beyefendi biraderimiz kapalı sordu. Bendenize sorulacak çok sualler vardır. Fakat Dahiliye Vekili Beyden değildir. İnşallah yakında iadei âfiyet ederler, Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretlerinden sorarız.

ALİ B. (Karahisarı Sahib) — Efendim İdarei örfiye meselesi malûmuâliniz kuvayi mülkiyeyi kuvayi askeriyeye ile mezederek bir elden idare etmek ve vaziyete hâkim olmak için yapılmıştır. Ve öyle ahvali fevkalâde de kumandanlar için bu emri zaruridir ve mühim bir vazifedir. Heyeti Celilenize mühim bir vakayı derhatır ettirmek isterim. İzmir'in işgali meselesinde evvelâ Kalturop Düveli İtilâfiyenin kuvvetleriyle İzmir'i işgal etmesi için müracaat etmiştir. Akabinde Yunan kuvvetlerini İzmir'e çıkarmak için teşebbus etmiştir ve son saate kadar teminat vermiştir ki, Düveli İtilâfiye tarafından işgal edilecektir. Bu esnada kolordu kumandanı Nadir Paşa bir taraftan İstanbul'a müracaat etmiştir ve yazdığı telgraflar Ayvalık'tan geçtiği için bendeniz o telgrafları dolayısıyla almışımdır. Ve vâkıf olmuşumdur. Son dakika gelinceye kadar hiçbir suretle bir tetbir ittihazına muvaffak olamamıştır. Eğer tedabiri askeriyeye ile beraber tedabiri inzabatiyeye teşebbus edilseydi ve bir entirika dönmekte olduğunu görerek şiddetle teşebbüste bulunmuş olsaydı belki o günlerde İzmir meselesine başka bir surette mukabele edilmiş olurdu. Bugün içinde bulunduğumuz ve aladdevam görmekte olduğumuz felâketler vu-

kua gelmezdi. Onun için Samsun'daki kumandan ve hükümet benim kanaatime göre tamamen vazifesini yapmıştır ve hiç tereddüt etmemiştir. Ve belki düşman zannettiğimize göre nakliye gemilerinde askerleri olduğuna göre asker çıkarmak isterdi ve belki de kolaylıkla işgal ederdi. Onun için İdarei örfiye ilân edilmesi isabettir ve oradaki kumandan ve memurini mülkiyeye de Meclisi Âliniz namına beyanı memnuniyet edilmesini teklif ederim (Vazifelerini ifa etmişler sadaları).

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Efendim bu ilân edilen İdarei Örfiye meselsi kuvayi müdafaaımızı daha sükûnetle idare ve tanzim edebilmek ve şehir dâhilinde «malûmuâliniz Samsun büyücek bir şehirdir» her türlü fena ahvale meydan vermemek maksadıyla yapılmıştır. Binaenaleyh bu mesele mündefi olur olmaz idarei örfiyeye de lüzum kalmıyacağı bedihidir. İdarei Örfiye hususunda bendeniz de zâtîâllileri kadar mütaassıp bir haldeyim. Her halde memleketin idarei örfiye ile idare olunması caiz değildir. Nizami ve tabii olan ahvalın bir an evvel rücu etmesi lâzımdır. Bendeniz Dahiliye Vekâletine gelmezden evvel Karadeniz sahilinde idarei örfiye ve sair teşkilât vardı. Fakat Vekâleti deruhde eder etmez bunlara birer birer nihayet verilmiştir ve sizi temin ederim ki, tehlikei hariciye mündefi olur olmaz idarei örfiye ref olunacak ve vaziyeti asliyeye rücu edilecektir. Bu hususta fazla bir asabiyet gösterilmemesini rica ederim.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Zatiâliniz Ali Cenani Beyin, teklifini kabul buyuruyor musunuz?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Müddet meselesi malûmuâliniz, on gün, on beş gün tevkidedilebilir. Lüzum görülürse temdit, görülmezse daha evvel ref edilir Binaenaleyh meselenin zaman ile tevkidedilmesine lüzum yoktur.

ABDULLAH Ef. (İzmit) — Yunan donanmasının Samsun'u bombardıman etmesine tabii sebepler vardır. Tabii bu sebepler meyânında birincisinin Pontüsçülüğü teşçi olduğunda şüphemiz yoktur. İkincisi ahaliyi ızrar etmek. Üçüncüsü olarak da şunu görüyorum ki; pontüsçülerden bir kısmını, yani Pontüs Cemiyetinden dağlarda bulunanları alıp Sam-

sun'dan götürmek ve bunlar vasıtasıyla bir kitap yazmak ve donanmasına da alıp Atina'ya götürmek ve resimlerini çıkarmak, bilmem ne yapmak fikir ve emelleri vardır zannediyorum. Bu gibi emelleri husule geldi mi? geldi mi? Emellerine nail oldular mı? Olmadılar mı? Bunu anlamak isterim.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Buna evvelce cevap verdim. Aynı suali Şükürü Bey de iradettiler ve cevabı verildi ve öyle bir şey olmamıştır, dedim.

ABDULLAH Ef. (İzmit) — Ama bu Samsun'da olmaz.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Hiçbir yerde olmadığını söyledim.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetine kabul edenler lütfen el kaldırsın, ekseriyeti azime ile kabul edilmiştir. Efendim Hükümet Samsun'da ilân edilen idarei örfiyeyi Meclisi Âlinize arz etmiştir ve Dahiliye Vekili Muhteremi Beyefendi de Hükümet namına arzı malûmat ettiler. Şimdi iki takrir vardır, Heyeti Âliyenize okuyacağım :

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. O dakikada idarei örfiye ilân etmek suretiyle vakar ve haysiyeti milliyenin muhafazası doğrudur, musiptir. Aneak devamı lâzımsa Meclisin bir esas prensip olarak kabul ettiği istiklâl mahkemesinin intihap ve sevkini teklif eylerim.

Maraş
Hasib

Riyaseti Celileye

İdarei örfiye ilânı hudut ve zaman tâyinile olmak icabedeceğinden idarei örfiyenin Samsun kazası hududu dâhilinde ve yedi Haziran tarihinden itibaren on beş gün müddetle kabulünü teklif eyleriz.*

Canik	Canik	Gazianteb
Süleyman	Emin	Ali Cenani

REİS — Malûmuâliniz Heyeti Vekile tezkresinde de Samsun kazası hududolarak gösterilmiştir. Vekil Beyefendi; takrirler hakkın-da Hükümet namına bir mütalâanız var mı?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — On beş gün olmasında Hükümetçe bir mahzur yoktur.

REİS — Ali Cenani Beyle, Canik mebuslarının takrirlerini Heyeti Celilenizin reyine arz ediyorum. Ali Cenani Beyle rüfekasının şimdi okuduğum takrirlerini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyeti azıme ile kabul edilmiştir efendim. İstiklâl mahkemesi hakkında Hasib Beyin takririni reyiâlinize vaz'ediyorum. Samsun'da istiklâl mahkemesi ikamesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

Encümenlerden gelen mazbatalar vardır. Heyeti Âliyenize arz ediyorum.

8. — MAZBATALAR

1. — *Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin, umum zâbitan ve mensubini askeriyeye bir nefer tayını zammı hakkında kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/534)*

REİS — Umera zâbitana ve mensubini askeriyeye harbin devamı müddetince bir nefer tayını itası hakkında Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin ve

2. — *Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin, umum zâbitan ve mensubini askeriyeye bir nefer tayını zammı hakkında kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/533)*

REİS — Umum zâbitan ve mensubini askeriyeye siyyanen bir nefer tayını itası hakkındaki Trabzan Mebusu Ali Şükrü Bey ve rüfekasının teklifi kanunilerinin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası var. Muvazenei Maliye ve Müdafaai Milliye encümenlerine havale ediyoruz.

3. — *Gazianteb Mebusu Ali Cenani Beyin, ihracedilecek tütünlerden Resim istifasına dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/527)*

REİS — Ihracedilen tütünlerin beher kilosundan beş kuruş İhracat Resmi ahzı hakkında Gazianteb Mebusu Ali Cenani Beyin teklifinin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası var. Muvazenei Maliye ve Kavanini Maliye encümenlerine

4. — *Malatya Mebusu Lûtfi Beyin, Malatya'daki İttihat ve Terakki Kulübünün mahalline terkine dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/522)*

REİS — Malatya'daki İttihat ve Terakki kulübünün ciheti maarife terkine dair olan Malatya Mebusu Lûtfi Beyin teklifinin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası var. Kavanini Maliye Encümenine havale ediyoruz.

5. — *Erzurum Mebusu Salih Efendinin, hukuku şahsiye baki kalmak şartıyla nısıf müddeti cezaiyelerini ikmal etmiş olan bir kısım mahkûmin ile yetmişini tecavüz edenlerin aflarına dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/530)*

REİS — Nısıf müddeti cezaiyelerini ikmal etmiş olan cünha ve cinayet erbabının bakiyei müddeti cezaiyelerinin affı hakkında Erzurum Mebusu Salih Efendinin teklifinin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası var Adliye Encümenine gönderiyoruz.

6. — *Kırşehir Mebusu Sadık Beyin, erbabı ceraimden bâzılarının bakiyei müddeti cezaiyelerinin aflarına dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/525)*

REİS — Erbabi ceraimden bâzılarının bakiyei müddeti cezaiyelerinin affı hakkında Kırşehir Mebusu Sadık Beyin teklifinin şayanı müzakere olduğuna dair Lâyiha Encümeni mazbatası var. Adliye Encümenine havale ediyoruz.

7. — *Kütahya Mebusu Besim Atalay Beyin, hububat ihracının men'ine dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/531)*

REİS — Zeahirin men'i ihracı hakkında Kütahya Mebusu Besim Atalay Beyin teklifinin reddine dair Lâyiha Encümeni mazbatası var. Evrakı vâride meyanına alıyoruz.

8. — *Kütahya Mebusu Cemil Beyin, İktisat Vekâletinin Müdüriyeti Umumiyeye tahviline dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (2/519)*

9. — *Kayseri Mebusu Osman Beyle rüfekasının, İktisat Vekâletinin Müdüriyeti Umumiyeye tahviline dair kanun teklifi ve Lâyiha Encümeni mazbatası (3/518)*

REİS — İktisat Vekâletinin Müdüriyeti Umumiyeye ifrağı hakkında Kütahya Mebusu Cemil Beyle Kayseri Mebusu Osman Beyin ve rüfeka-

sının tekliflerinin şayanı müzakere görülmediği-
ne dair Lâyiha Encümeni mazbataları var keza
evraki varide meyanına alıyoruz.

10. — *Lâzistan Mebusu Osman Beyin, Kara-
deniz sahiline ithal edilecek unlardan alınacak
Resmin resmi asli olmasına dair kanun teklifi ve
Lâyiha Enrümenei mazbatası (2/532)*

REİS — Karadeniz sevhiline ihraçedilmek-
te olan mısır ve mısır unları hakkındaki Resmin
tarifei asliyeye tenzili hakkındaki Kanunun te-
mini meriyeti hakkında Lâzistan Mebusu Osman
Beyin teklifi ve teklifi vâkım müstaceliyetle
müzakeresine dair Muvazenei Maliye Encümeni
mazbatası var. Evraki varideye alıyoruz.

11. — *Anadolu'da tesis olunacak büyük tel-
siz telgraf istasyonu için 85 bin lira daha itasına
dair kanun lâyihası ve Posta ve Telgraf ve Mu-
vazenei Maliye encümenleri mazbataları.*

REİS — Ankara'da tesis edilecek Telsiz Tel-
graf İstasyonu için Posta ve Telgraf Müdiriyeti
Umumiyesi bütçesine seksen beş bin lira daha
ilâvesi hakkındaki Heyeti Vekileden mevrut
lâyihai kanuniye ve Posta ve Telgraf ve Muva-
zenei Mâliye encümenlerinin mazbataları var.
Evraki varideye alıyoruz.

2. — AZAYI KIRAM MUAMELÂTI

1. — *İstanbul Mebusluğuna intihabedilmiş
olan Şükrü Beyin, Meclise takdimi*

REİS — Efendim, İstanbul Mebusluğuna in-
tihabı Heyeti Aliyenizce tasdik edilen Şükrü
Bey arkadaşımız bugün Meclisinize iltihak et-
miştir. Kendisi Heyetiniz arasındadır. (Kürsü-
ye sadaları.)

ŞÜKRÜ B. (İstanbul) — Teveccühatınıza
teşekkür ederim.

2. — *Kastamonu Mebusu Doktor Suad Beyin
tam tahsisatla 4 ay mezun addedilmesine dair Di-
vani Riyaset kararı.*

REİS — Kastamonu Mebusu Suad Beyin
dört ay mezuniyeti Heyeti Celilenizce kabul
edilmişti. Tam tesisatla mezun addi hususu tâ-
yini esamiyle reye konulmuştu. Ekseriyet hâ-
sıl olmadı. Tekrar reye vaz'ı Nizamnamei Da-
hilî icabındandır. Binaenaleyh tekrar reye
vaz'ediyorum. Lûtfen kabul buyuranlar beyaz,

kabul buyurmıyanlar kırmızı pusla vermek sure-
tiyle reylerini istimal buyursunlar.

(Âra istihsal olundu.)

ZİYA HURŞİD B. (Lâzistan) — Reis Bey
müzakereye devam edelim.

6. — SUALLER VE CEVAPLAR

1. — *Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü Beyin,
Cami Beyin Meclise iltihak etmemesi sobebine
dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Be-
yin şifahi cevabı.*

REİS — Efendim, Hariciye Vekili Beyefen-
diden birkaç sorulmuştu, cevabını bugün
verecekler. Suallerin biri Hacı Şükrü Bey bira-
derimiz tarafındandır.

Riyaseti Celileye

Sabık Roma Mümessili Aydın Mebusu Cami
Beyin halefi Celâleddin Ârif Bey mahalli me-
muriyetine gittiği halde Cami Beyin üç aydan
beri Meclise iltihak etmemesi esbabı nedir Ha-
riciye Vekâletinden şifahen soruyorum.

Diyarbakir

Hacı Şükrü

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B.

(Kastamonu) — Efendim, suallerin birisi Di-
yarbakir Mebusu Muhterem Hacı Şükrü Bey
tarafından sorulmuş, Roma Mümessili sabıkı-
mız Cami Bey hakkındadır. Cami Beyin An-
kara'ya muvasalatının tehirinin sebebi hakkın-
da. «Niçin Cami Bey Ankara'ya gelmiyor?»
Deniyor. Cami Beyin yerine Celâleddin Arif
Bey tâyin olduğu vakitte tabiatıyla biz o za-
man derhal Cami Beye «Vazifeyi Celâleddin
Arif Beye devrederek buraya gelmesini» yaz-
mıştık, Cami Beyin hareketi teahhur etti, bir
müddet gelmedi. Tekrar Cami Bey gelsin diye
yazdık. 16 Nisan tarihinde şöyle bir telgraf al-
dık. Cami Beyin sigortadan aldığı Müdafaa-i
Milliyenin parasını ve hisabatını Cemal Beye
devrelediğini bildirmeniz mercudur. Derdesti
tahsil mebalighin - asıl burası - muhakemesi ne-
ticesine kadar tehiri azimete mecbur olduğun-
dan Millet Meclisi Riyaseti Celilesine arzını
istirham etmekte ve cevabına intizar etmekte
olduğuna dair bir telgraf aldık. Ne diyorsu-
nuz? Diye Büyük Millet Meclisi Riyasetinden
sorduk. Büyük Millet Meclisi Riyasetinden «Bu
hal buraya gelmesine mâni değildir. Gelsin.»

dediler, Divanı Riyaset kararıyla 15 Mayıs sene 1338 tarihinde tekrar «Cami Bey gelsin.» Denildi. Buna cevap alamadık. Bundan dört beş gün evvel tekrar «Meclisten sıkıştırıyorlar. Cami Bey gelip gelmiyeceğine dair cevap versin.» Dedik. Hal böyledir.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahib). — 16 Nisan tarihinde telgraf çekilmiştir.

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. — 16 Nisan tarih ora keşidesidir. 28 Nisanda bize vâsil olmuştur. 28 Nisandan da 15 Mayıs'a kadar Meclisle muhabere devam etmiştir. Çünkü Meclis zannederim bu hususta bâzı dairelerin de reylerini sormuştur. Meclis bir tahkikat mı, bir şey yapmış Meclis Riyasetinden alacağım cevabın teahhurunden dolayı Meclis Reisisanisi Rauf Beyefendinin müsaadei âlileriyle bize cevap gelmedi. Bir telgraf çektim. Başka bir emriniz var mı?

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Şimdi efendim, ben kendilerine soruyorum. Cami Bey gelecek mi, gelmiyecek mi? Telgraf çekmiş. Üç ay geçtiği halde gelmiyor, Cami Beyin birçok suiistimalâtı vardır. Cami Bey burada olduğu vakit ben idarei kelâm edeceğim. Çünkü ben isterim ki, şahsına karşı söyliyeyim. Mertliğim onu emreder. Eğer Cami Bey gelmiyecekse tarih nazarında millete karşı Cami Beyin ne kıratta bir adam olduğunu söyleyeceğim ve Cami Beyi oraya gönderenleri muaheze edeceğim ve tahtı muhakemeye alınmasını talebedeceğim. (Cok doğru sadaları.)

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. — Şimdi efendim, Cami Bey gelecek mi, gelmiyecek mi? Diye Hariciye Vekili burada bir şey söyleyemez, Meclisi Âliniz karar verir, malûmuâliniz Cami Bey şimdi Büyük Millet Meclisi âzasındandır. Kararı Meclisten değil, Riyastten aldım.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Meclis karar vermiştir.

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Meclis karar vermemiştir, kararı Riyasetten aldım, gerek Riyaset ve gerek Meclis bana tekrar emreder. Benim bu husustaki vazifem vasıtai muhabere olmaktır. Cami Beyin Mümessillîği zamanında vâkı olmuş şeylerden Hariciye Vekiline, yani bana terettübedecek mesuliyet ve saire varsa onu ayrıca mevzuubahsedersiniz. Onu tahkik ederiz.

REİS — Efendim, Cami Bey hakkındaki muameleyi Hariciye Vekili Bey izah etti, Divanı Riyasette müzakere edildi. Cami Beyin bir an evvel avdeti kendisine tebliğ edilmek üzere Hariciye Vekâletinden rica ettik. Bilâhara buradan bâzı hususatının tesviyesi için mezu-niyet talebetmiş, Divanca mesele müzakere edildi ve kendisiyle muhabere edildi. Avdetinde bir mahzur var mıdır? Yok mudur? Konuşuldu. Sonra Hariciye Vekâletinden tekiden avdeti kendisine tebliğ edilmiştir.

Cevap kâfi mi, efendim?

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Bendeniz Meclisi Âliden istirahat ediyorum. Şimdi tahtı karara alınır veyahut Cami Beyefendiye Meclisi Âli tarafından veya Yusuf Kemal Beyefendi tarafından yahut Meclisi Âlinin Riyaseti tarafından telgraf çekilir. Cami Bey gelecek mi, gelmiyecek mi? Bir müddeti muayyene tâyin edilir, o müddet biter - bitmez gelmezse derhal kendisi iskat edilir, yahut da gelir, kendisine burada lâzımgelen cevap söylenir.

REİS — Efendim, buna dair malûmuâliniz Nizamnamei Dahilimizde sarahat var.

Eğer bu husus müzakere edilecek olursa ayrıca müzakere açılması lâzımdır. Çünkü bu hususta birçok zevat söz alabilir. Bunun için suali kâfi görmüyorsanız istizaha kalbedersiniz.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Bendeniz bir müddeti muayyene tâyinini teklif ediyorum.

REİS -- Edirne Mebusu Şeref Beyin, Hariciye Vekâletinden sual tavrı vardır. (Sahibi yok, sâkıttır sesleri.)

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. — Hayır, hayır. Şeref Beyin değil efendim. (Ya kimin? Sesleri.) Müsaade buyurunuz, arz edeceğim.

REFET Pş. (İzmir) — Bir şey istirahat edeceğim. Meclis âzasından birisinin şeref ve haysiyeti mevzuubahsolmuştur. Aynı zamanda o zat bu milletin yabancı bir memlekette müsselli idi. Bunun şeref ve haysiyeti mevzuubahsoluyor. Vekil Beyefendi; hiç olmazsa kendisinin zamanı vekâletine ait bir suiistimaline vâkıf mıdır? Değil midir? Bunun izah buyurulmasını teklif ederim. Çünkü o zat burada değildir. Ve kendisini müdafaa edecek kimse yoktur. Bunun

şeref ve haysiyetine dokunulmaması lâzımdır; hiç olmazsa bunu Vekil Beyden beklerim. Me-sele başkadır, içimizden birinin şeref ve hay-siyeti hakkında söz söylenmiştir ve o da doğrudan doğruya burada bahsedilmiştir. Binaenaleyh her nasıl olursa olsun her hangi bir arkadaş diğeri hakkında tahkirâmiz söz söyleyemez. Bunun vekili olan zat; o zatın mümessillik za-manında suiistimali varsa lütfen onu söyleme-lidir.

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. — Bendeniz bütün bu cihetleri nazarı dik-kate alarak ve Meclisi Âlinin mümessili olmak sıfatiyle doğrudan doğruya Cami Beyin ken-disini oraya memur eden Hariciye Vekili ile münasebette bulunacağımı düşünerek «Eğer efal ve harekâtında mucibi mesuliyet bir şey var-sa onu evvelâ Hariciye Vekâletinden sorar-lar» dedim. Binaenaleyh bu suretle bendeniz sureti resmiye ve hukukiyede cevap veriyorum. Cami Bey bu Meclis âzasından bulunmak itibariyle bu Meclisi Muhteremde kendisine dair söylenen sözlerden, Meclisi Âlide kaç kişi âza vardır. Katî bilmiyorum, 347 âza vardır zan-derim. 347 den bendenizi düşerseniz 346 sı Meclisi Âliye aittir. Binaenaleyh Cami Beyin mümessilliği zamanındaki harekâtı bence âdeta burada mevzuubahis değildir. Çünkü sual Ca-mi Beyin gelip gelmiyeceğine dairdir. Ve istitraden yalnız Haçî Şükrü Bey. Ben Cami Bey için muvacehesinde şu ve şu şeyi söyleyeceğim dediler. Binaenaleyh Cami Beyin giya-bında Cami Beye böyle bir isnadın vâkı oldu-ğunu bendeniz farzetmem.

İSMAİL SUBHİ B. — (Burdur) — Keen-lemyekündür şu halde efendim.

REFET Pş. (İzmir) — Vekil Beyin ver-diği cevabı doğrudan doğruya zamanı vekâ-letinde dahi Cami Bey hakkında böyle bir şeye vâkıf olmaması yolunda kabul ediyorum.

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. — Paşam rica ederim, şimdi malûmuâliniz o mesele mevzuubahis değildir. Ve meselenin mevzuubahs olduğunu söylemekliğim Cami Be-yin harekâtı hakkında bir şeye vukufumuz olmadığından dolayıdır demek doğru değildir. Mesele bir defa mevzuubahis değildir. Eğer Meclisi Âliniz mevzuubahsediyorsa bana bu yol-da sual sorulur. Binaenaleyh bendenizce asıl

nazarı itibara alınacak noktai resmiye o me-selenin mevzuubahsolmamasıdır ve Refet Paşa Hazretlerinin gösterdikleri takayyüde fevkalâ-de müteşekkir olmakla beraber kendilerinden bu cihetin mevzuubahsedilmemesini rica ederim.

2. — *Edirne Mebusu Faik ve Kars Mebu-su Cavid beylerin, Nihad Reşad Beyin, İngil-tere Parlâmetonsunda encümenlerden birinde-ki beyanata dair suali ve Hariciye Vekili Yu-suf Kemal Beyin şifahi cevabı*

REİS — 2 nei sual efendim, Edirne Mebu-su Muhteremi Faik Beyindir. O da Doktor Ni-had Reşad Beyin, Londra'da bâzı beyanatına mûtaalliktir. Sual şudur efendim :

Riyaseti Celileye

Nihad Reşad Bey namında bir zatın İngiltere Parlâmentosunda encümenlerin birinde İngiliz mebuslarına karşı vukubulan beyanatının bir fıkrasında Trakya'nın müstakil ve bitaraf bir devlet halinde kalmasına ve Boğazların İtilâf ku-vayı askeriyesi tarafından işgaline Ankara'nın muhalefet etmiyeceğine dair söz söylediği evrakı havadiste görüldü. Misakı Millîye külliyyen mu-gayir olan bu beyanata Hariciye Vekâleti ittıla hasıl etmiş midir? Etmişse bu baptaki noktai nazarı nedir?.. Hariciye Vekâleti Türkiye Bü-yük Millet Meclisi Hükümeti namına eenebi mahafili siyasiye ve matbuatına söz söylemek ve ihsası fikir ve mütalâa etmek için Nihad Reşad Beye salâhiyet vermiş midir? Bu suallere Ha-riciye Vekilinin süratle şifahen cevap vermesini teklif ve taleb ederiz.

3 Haziran 1338

Edirne Mebusu
Faik

Kars Mebusu
Cavid

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B.
— Birinci sualin cevabı :

Hariciye Vekâleti bu beyanata sureti resmi-yede ittıla hâsıl etmemiştir. Hariciye Vekâletinin noktai nazarı Meclisin noktai nazarı olan Mi-sakı Millîdir. Hariciye Vekâleti Meclisten bu baptaki noktai nazarı tebeddül ettiğine dair bir emir veyahut böyle bir veçhe almanıştır ki Hariciye Vekâletinin de noktai nazarı tebeddül etsin.

İkinci sual : Hariciye Vekâleti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına eenebi mahafili resmiye ve matbuatına söz söylemek ve ihsası

fikir ve mütalâa etmek için Nihad Reşad Beye salâhiyet vermiş midir?

Cevabı : Hariciye Vekâleti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına mümessillerimizden gayrı hiçbir kimseye salâhiyet vermemiştir. Bir yere murahhas izam bulunduğu vakitte usulü dairesinde izam olunur. Nihad Reşad Bey murahhas değildir, cevabım budur.

FAİK B. (Edirne) — Trakya hakkında Hariciye Vekili Beyin söylediği sözü senet ittihaz ediyorum ve zapta bu suretle geçmesini talebediyorum. (Zaten geçiyor sadaları) Efendim ben-deniz sureti resmiyede bu sözleri senet ittihaz ediyorum ve bu suretle zapta geçmesini talebediyorum. İcabında Hariciy Vekilini bundan dolayı mesul edeceğim. İkincisi; Nihad Reşad Beye mademki Hariciye Vekâleti bir salâhiyet vermemiştir, acaba söylediği sözden dolayı kendisini muaheze etmiş midir, etmemiş midir? Burasını da soruyorum.

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. — Rica ederim arkadaşlar! Nihad Reşad Beyin beyanatı gazetelerde görülmüştür. Malûmuâliniz buraya ilk gelen haber (Deyli Telgraf) gazetesinin yazması üzerine gelmiştir. (Deyli Telgraf) gazetesinin hakkımızda ne kadar dost olduğunu bilirsiniz. (Deyli Telgraf) gazetesi ki burada vâkı olmiyan şeyleri vâkı, vâkı olan şeyleri gayrivâkı olarak göstermeye alışmış ve bunu kendisine meslek ittihaz etmiş bir gazetedir. Yalnız şurayı nazarı dikkatinize arz etmek isterim ki Büyük Millet Meclisi kürsüsü matbuatta yazılan şeyleri burada münakaşa kürsüsü değildir. (Bravo sadaları) Matbuat münakaşaları Büyük Millet Meclisi kürsüsüne gelmez. Onlar matbuata aittir, yalnız uzaktan yakından bir mebusu muhterem vazifesini ifa yollu bilhassa kendisince en büyük endişe tevlimeden bir şeyi velevki matbuatta görünce bile sual sorar, ben cevabını veririm. Fakat ben matbuatta görülen şeylerden dolayı mesul olmam, sonra bir taraftan dedim ki Nihad Reşad Bey murahhas değildir, öbür taraftan bana bu cevabı aldıktan sonra mebus Beyin «Neden kendisinden sual etmediniz» sualini sorması pek doğru olmaz. Çünkü mesul memur cevap verir.

FAİK B. (Edirne) — İzahatı kâfi görüyorum.

REİS — Efendim sual sahibi cevabı kâfi görmüştür.

3. — *Kars Mebusu Fahreddin Beyin, Kars Konferansı mukarreratına dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı*

REİS — Efendim diğer bir sual de Kars Mebusu Fahreddin Beyindir.

Riyaseti Celileye

Kafkasya Sosyalist Şûralar Cumhuriyeti Hükümetleri bulunan Gürcistan ve Ermenistan ile Kars'ta akdedilen konferansın berveği âti maddeleri hakkında Tiflis'te bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisinin murahhasları ile Gürcistan ve Ermenistan murahhaslarının bu maddeler hakkında ne karar ittihaz ettiklerinin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyden sualini teklif eylerim.

Madde 1. — Dairei intihabiyem bulunan Kars livasının Gürcistan hududunda kalan Borcalı mntakalarında bulunan yedi bin hane Terkeme Türk halkının kendi hududumuz dâhilinde «Allahekker» dağı silsilesi yaylalarına gelmek mevsimidir. Mezkûr Muahedenamenin yedinci ve sekizinci maddeleri hakkında komisyon ne karar kabul etmiştir? Ahali İslâmiye eski âdetleri üzere yaylalarına gelmeye hazır buldukları halde hudut muhafaza askerleri ve gümrük memurları tarafından mümanaat ve müşkülât gösterilmektedir. Bu hususta kabul edilen kararın serian Büyük Millet Meclisinin tasvibine iktiran ettirilmesi.

Madde 2. — On dördüncü maddede müteakideyn işbu Muahedenamenin imzasından itibaren altı aylık bir müddet zarfında 1918 - 1920 seneleri harbleri mültecileri hakkında hususi bir itilâfname akdetmeyi taahhüdederler. Bu maddenin dört ay müddeti geçmiş iken henüz mukarreratı malûm değildir. Bu hususta mezkûr komisyon tarafından kabul edilen kararın bildirilmesi.

Mezkûr her iki mesele hakkında dairei intihabiyem tarafından malûmatı seria talebedilmektedir olduğu eihetle müstacelen sualime cevap vermesini istirham eylerim efendim.

6 Mayıs 1338

Kars Mebusu

Fahreddin

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. (Kastamanu) — Fehreddin Beyin suali ikidir.

Benden tahriren cevap istemişlerdir. Ben de tahriren cevap arz ettim. Sual hatırımda kaldığına göre iki noktaya munhasırdır. Birisi Tiflis Konferansında Kars Muahedesinin bâzı ahkâmına göre birtakım mukaveleler akdolunacaktı. O mukaveleler akdolunmuş mudur? Olunmamış mıdır? Ezeümle iki taraftaki yaylak ve kışlaklardan istifade olunabilmesine dairdir. O suale cevabım geçen gün Meclisi Âlide mevzuubahs oldu. Tiflis'te bu mukaveleler akdedildi. Buraya geldi. Nüşhai saniiyeri buraya gelinceye kadar tasdikî âlinize iktiran ettirilemedi. Fakat meselenin sürat ve ehemmiyetini nazarı itibara alan Hükümet mesuliyeti deruhde ederek tasdikimiz veçhile hareket olunmak veya Meclisi Âlinin kabul ve ret cihetleri ileride derpiş edilmek üzere şimdiden muvakkaten tatbikini Heyeti Celilenize arz etti. Zannederim, encümenededir.

FAHREDDİN B. (Kars) — Zaten encümenededir. Bendeniz takibediyorum. Efendim, cevap kâfidir.

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. (Devamla) — Sonra efendim, diyor ki: «Kars Muahedesinin on dördüncü maddesi ahkâmına tevfikan yapılan mukaveleler havale edilmiş midir?» Tiflis Konferansına gönderdiğimiz murahtaslara yalnız mukavelâtı iktisadiyenin akdi için salâhiyet verdik. Sordukları madde iktisadi bir madde olmadığı için onlarda bu bapta salâhiyet yoktur.

FAHREDDİN B. (Kars) — On dördüncü maddeyi soruyorum.

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. (Devamla) — Cevabımı arz ettim. Fazla iza-hata girişemem, efendim.

1. — *Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin, Yunanlılarla doğrudan doğruya müzakerata girişilip girişilmediğine dair suali ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin şifahi cevabı*

Riyaseti Celileye

Yunan ve Rum gazetelerinden bâzıları Yunanlılarla doğrudan doğruya müzakerat icra olunması zımnında teşebbüsattan bahsolutmadır. Bu şayanın mahiyeti neden ibaret oldu-

ğunu ve böyle bir müracaat vukubulup bulmadığını Hariciye Vekâleti Celilesinden sual ederim.

5 Haziran 1338

Erzurum

Hüseyin Avni

HARİCİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. — Sonra dördüncü bir sual de Hüseyin Avni Beyefendi tarafından son zamanlarda bizim gûya Yunan Hükümetine sulh için müracaat ettiğimize ve bâzı şeraiti sulhiye teklif ettiğimize ve şeraiti sulhiyemizin onlar tarafından muvafık görülmediğinden reddine dair yine matbuatta bâzı yazılar görüldü. Hükümetin bundan haberi var mıdır? Hükümet böyle birini memur etmiş midir? Ve saire var mıdır? Yolundadır. Daima arz ettiğim gibi arkadaşlar böyle en mühim bir meselede Hükümet, Büyük Millet Meclisinin haberi olmaksızın şeraiti sulhiye teklif etsin. Hem doğrudan doğruya bir Yunan Hükümetiyle, bir Yunan naziriyle görüşsün. Böyle şeylerin katiiyen aslı yoktur. Malûnu âliniz arkadaşlar, biz cihana öteden beri ilân ediyoruz. Biz harb için harb etmiyoruz. Biz pek meşru, pek mukaddes makasadı milliyemizi istihsal için harb ediyoruz. Kuvvetimizi, kudretimizi bu makasadımızı istihsale kâfi görüyoruz. İnşallah bunu tezyidedeceğiz. Ve bunu bir gün elbette istihsal edeceğiz. Bu hakkımız hasım tarafından teslim olunmaya başladı ise - ki son bombardıman onu göstermiyor - eğer istiyorsa Yunan Hükümeti, doğrudan doğruya bize müracaat edebilir. Yoksa Hükümetimiz tarafından, Hariciye Vekâleti tarafından böyle bir müracaat olmamıştır. Bunlardan başka be'denizin bildiğim bir cihet yoktur.

REİS — Efendim, Kastamonu Mebusu Suad Beyin tam tahsisatla mezun addine dair Divan kararını ikinci defa reye vaz'etmiştik. (17) kırmızı, (6) yeşile karşı (71) reyle tam tahsisatla mezuniyeti kabul edilmiştir. (Nisabı müzakere yok, sesleri)

Efendim, Dahiliye Vekilinin istizahı vardı, başlamadan evvel on dakika teneffüs edelim.

Hitamı celse; saat: 3,00

İKİNCİ CELSE

Bed'i müzakerat; saat : 3,45

REİS — Reisisani Rauf Beyefendi

KÂTİP : Mahmud Said B. (Muş)

REİS — Efendim, celseyi küşadediyorum.

7. — İSTİZAHLAR

1. — *Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyle ar-kadaşlarımızın 11 maddelik istizah takriri ve Dahiliye Vekili Ali Fathi Beyin cevabı*

REİS — Dahiliye Vekili Beyden istizah vardır. Başlıyoruz.

7 Mayıs 1338

B. M. M. Riyaseti Celilesine

Dahiliye Vekili Fethi Beyefendinin, kanaati âcizanemce memleketi maatt'essüf lâyikiyle tanıyamaması ve halkın ahvali ruhiyesine vâkif bulunmaması ve hattâ uzun müddet memleketten uzakta bulunmak dolayısıyla de teşkilâtı hazırai milliyemizin teferruatını kavriyamamış bulunması yüzünden bugüne kadar nazarı müsamahası önünde cereyanına müsaade ettiği kanunsuz, yolsuz ve İstiklâl Mücazelemizin ruhiye gayrikabili telif icraatın bir müddet daha devamını menafii milliyemize bilküllüye muğayir gördüğümden mevaddı âtiyenin müstace-len istizahını teklif eylerim.

1. — Dairei intihabiyem merkezi olan Trabzon şehriyle havalisinde askerî kumandanın icraatı keyfiyesi neticesi olarak gayrikanuni tevkifat, hapis, mesakine taarruz, halkı müsellâhan tehdit ve muayyen zamanlarda umumi ve hususi tarikleri sed suretiyle gerek şehir dâhilinde ve gerek şehir ile mülhakat arasındaki mürur ve uburun tevkif ve muamelâtı nâsın tatil edilmesi bu maddeye müteferri vakayiin birer misali berveçhi âti tesbit edilmiştir.

1. Yomra nahiyesinin Şana karyesi muhtarı Aziz Çavuşun gayrikanuni olarak tevkif ve kalede hapsi, bilâhara tarafı âcizanemden vukubulan teşebbüs üzerine ciheti mülkiyeye teslimi ve müddeimuminin meni muhakeme ve tahliye

kararına rağmen tekrar kumandanlık tarafından tevkif ve kalede hapsi,

2. Mesakine taarruza misal olmak üzere rüfekamızdan Trabzon Mebusu Celâleddin Beyin hanesine zâbitlerin girmesini ve mahdumu Bedri Efendiyi tehdidini ve Yomra nahiyeni karyelerinden birçoğunda girilmedik hane kalmadığını zikir ile iktifa ederim.

3. Değirmendere'de bir bakkaldan piyasanın dununda bir fiyatla şeker almak isteyen bir zâbitin, bakkalın muvafakat etmemesi üzerine bakkalın tehdit ve tahaddüs eden münakaşai lisaniye üzerine istishabettiği dört müsellâh neferi siperlere yatırmak suretiyle de tehdidatı müsellâhada bulunmamı.

4. Şehir dâhilinde vesika yoklamak bahanesiyle hem de alaturka saat on bir, on bir buçuk ta bütün mürur ve ubur münakalâtının birdex tatil edilmesi.

5. Değirmendere yolu gibi Trabzon'dan Erzurum'a giden bir şehrahı kat'etmek suretiyle şehirle mülhakat arasındaki muvasalamın uzun müddet tevkif ve tatil edilmesi.

Madde 2. — Bütün bu yolsuz ve halkı ezici muamelât neticesi olarak merkeze vukubulan şikâyat üzerine Trabzon'a izam edilen tahkik heyetinin tahkikatından henüz bir netice çıkarmaması.

3. Erzurum - Sivas kongreleri mukarreratına tevfikân intihabedilmiş ve memlekete ifa ettikleri hidematı mebrure herkesçe malûm ve müsellemler olan Trabzon Müdafaaî Hukuk Heyeti Merkeziyesi muamelâtının sarahatı kanuniye hilâfında Hükümet tarafından tetkik ettirilmesi.

4. Millî cemiyetler ve bilhassa bugünkü teşkilâtımızın temelleri olan Müdafaaî Hukuk cemiyetleri, elde mevcut nizamnamei hususiyelerine ve Cemiyetler Nizamnamei Umumisi ahkâmına göre doğrudan doğruya kongrelerine karşı mesul ve bilhassa hesabatını kongrenin

nazarı muhakeme ve tasvibine arz mecburiyetinde buldukları halde Trabzon Müdafaa Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesinden Hükümetçe hilâfı usul ve kanun hesap istenilmesi.

5. Trabzon Müdafaa Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesinin muamelât ve hesaplarını tetkika memur edilen heyetin, tetkikatını garazkârane bir mecerada sevk etmek istediğini fark eden Heyeti Merkeziye Reis ve âzaları pek buhranlı geçen şu son seneler zarfında ifa edegeldikleri hidematı vatanperveranenin mâkûs bir tecellisi olarak telâkki ettikleri buna lâyük ve haysiyet şikânane muamele üzerine derhal istifa ettikleri halde istifaları kabul edilmiyerek birçok aylar sonra ortada mevcut nizamnamenin sarahati katîyesine rağmen vali vekili tarafından teşkil edilen bir heyeti müteşebbiseye devri muameleye icbar edilmeleri ve hattâ Müdafaa Hukuk Heyeti Merkeziyesinin hiçbir sıfat ve salâhiyeti kalmadığı yolunda karakollara kadar emirler vermek, ilânlar yapılmak suretiyle memleketin bu güzide, vatanperver ve hamiyetli evlâtlarını tezlil ve tahkire kıyam edilmesi alehusus Trabzon meselesi namı altında hiç yoktan ihdas edilen meselede şahsan alâkadar olan fırka kumandanı epey zaman evvel mereince başka bir mahalle tâyin edildiği ve yerine diğer bir kumandan gitmiş bulunduğu halde vali vekili sıfatiyle hâlâ Trabzon'da hırakılarak kendi hakkında belki de pek muhik bir surette şikâyet etmiş olan Müdafaa Hukuk Heyeti Merkeziyesi âzalarının yine bu kumandan vasıtasıyla mânen ezdirilmek istenilmesi.

REİS — Buyurun, Fethi Beyefendi.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (İstanbul) — Efendim, muhterem refikimiz Ali Şükrü Beyefendi Hazretlerinin kanaatine göre bendeniz uzun müddet memleketten uzak kalmış olmak ve memleketin ahvali ruhiyesine gayrivâkîf bulunmak hasebiyle memlekette birçok kanunsuz ve nâlâyık ahvale göz yummuşum. Bu halin devamı da menafii milliyeye muvafık olmadığı için bir an evvel buna çare bulunmasını rica ediyor. Filvaki tadadettiği mevaddı gözden geçirecek olursak ben de kendileriyle beraber hakikaten bu mevadda göz yummuş ve hakikaten bu kadar kanunsuzluk göstermiş olan bir vekilin bir an bile mevkiinde kalmaması icabeder, kanaatindeyim ve âdetâ kendi kendimden şüphe

etmeye başladım. Ve nasıl olmuştâ bu kadar fenalıklar benim zamanımda hadis olmuş diye telâşe düştüm. Fakat şimdi tebeyyün edeceği vehile bütün bu icraatın kısmı mühimmi doğrudan doğruya benim vekâletimden, henüz Meclisi Âlinin vekâlet şerefini bendenize tevdi ettiğiniz zamandan evvel vâkı olmuş birtakım efal ve harekâttan ibaret olduğunu şimdi zatiâllerine ispat edeceğim. İyi telhis edecek olursak burada Ali Şükrü Beyefendi hazretlerinin bana tevehihi mesuliyet edebileceği iki nokta kalabilir; biri Trabzon Müdafaa Hukuk Cemiyetinin hesabının aranılması ve o cemiyetin yeniden intihabı için teşebbüsatta bulunulması. İkincisi de orada bulunmakta olan vali vekili ve fırka kumandanı Sami Sabit Beyin henüz memuriyetine nihayet verilmemiş olmasıdır. Buraya gelmezden evvel evvelâ mesakine taarruz, gayrikanuni tevfiyat, hapis, halkı tehdit, muayyen zamanda umumi ve hususi yolları seddetmek suretiyle yapmış olduğum fenalıkları sizinle birlikte gözden geçirmek istiyorum. Birinci madde olarak tasrih ediyorlar. Diyorlar ki: «Yomra nahiyesinde Aziz Çavuşun gayrikanuni olarak hapis, bilâhara tarafı âcizanemden vuku bulan teşebbüs üzerine ciheti mülkiyeye teslim ve müddei umuminin men'i muhakeme ve tahliye kararına rağmen tekrar kalede hapsedtirilmesi» Yomra nahiyesinde tâbi Şana karyesinde Muhtar Aziz Çavuş hakkında yapılmış olan bu muamele 11 Teşrinisanı sene 1337 Cuma günü vâkı olmuştur. Karadeniz sevhili malûmu âliniz olduğu vehile geçen sene Yunan donanmasının vâkı olan tecavüzatı üzerine mıntakai harb ilân olunmuş ve idarei örfiye ilân edilmişti. Bu bilâhara, bendeniz Vekâleti deruhde ettiğinden sonra Heyeti Vekilde tezekkür edildi. Ve bu mıntakai harbiyenin ilgasına karar verildi. Bu karar 19 Teşrinisanı 1337 tarihiyle Şark Cephesi kumandanlığından Trabzon'daki fırka kumandanlığına tebliğ edilmiş ve bu tebliğ 21 Teşrinisanide fırka kumandanlığına vasıl olmuştur. Binaenaleyh buyurduğu vaka, Karadeniz sevhilinin mıntakai harbiyeye olduğu zamana tesadüf etmiş, binaenaleyh umuru inzibatîyenin ciheti askeriyeye tevdi edilmiş olduğu bir zamana müsadif bulunmuştur. Fakat haddi zatında vaka nedir? Onu tetkik edelim. Trabzon'da bulunan ve Hükümetçe derdestine emir verilen bir şahsın, 11 Teşrinisanide refakatinde meçhul bir şahıs olduğu halde Şana kar-

yesine gittiği görülmüş. Bunun üzerine bir müddet sonra Şana karyesi muhtarı Aziz Çavuşun diğre bir hayvan ile birlikte Trabzon'a avdet ettiği görülmüştür. Bunu gören fırka kumandanı, Aziz Çavuşun Hükümetçe taarrı ve takibedilmekte olan şahsa yataklık etmekte olduğundan şüphe ederek kendisinden bu hayvanları nereden getirdiğini sormuştur. Hayvanlara yolda rasgeldiğini ve bir lira kira ile getirdiğini ifade etmiş ve kimden kiraya aldığı sorulduğu zaman; bilmediğini, bildirmişti. Halbuki tahkik edildiği zaman hayvanların esasen aranılmakta olan şahsa aidolduğu tebeyün etmiş ve bunun üzerine kendisinin Hükümetçe aranılmakta olan şahsa yataklık etmekte olduğuna kanaat getirilerek tevkif olunmuş. İdarei örfiyenin ilga olundduğuna dair Trabzon'a vâkı olan tebligat üzerine derhal fırka kumandanı bunu ciheti mülkiyeye teslim etmiştir, ciheti mülkiye kendisini istievabetmiş ve neticede beraatine karar vermiş ve tahliye etmiştir. Fırka kumandanı bunu tekrar istievabetmiş ve kefalete raptan tahliye etmiştir. Vâka bundan ibarettir. Binaenaleyh Ali Şükrü Beyin gayrikanuni tevkifat ve hapis dediği mesele bu suretle cereyan etmiş ve vâkanın mebdai evvelce arz ettiğim gibi inzibatın ciheti askeriyeye aidolduğu ve henüz bu mesuliyetin tarafı âcizanamden deruhde edilmediği bir zamana ait bulunmuştur.

SÂMÎ B. (İçel) — Efendim, bu noktayı tavzih buyursunlar anlaşılın.

REİS — Efendim not alırsınız, sonra sorarsınız.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — İkinci mesele: Mesakine taarruz olunmak; «Misal olmak üzere rüfekamızdan Trabzon Mebusu muhteremi Celâleddin Beyin evine zâbitlerin girmesi ve mahdumu Bedri Efendimin tehdidi» meselesi. Bu vâka da şu suretle cereyan etmiştir. Azarbeycan'ın Gence ahalsinden hizmeti devleti kabul etmiş suvari mülâzimi evveli Hududad Efendi namında bir zâbit, kıtasına iltihak etmek üzere Trabzon'a gelir, bu zat fırka karargâhında bir refikî ile, zannederim zâbit vekili Mümtaz Efendi ile beraber bir odada beş on gün kaldıktan sonra ev tedarikine teşebbüs etmiş ve fırka civarında bir bakkala müracaat ederek o civarda kiralık bir boş hane olup olmadığını sual eder,

bakkal da; «Bilmiyorum, sorunuz belki var.» der. Onun da o sıralarda gözüne kestirdiği büyük bir ev, tesadüfen Mebusu Muhterem Celâleddin Beyin evi rasgelir. Onun kapısını çalar, kapıyı açarlar, içeriye girerler, orada havaluda bir çocuk oynuyormuş. Zâbit çocuğa; «Burada kiralık oda var mı?» der. Onun üzerine Celâleddin Beyin mahdumu Bedri Efendi: «Ne istiyorsun?» der. Mumaileyh zâbit de; «Kiralık hane istiyorum», der. «Hayır burada kiralık hane yoktur, dışarı çık», diye kovar. Zâbit de; «Böyle beni kovamazsın», der. Vehvasıl aralarında münazaa zühur eder. O esnada bunun refiki efendi derhal bunu tutar kolundan dışarı atar. Mesele bu suretle cereyan eder. Vâka gerek zâbitin ahvali mahalliyeye ademi-vukufu ve gerekse hatası dolayısıyla her hangi bir eve bilâizin girmesinden ibarettir. Bunun için de mahkeme mevcuttur. Zâbit meydandadır. Her şey meydandadır. Müracaat edilir, hakkında lâzımgelen ceza verilir. Yalnız bu değil, her hangi bu gibi efale mütecasir olanlar derhal cezaya çarpılabilir. Binaenaleyh bu hususta bendenize atfedilen mesuliyeti anlamıyorum. Bir zâbit bir eve girebilir, nitekim Ankara'da birçok ensali vukubulmuştur. Fakat bunun için mahkeme kapıları açıktır. Kimin hanesine böyle tecavüz vukubulursa onun mahkemeye müracaat etmesi ve o zatın teziyetsini talebetmesi bir hakır, bu tecavüzden dolayı Dahiliye Vekiline tereddübedecek mesuliyeti bir türlü anlamıyorum. Eğer bizim tarafımızdan verilen bir emirle bu tecavüz terqip ve teşvik edilse idi o zaman mesuliyeti bize atabilirlerdi. Böyle bir şeyin aslı esası yoktur.

«Sonra Yomra nahiyesi kariyelerinden bir çoğunda girilmedik hane kalmadığı...»

Efendim, Trabzon'a civar olan bu Yomra nahiyesi (iki yüz) e karip haneli bir yerdir. Bu nahiyede katiller, kaçaklar, asker firarileri, eşirra ve bâzı fenahklar yapmış olan kimseler dolaşmakta imiş, taharriyat icra olunmuş ve bu eşirranın kısmı küllisi derdest edilmiş ve bu sayede Trabzon şehri ile Trabzon şehri havalisinde asayiş tamamiyle temin edilmiş ve bunların derdestinden dolayı ahali... Fevkalâde bir surette terqip edilmiştir ve bundan bütün ahali memnundur ve asayiş mükemmeldir. Bu eşirrayı derdest etmek maksadiyle yapılan bu hareketten dola-

yı müşteki olacak yerde müteşekkîr olmak lâzımgelir. Şurasını da arz etmek isterim ki. Efendiler, bütün bu askerlerden şikâyeti muhtevi olan mevad, arz ettiğim gibi, Teşrinisani ayı zarfında vâkı olduğu için o zaman Erkânı Harbiye Umumiye ve Başkumandanlığa şikâyet edilmiş ve Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti de bunları tahkik etmiştir. Bendenizin bu söylediğim şeyler o tahkik raporundan istinbat edilmek suretiyledir.

«Değirmendere'de bir bakkaldan piyasanın dününde şeker almak isteyen bir zâbitin bakkalın muvafakat etmemesi üzerine bakkalın tehdit ve tahaddüs eden münakaşai lisaniye üzerine istishabettiği dört müsellâh neferi yerlere yatırmak suretiyle tehdidatı müsellâhada bulunması» tahkik heyeti bunu da tetkik etmiştir. Filvâkı Değirmendere'de böyle bir bakkal vardır. Adı Kenanoğlu Temel'dir. Ve Tahkik Heyeti kendisini istievabetmiştir. Cevaben diyor ki : «Benim dükkânıma ne yüzbaşı, ne de silâhlı asker gelecek ne bana ve ne de oğluma bir şey söylememiştir ve yapmamıştır. Bu sözü kim uydurdu bilemiyorum» demiş. Sonra tahkik heyeti demiş ki : «Oğlum, doğrusunu söyle» o da demiş ki : «Ben Allah'tan başka kimseden korkmam. Her şeyin doğrusunu söylerim. Bana bir fenalık eden yoktur. Ben Müdafaai Hukuk adamlarını bilmem ve onlara gidip de şikâyet etmedim. Bunu nereden uydurduklarını bilemiyorum» cevabını vermiş. Bittabi bu mevaddı Müdafaai Hukuk Heyetini evvelce şikâyet etmiş olduğu için, Temel'in bu ifadesi Müdafaai Hukuk Heyetine gösterilir ve ne için bu adamın hakikati söylemediği sorulur. Müdafaai Hukuk Reisi de der ki ; «Bunun oğlu dâhili esnandır. Eğer size hakikati söyleyecek olursa belki askerlik dolayısıyla dūçarı tazyik olur. Böyle bir muameleye dūçar olur, zanniyle hafvetmiştir ve hakikati saklamış, size söylememiştir» demiştir. Bunun üzerine tekrar tahkikat yapılmış ve bu Temel'in oğlunun 1319 tevellütlü olduğu tebeyyün etmiştir. Şimdi oralarda malûmu âliniz 1317 tevellütlü efrat silâh altına alınmıştır. 1319 lulara varıncaya kadar daha iki sene hiç olmazsa vakit lâzımdır. Binaenaleyh, bu itibarla bu mesele eayî şüphe görülmüştür. Fakat meseleyi bir de biz tetkik edelim. Bir yüzbaşı bir bakkala gitmiş. Piyasadan dün fiyatla şeker almak istemiş, bakkal da vermemiş. Bunun üzerine yüzbaşı dört nefer ge-

tirmiş ve bakkalın etrafına siperler yapmıştır ve siperler arasında bakkalı tehdit etmiş. Bu efendiler biraz benim aklıma göre ihtimal haricinde bir şey gibi görünüyor. Eğer bakkalı tehdidedecek gibi bir şey lâzımgelirse neferleri dükkân içerisine sokar ve o suretle tehdideder. Yoksa dükkânın etrafına siper kazmış - tesadüfen de bakkal dükkânının etrafında siperler varmış - (Handeler) derhal neferler oraya yatırılmış ve bakkal tehdidedilmiştir. Ben de bunu biraz hakikattan uzak görüyorum ve bakkal mütaaddit ve mükerrer istievaplara rağmen mukabeleten böyle bir şeyden haberi olmadığını beyan etmiştir.

Sonra «şehir dâhilinde vesika yoklamak bahanesiyle hem de alaturka saat on bir, on bir buçuk raddelerinde bütün mürur ve ubur ve münakalâtın birden bire tatil edilmesi...» Efendiler; bu, bâzı eşhasın, bâzı mahallere nakli için ittihaz edilmiş bir tedbir olduğu için müsaade buyurursunuz buna dair cevabı ve mufassal malûmatı başka bir celsede arz edeyim. Burada mevzuubahsetmiyelim.

Sonra «Değirmendere yolu gibi Trabzon'dan Erzurum'a giden bir şehrahı kat'etmek suretiyle şehir ile mülhakat arasındaki muvasalanın uzunboylu tevkif, ve tatil edilmesi.» Bu da evvelce arz ettiğim gibi, yollardaki eşkıya ve eşirrayı takip ve tenkil maksadiyle ittihaz edilmiş tedbirden ibarettir.

Yomra'daki eşirra ve kaatillerin ve asker firarilerinin derdesti için jandarma ve askerden mürekkep bir müfreze sevk edilmiş, bu mintaka dâhilinde bu gibi eşhasın taharri ve derdestleri ve nahiye dâhilinden bunların firar etmemesi için bir abluka hattı tesis olunmuştur. Bittabi bir yerde böyle iki yüz eşkıya bulunursa bunların firarlarına meydan vermemek için elbette bunların etrafına bir abluka hattı tesis etmek için askerî bir vaziyet alınması lâzımgelir. Her halde abluka olmazsa o zaman eşkıya istedikleri gibi firar ederler ve bu yorgunluktan da hiçbir maksat hâsıl olmaz. Senelerden beri ahaliyi tazyik eden bu şakilerin derdesti maksadiyle vaz'edilen yirmi dört saatlik ablukeyin münakalâtı umumiyeyle sektedar ettiği kabul edilse bile istihdaf edilen gayeye göre mâzur görülmek lâzımgelir ve bu icraat üzerine gerek makamı vilâyete ve gerekse fırka kumandanlığına Trabzon'dan ve mahallinden

mütaaddit teşekkürnameler vâsıl olmuş ve asayiş bu suretle tesis edildiğinden ahali eidden rahat etmiş ve serbestçe Trabzon'a girip çıkmaya başlamış, çünkü o zamana kadar ahali elinde silâh olarak hattâ şehir dâhilinde bile silâhla geziyorlarmış ve bunların şehir dâhilinde bâzı mahafil ile de temas etmekte oldukları söyleniyordu. Onun üzerine bu eşirra derdest edildikten sonra ahali büyük bir nefes almıştır.

İşte görülüyor ki, efendiler; gayrikanuni tevkifat, hapis ve saire, halkı tehdit, mesakine taarruz... İlaahirih... fenalıklar tetkik edildiği zaman sıfıra müncer oluyor. Bendeniz zannediyorum ki, ve şurasını da arz etmek isterim ki; bunlar da eski zamana mütaalliktir. Bakkal meselesi ve diğer mesail de yine eski zamana taallük eden mesailendir. Mamafih vakarın cereyanını arz ediyorum. Bendeniz zannediyorum ki, Ali Şükrü Bey biraderimiz, benim memleketin ahvali ruhiyesine ademivukufum ve saireden bahsederek fenalıkları nazarınızda bir kat daha tecessüm ettirmek için bu misalleri etraftan toplamışlar. Fakat asıl maksadı, Müdafaai Hukuk Cemiyetine karşı yapılmış olan muhalefet maksadına mâtuf ve bu eiheti de tashih ettirmek maksadına iptina ettirmiş olsa gerektir. Efendiler; Müdafaai Hukuk meselesini de arz edeyim : Müdafaai Hukuk Cemiyeti namıyla her yerde olduğu gibi Trabzon'da da bir heyet vardır. Bu heyet 2 Ağustos 1336 senesinden 31 Kânunuevvel 1337 gayesine kadar ifayı vazife etmiştir ve müdafaai hukuk hissesi namıyla ahalden birçok rüsum ve vergiler tahsil etmiştir. Bu tahsil etiği rüsum, şimdi göreceğimiz veçhile, gayet ağır olduğundan ahalden şikâyetler vâkı olmuştur ve bunların hakkında hattâ mahkemeye müracaat edilmiş ve bu rüsumun refi ve izalesi talebolunmuş, evvelâ...

HASAN SİDDİK B. (Van) — Soyguncu heyet.

ZİYA HURŞİD B. (Lâzistan) — Efendim öteden birisi bu heyetlere soyguncu heyet diye söylediler.

REİS — Kimdir o efendim?

ZİYA HURŞİD B. — Van Mebusu Sıddık Bey.

NEBİL Ef. (Karahisari Sahib) — Van Mebusu Hasan Sıddık Bey müdafaai hukukları

soyguncu heyet diye söylemiştir. Sözüünü geri alsın.

REİS — Ben işitmedim.

NEBİL Ef. (Karahisari Sahib) — Söylemiştir, hepimiz işittik. Sözlerini ya geri alsınlar veya izah etsinler.

ZİYA HURŞİD B. (Lâzistan) — Ahali tarafından müntahap bir heyete soyguncu demek bir memlekete hakarettir.

REİS — Efendim, Vekil Beyin istizahının neticesinde meseleyi mevzuubahsedersiniz. (Gürültüler.)

ZİYA HURŞİD B. (Lâzistan) — Fethi Beyefendinin izahatını mütaakıp gelirler, burada bu sözüünü ispat ederler. Yoksa kendisi soyguncu olur.

HASAN SİDDİK B. (Van) — Reis olan kayıkbaşı için söylemişimdir.

ZİYA HURŞİD B. (Lâzistan) — Nasıl olur da mahkemede beraat etmiş olan bir adam için söz söylülür? Sözüünü geri alsın.

HASAN SİDDİK B. (Van) — İspat edeceğim.

REİS — Ziya Bey istizahın neticesinde meseleyi mevzuubahsedersiniz.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devanla) — Bunun üzerine bu alınan Rüsum ve tekâlif ahaliye fevkalâde bâr teşkil ettiği için vâkı olan şikâyetler üzerine bendeniz bir defa bu rüsumun alınmamasını rica ettim. Saniye; alınmış olan rüsumun mahalli sarfına dair şikâyetler vâkı olmuş olduğundan bu cemiyetin hesabatını tetkik etmek için emirler verdim. Ali Şükrü Bey biraderimizin, millî cemiyetler ve bilhassa bugünkü teşkilâtımızın temelleri mesabesinde olan Müdafaai Hukuk cemiyeti elde mevcut bulunan nizamnamei hususiyeleriyle ve Cemiyetler Nizamnamei Umumisi ahkâmına göre doğrudan doğruya kongrelerine karşı mesul ve kongrenin nazarı muhakeme ve tasvibine arz mecburiyetinde bulduklarına, dair malûmatı nereden istihsal ettiklerini bilmiyorum? Fakat müsaade buyurursanız bendenizin elinde bir Cemiyet Nizamnamesi var. Bu nizamnamenin yedinci maddesi: «Cemiyet merkezinde bir kişiden aşağı olmamak üzere bir heyet idaresi ve eğer şubabatı varsa merkeze merbut kezalik birer heyet idaresi bulunmak ve bu heyetlerce evvelâ cemiyet âzalarının hüviyetleri ilâahirih...

Ve saniyen: Heyeti idarenin mukarrerat ve muharreratını... ilâahirih.

Salisen: Cemiyete ait varidat ve masarînin müfredat veçhile nev'i ve miktarını mübeyyin defter tutmak ve ciheti adliye ve mülkiyeden her ne zaman talebedilirse ibraz edilmek şarttır» diyor, görülyor ki, kanunen gayet sarîh olan bu maddesine binaen vâkı olan şikâyetlerin önünü almak için bendeniz Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyetinin hesabatını tetkik için emir verdim ve bu doğrudan doğruya kanunidir ve salâhiyetim dâhilindedir. Fakat bu tetkik heyetini teşkil ederken fevkalâde itina ettim. Çünkü, tarafeyn itiraz edecekti, «yok garazkardı, bitaraf değildi» diye birtakım sözler söylenecekti. Onun için hiçbir tarafın hiçbir suretle garezkârlığına ve tarafgirliğine hükmolunamayacak bir zatı aramak için çalıştık. O esnada Malta'dan yeni gelmiş olan Mirliya Said Paşa vardı. Mirliya Said Paşayı belki bütün rüfeka tanımazlar. Kendisi meşrutiyeti mütaakıp Yemen'e gitmiş, uzun müddet orada vakit geçirmiş ve orada ifayî vazife etmiş bir askerdir. Harbi Umumide kolordusuyla beraber Aden'den gelen düşman tecavüzüne karşı, Anavatandan her türlü münakalât munkati olduğu halde, dört sene kadar harbi kendi başına idame etmiş ve hattâ arazi kazanmış, gayet cesur, gayet dirayetli ümerai askeriyemizden birisidir. Siyasetle, fırka ile hiçbir alâka ve münasebeti olmıyan askerler arasında birisini göstermek lâzımgelirse bendeniz evvelâ onu göstermek mecburiyetindeyim. Ondan sonra Mısır'da esir kalmıştır. Malûmuâliniz olduğu veçhile Mısır'da bir müddet esaretten sonra İstanbul'a avdet etmiştir. İstanbul'da İngilizler, Aden sahne harbinde onu yenemedikleri için kendisine karşı orada bir hissi intikam besledikleri için evini basmışlar ve oradan cebren zavallıyı almışlar ve doğru Malta'ya sevk etmişler.

Bu zatın bitarâflığına ve viedanına emîn olduğumuz için kendisini Tahkik Heyeti meyanına ithal ettik ve valiyi de keza Tahkik Heyetinin Riyasetine tâyin ettik. Trabzon Müdafaai Hukuk Heyeti hakkında yapılan tahkikata bu iki zat ile birlikte Gümüşane Muhasebecisi umuru maliyeye vukufundan dolayı terfik edilmiştir. Valinin kendi işleri olduğu için Said Paşa bu işle daha ziyade meşgul olmuş ve bir ay kadar bu meseleyi tahkik etmiş, sorulmadık hiçbir şey bırakmamış velhasıl her suretle şayanı

itimadolacak gayet mükemmel bir tahkik raporu vücuda getirmiştir ki bir nüshasını arzu buyduğumuz zaman cümleliğe gösterebilirim. Gayet durudiraz tahkikatı müş'irdir. Kırk sekiz sayfa-yı ihtiva eder. Bu rapor üzerine olan tetkikatı arz edeceğim. Bu rapor diyor ki: Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyetinin 2 Ağustos'tan Kanunusani gayesine kadar almış bir bin beş yüz yetmiş lira makbuzatı vardır. Kırk iki bin sekiz yüz doksan lira da medfuatı var. Buna nazaran sandıkda on sekiz bin yedi yüz otuz üç lira mevcudolmak iktiza eder. Halbuki Heyeti merkeziyede nakden hiçbir para mevcut değildir. Bundan on yedi bin sekiz yüz lirası heyetin istişari âzası Kâhya Yahya Efendi nezdinde, sekiz yüz doksan sekiz lirası Reis Hacı Ahmed Efendi nezdinde olması lâzımgelirdi. Bu para nasıl toplanmıştır? Bu paranın kırk bin küsur lirası kırk gün zarfında beher koyundan işiker ve beher sığırdan beşer lira, Müdafaai Hukuk Cemiyeti hissesi namıyla cibayet edilen paradan toplanmıştır. Bittabi bu kadar ağır rüsum ahaliye fevkalâde ağır geldiği için ahali de şikâyete başlamıştır. Bu şikâyeti Heyet istima etmiş ve bu rüsumun ilgasına karar vermiştir. Lâkin bu karara rağmen Müdafaai Hukuk Reisi ile Kâhya Yahya -ki Heyetin istişari âzasından bir zattır - yine bunu kayıkcılardan Müdafaai Hukuk Hissesi namıyla ayrıca tahsile devam etmişler ve ancak bittabi daha mutedil bir şekle tahvil etmişlerdir. On altı ay zarfında tahsilâta devam edilmiş, beher koyundan elli ve beher sığırdan yüz kuruş alınmıştır. Nihayet tenkis etmişler. Dört ay müddetle de beher koyundan on, beher denk esvadan beş kuruş hisse cibayet edilmiştir. Bittabi Hükümete vergi verildikten sonra Trabzon'da ayrıca Müdafaai Hukuk Cemiyetine de bir hisse verilmesi kilükali mucibolmuştur.

Trabzon'da ayrıca iskele Hükümeti mevcuttur diye nâs beyninde birçok sözler deveran ediyordu. Bundan maada mısır unu ile buğday unu arasındaki farkı temin için - çünkü o zaman askere mısır unu veriliyordu fakat askere buğday ekmeği vermek için - ayrıca bir hisse tefrik etmişler ve bu farkı temin için ciheti askeriye namına olarak yedi bin küsur lira kadar cibayet edilmiş olan bir rüsum vardır ki, bu da kırk yedi bin dokuz yüz liradan başkadır. Kayıkcılar kâhyası tarafından, ceman 47 900 lira cibayet edil-

miştir. Ayrıca karantina idaresiyle Rüşumat Başmüdüriyetinden cetveller alınmıştır. Çünkü her koyundan ikişer lira ve bilâhara yarım lira alınmış olduğuna ve bu her koyundan alınmak lâzımgeldiğine nazaran ihraçedilen koyunun miktarını karantine idaresiyle Rüşumat Başmüdüriyetinin bilmesi lâzımdır. Halbuki alınan bu cetvellerin muhteviyatı Yahya'nın irae eylediği erkamla mutabık değildir. Kâhyanın gösterdiği rakam Karantina İdarehanesiyle Rüşumat İdaresinden alınmış olan cetvellere nazaran eksiktir bu cetvellerde mevcud olup da Yahya'nın noksan gösterdiği bu şeyden ve eşyayı ticariye denklerinden alınması lâzımgelen rüşum defterlerine kaydedilmemiştir. İstifa etmedilerse bu halde de bir kısmından rüşum alıyorlar ve bir kısmından almıyorlar demek olur. Binaenaleyh istifa edilmesi lâzımgelen mebalîği zikir lâzımgelir. Bu, sekiz bin, sekiz yüz on bin lira kadar bir meblâğ oluyor. Tahkikat raporu diyor ki; bu meblâğın kâhyanın zimmetinde kalması lâzımgelir. Bu suretle zimmette kalan meblâğ (26 611) liraya balığ oluyor. Buna mukabil cemiyetin medfuatı nedir? Cemiyetin medfuatı (42 836) liradır. Bu para heyeti merkeziye kâtip ve müstahdemiyle, haretrahlara, ziyafetlere, teşkilâtı mahsusaye, Azerbaycanlının birine, bâzi ikrazata, Halil Paşaya, Nuri Paşaya, Küçük Talât ve hemsiresine, telgraf ücretlerine, müteferrik ücretlere, motor ücret ve masariflerine ve ianeten muhtelif eşhasa ve masarifi müteferrikaya verilmiştir.

Hidematı vataniye olarak sarf edilen parayı tetkik edecek olursak (1 260) lira esliha ve cep hane masarifine sarf edilmiştir. (850) lira heyeti temsiliyeye gönderilmiştir. (775) lira Ruslardan mubayaa edilen keten bezlerine ve (13 000) lira da ciheti askeriyyeye verilmiştir ki, bu gibi mebalîğin yekûnu 19 778 lira eder, bu hidematı vataniyedir. İşbu medfuatın tahkikata müstenit raporda deniyor ki - (21 467) lirası için ihticaca salih evraki müsbitte yoktur. Hisabatı müşir olârak irae edilmiş olan defter de heyeti tahkikiye tarafından calibi dikkat görülmüştür. Malûmu âliniz bir buçuk seneden beri devam eden Müdafaai Hukuk Cemiyeti defterinin bir eskilik irae etmesi lâzımgelir, halbuki gayet yeni bir defter ve bir kalem ve bir mürekkep ile baştan nihayete ka-

dar yazılmış bir defterdir ki; tahkik heyetinin zannına göre; hisabatın aranılacağı düşünülür düşünülmez, sümmedtedarik yapılmış bir defter olduğu kanaat ve zannını vermiş oluyor.

İşte efendiler Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyetinin tahkiki hesabı namıyla mevcud olan mesele bundan ibarettir. Alı Şükrü Beye bilhassa ve bu münasebetle teşekkür ederim ki, Meclisi Âlinizi de tenvir etmiş oluyorum. Bir defa muhterem refikimizin Hükümetçe hilâfı usul ve kanun hesap istenilmesi hakkındaki mütalâası gayrivâriddir. Çünkü, istenilen hesap muvafıkı usuldür ve muvafıkı kanundur. Sonra bu heyetin tahkikatını garazkârane bir mecrada sevk etmek istediğini de iddia ediyor. Heyet katiyen garazkârane bir mecrada tetkikat yapmamıştır. Gayet müdekkikane ve gayet malî ve hisabi bir surette hesap istemiştir. Vesika istemiştir, makbuz istemiştir, evraki müsbitini istemiştir, medfuatını istemiştir. Mesele bundan ibarettir. Hakikaten bendeniz de hidematı vataniyede buldukları kanaatına iştirak etmek isterim. Böyle bir heyetin yaptığı ieraatı ve bu hisabatı mübeyyin olan evraki gizlemesinde bir mâna göremiyorum. Madem ki, bu kadar hidemat ifa etmiştir ve bunu rakamlarla isbata hazırdır, hattâ bu hisabatı maal iftihar kendisi göstermesi lâzımgelirdi bunda mucibi ar ve hicab bir nokta tasavvur etmiyorum. Muamelâtından emin olan ve muamelâtının vatanın menafiine muafık olduğuna kanaat eden bir adam muamelâtını saklamak mecburiyetinde değildir. Bendeniz bu hesabı arıyarak bunların bu suretle rüşum ahzine nihayet vermiş olduğundan dolayı yaptığım hareketten şahsan müfthirim. Bendeniz bir şeyden korkuyorum şayet halkın bütün bu feryadına ve vâkı olan şikâyetlere rağmen ve iskele hükümeti namıyla halktan alınmakta olan tekâlifin idamesine cevaz vermiş olsaydım ve bunlardan katiyen hesap istememiş olsaydım, o vakit Meclisi Âliniz tarafından bana teveih olunacak mesuliyetten korkardım. Ve hakikaten o zaman ve bihakkin mesul ve muatebolmaklığım lâzımgelirdi. Şimdi yaptığım hareket nedir? Halkın kesesinden alınmış olan paranın hesabını istemektir. Bu hareketim de kanuna tamamen muvafıktır. Bundan dolayıdır ki, mesul olacağımı hatıra getirmiyorum ve aksinden korku saikasıyledir ki, buna şuru ettim ve ondan dolayıdır ki,

bunların tetkiki hesabına mübaşeret eyledim ve bunların muamelâtına nihayet verilmesini de mahalline emrettim. Heyetin bunun üzerine istifa etmiş olması ve bu istifanın kabul edilmemiş olması, aylarca sürüncemede kalmış olması meselesi, zannedersen Dahiliye Vekâletine ait değildir. Malûmuâlileri olduğu üzere Müdafaai Hukuk cemiyetlerinin istifalarını kabul etmek Dahiliye Vekâletine ait bir şey değildir. Bu hususta bendenize teveih etmek istedikleri mesuliyet-ten teberri ederim.

HASAN SİDDİK B. (Van) — Böyle mi be-
raet etmişler, Ziya Bey?

REİS — Hasan Bey sükûta davet ederim.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (De-
vamla) — Efendiler, bir heyeti müteşebbise me-
selesi de var. Bu mesele hakkında da uzunza-
dıya bir şeyler söylendi. Bu mesele Müdafaai
Hukuk cemiyetlerinin yeniden intihabına mü-
dafaai hukuk grupunca karar verilmiş - hattâ
bendeniz o zaman daha Samsun'a gelmemiştim -
bu intihabın ne suretle icra edileceğine dair bir
talimat hazırlanmış; bu talimat bendenize Dahi-
liye Vekili sıfatıyla tebliğ edildi. Bu talimatta
deniliyor ki : «Müdafaai Hukuk heyetlerinin ye-
niden intihabı icra edileceğinden şayanı itimad-
olan heyetler yerlerinde kalmak ve şayanı iti-
madolmayanlar da şayanı itimadolan zevat tara-
findan tebdil edilmek üzere, vücuda getirilecek
bir heyeti müteşebbise marifetiyle yeniden inti-
habata mübaşeret edilmek iktiza eder, deniliyor-
du. Bu talimatı lâzımgelenlere tamim ettim ve
bu meyanda Trabzon'a da tebliğ ettim. Fakat
düşündüm ki; Trabzon meselesi dikenli bir me-
seledir. Birçok itirazatı ve birçok dedikoduları
mucibolacaktır. Bu hususta tamamen bitarafli-
ğımı göstermek için ayrıca Trabzon için bir
emir yazdım ve dedim ki; teşkil edilecek olan
heyeti müteşebbisenin benim fikir ve itikadım-
ca belediye heyetinden ibaret olması münasiptir.

Filhakika belediye heyeti; ahalinin itima-
dına mazhar bir heyet olduğu için ve ârayı aha-
liyi nefislerinde cemettiği için; bunların bu
iş deruhde etmeleri hiçbir suretle kıylükali mu-
cibolamaz zehabında bulundum ve o suretle,
Ali Şükrü Beyefendinin dediği gibi, heyeti
müteşebbise, sırf mahallî belediye heyetinden
ibaret bulunmuştur. Efendiler, bundan daha ta-
bîî bir şey tasavvur edemem. Belediye heyeti

halkın itimadına mazhar olmuş ve halkın işle-
rini görmekle mükelleftir ve yine millî ve mu-
kaddes gayelere hasrı mesai etmesi lâzımgelen
Müdafaai Hukuk Heyetinin de intihabına bu
belediye heyetinin nezaret etmesi mucibi itiraz
bir mesele olmaz. Bunda da hata olup olmadı-
ğımı, Meclisinizin vereceği reyler gösterecek-
tir. Belediye heyetine tevdiî umur suretiyle,
heyeti merkeziyenin tezlili haysiyetine sebebi-
yet verilmiş olduğuna hiç ihtimal vermem;
bu itikatta değilim. - Alehusus Trabzon mese-
lesi namiyle ihdas edilen bir meselede - bende-
niz her halde ihdas etmedim, «... Şahsan alâka-
dar olan fırka kumandanı yerine başka bir fır-
ka kumandanı tâyin edildiği halde hâlâ Trab-
zon'da bırakılarak belki kendi hakkında pek
muhiik bir surette şikâyet etmiş olan Müdafaai
Hukuk âzalarının yine bu fırka kumandanı va-
sıtasiyle mânen ezdirilmesi...» Malûmuâliniz
Trabzon Valisi Elviyei Selâse'de tahkikatla
meşguldür. Tahkikatını da bitirmek üzeredir.
Elyevm Artvin'de bulunuyor. Onun vereceği
rapora göre Elviyei Selâse'de bâzı şeyler yapa-
cağız. İşte uzun müddet Trabzon vilâyetinin
münhal kalması kabil olmadığından oraya yi-
ne Trabzon'da fırka kumandanı olan Sami Bey,
vali vekili olarak bırakılmıştır. Sami Bey, ev-
velece de arz ettiğim gibi, gerek Yomra eşkiya-
sının temizlettilmesi ve gerek Lâzistan sanca-
ğında, sair yerlerde asayiş ve inzibat hususun-
daki müessir tedabiri ile halkın kısmı mühim-
minin teveccüh ve itimadına mazhar olduğu
itikadındayım. Bendeniz oraya gittiğim zaman
bu hisle meşbu oldum. Binaenaleyh Vali Hâzım
Bey gelinceye kadar bittabi kendisini memuri-
yetinde ipka ediyorum ve sık sık adam değiş-
tirmek de idareten muvafık değildir.

Ali Şükrü Bey bundan evvel de behemehal
bu adamın oradan kaldırılması için bendenize
müracaat etmişti. Tabîî kendisine cevabı red
verdim, «gayrikanuni olarak esbap gösterilmeden
bir adamı bir yerden kaldıramam, mazurum.»
dedim. Bunun üzerine bu istizahı verdiler. Niçin
kaldıracağım? Kabahati ne imiş? Onu görmek
isterim. Bu Heyeti Merkeziye hakkında yapmış
olduğu muamelât evveleminde Hâzım Bey zama-
nında olmuştur ve bu devam etmiştir. Fakat bu
muamelât, sizde zannedirim kanaat hâsıl ettiniz,
yapılması lâzımgelen muamelâttir. Bu adamı

oradan kaldırmamanın, bu suretle memlekette Hükümet nüfuzundan istifade ederek birtakım gayrimesru gayelere hizmet etmek isteyen kimselere set çekmek için, muvafık olduğu kanaatinim. Binaenaleyh Hâzım Bey gelinceye kadar Sami Beye yerinde ifayı vazife ettirmek mecburiyetindeyim. Bu meselenin mabadi hakkında başka bir elsedede izahat verebilirim.

İşte efendiler Ali Şükrü Beyin, bendenizin memleketten uzak bulunmaktığı ve acemi bulunmaktığı dolayısıyla hata ettiğime dair iddiasının hulâsası bundan ibarettir. Bunu size rahatlatarak arz ettim ve bundan sonra hüküm ve karar vermek Meclisi Âlinize aittir. Yalnız şurasını hatırlatmak isterim ki fiivaki bendeniz memleketten bir müddet uzak kaldım. Fakat o gayriihtiyari bir uzaklık idi. Bendeniz İstanbul'da evimde rahat oturmakta iken İngilizler geldiler evimden götürdüler, Malta'da mevkuf bulundum. Bu suretle memleketten uzak bulunduğumdan ve gayriihtiyari olarak uzak kalmış olmağımın dolayısı pek çok müteessif ve müteessirim beyanı mâzeret ederim, esef ederim gerek esaret hayatıyla ve gerekse memleketten uzak bulunmak itibariyle muztaribolan benim. Fakat bu husus, elimde olmayan bir meseledir.

İHSAN B. (Cebelibereket) — Vekil Beyefendi, şeker meselesi için bir bakkal hâdisesi bir de ev meselesi bahanesiyle evlere girilmek hususatından dolayı Heyeti Merkeziye tarafından hükümeti askeriye ve ora hükümetinin yolsuzluğu hakkında ihbar vâkı olduğu evraktan anlaşılıyor. Bu ihbar tarafımızdan heyeti merkeziye hesabının tetkikine lüzum görüldüğü zamandan evvel mi vâkı olmuştur, sonra mı?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Evvel vâkı olmuştur.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Efendiler birçok zaman evvelki celselerden birinde rüfekayi muhteremeden rica etmiştim ki; Heyeti Vekile vazifesinde bihakkın muvaffak olabilmek için mütemadi istizahlarla, suallerle işgal edilmemek icabeder. Bu benim prensibim idi. Nitekim zabıt ceraidinde görülebilir ki, şimdiye kadar bir buçuk iki sene zarfında istizah yaptığım vâkı değildir. Dahiliye Vekili Beyefendinin gayet ehemmiyetsiz olarak gösterdiği ve tabii olmuş olduğu malûmat üzerine verdiği izahatın

iptina ettiği mevad bendenizce gayet mühim görüldüğü içindir ki, bu istizahı yaptım. Hattâ bu istizahı Trabzon'dan avdetimden itibaren yapmak istiyordum. Fakat birçok dedikodulara mâni olmak istediğim içindir ki, bugüne kadar tehir ettim fakat binnetice gördüm ki, mesele müdafaai hukuk meselesi ve saire olmaktan ziyade, benim kanaatime-belki yanlış görüyorum - şu kürsüden efendiliği ilân edilen halk ile Hükümetin münasebeti meselesidir. Mesele bu kadar derin olmakla beraber maddi olarak ortaya konulan meseleler okadar cazip değildir. İhtimal ki, öğle vurucu, kırıcı değildir. Fakat bu mesele ruhan gayet derindir ve buna bugün karar verilmek için birçok kavanin müzakeresiyle meşgul bulunuyoruz. Şimdi bu kadarek bir mukaddemeden sonra asıl esasa girmeden bâzı mühim noktalara cevap vereceğim ve ondan sonra bütün teferruatı arz edeceğim. Çünkü bendeniz vakanın tahaddüsünden ta nihayetine kadar Trabzon'da bulunuyordum. Evet burada birçok istizahlar gördüm ve hattâ esasını bildiğim birçok mesail hakkında Hükümetten istizahlar vâkı oldu. Tabii bu istizahlar üzerine Hükümeti merkeziye taşradaki memurlarına, meselâ, Van'da vâkı olan bir meselenin bütün teferruatına burada vâkıf olamayacağı için oradaki memurlarına meseleyi yazar, oradaki memurların verdiği tarihlere ve malûmata müsteniden cevaplar verir. Bu meselede de yine aynı şekilde hareket edilmiştir. Zannediyorum ki, yine oradaki vali vekili olan fırka kumandanının verdiği cevaplar üzerine, elde bulunan rapor üzerine beyanatta bulunulmuştur, eğer bendeniz vekil beyefendinin hadisattan tarih sırasıyla bahsedeceğini bilmiş olsaydım bütün vakayii tarih sırasıyla tesbit ederdim. Maateessüf tesbit etmemişim. Fakat vekil beyefendinin tarihlerde aldandığını da şu misal ile söyleyeceğim. «Trabzon Müdafaai Hukukunun almış olduğu rüsumu ben affettirdim» diyor. Sonda «Bu hadisat benim vekâlette bulunduğum zamandan evvel olmuştur» diyor. Halbuki bendeniz Trabzon'a gittiğim zaman rüsum alınmıyordu ve Dahiliye Vekili de Fethi Bey idi, hâdisat da bendeniz oraya gittiğim zaman cereyan ediyordu. Fethi Beyefendinin bu hususta işgal olunduğunu görüyorum. Hâdisatın canlı şahidiyim ve orada bulunuyordum.

Yine birçok izahatı ve beyanatı arasında Fethi Beyefendinin matessüf işgal olduğunu, tenakuzlarıyla ve sair suretlerle isbat edeceğim. Efendiler müdafaai hukuk meselesi üzerine, ki asıl ruhlu olan ve bendenizin de söylemek, izah etmek istediğim mesele budur. Vekil Beyefendinin istizah nameye vermiş olduğu cevapları tetkik etmek istiyorum.

Yomra'ya merbut Şana Muhtarı Aziz Çavuş daha evvel Hükümetle aranan bir adamla birlikte görülmüş ve istievabedilmiş. Dahiliye Vekili Beyefendinin ifadesine göre bu zat; Trabzon mntakayı harb olmaktan çıkarıldıktan sonra ciheti mülkiyeye devredilmiş. O adam beraet etmiş, sonra yine kumandana teslim edilerek istievabedilmiş, bilâhara kefalet alınarak tahliye edilmiş. Vekil Beyin ifadesine göre bu meselenin tarzı cereyanı kanuni imiş. Mahkemenin bırakmış olduğu, yani kanununu tebrîye ettiği bir kimseye kumandan mntakayı harb olmadığı halde nasıl olur da müdahale eder? Şu ufak izahat bile Vekil Beyefendinin meselenin ruhuna muttali olmadığını gösterir ki, bu da Vekil Beyin işgal edildiğine delâlet eder, verilen malûmatın doğru olmadığına delâlet eder.

Efendiler bendeniz buradan hareket ettiğim anda Trabzon'da ne müdafaai hukuk meselesi, ne de ciheti askeriyenin böyle bir idari suüstimali meselesi mevzuubahis değildi. Bütün vakayii sırasıyla anlatacağım. Buradan giderken Samsun'a uğradığım sırada eski vali Naci Beyi gördüm. «Haberin var mı? Kâhya dağa çıkmış ve benim sözüm de çıkmıştır, bak sözümü dinlemediler», dedi. Bu vehile iskele kahvası Yahya Efendinin dağa çıkmış olduğunu ilk defa olarak Samsun'da haber aldım. Samsun'da az kaldığım için Naci Beyle fazla görüşemedim. Efendim; bendeniz öyle zannediyorum, vakayı da bunu göstermiştir ki - bittâbi Fethi Beyefendi zamanında değil - evvelece oraya gönderilen vali bir vazifei mahsusa ile gitmiştir ve Trabzon'da bir ikilik ihdas etmek istemiştir. Kendisinin; bendenizin noktayı nazarını bilmediği halde Samsun'daki ifadatı ve «Şimdi görsünler günlerini.» şeklindeki tefahürü, bu zatın Trabzon'da ikilik yapmak istediğini neydana koymuştur. Malesef Trabzon'a gittim haber aldım ki Kâhya ihtifa etmiş. Tabiidir ki, ondan sonra memleketin mebusu olduğum için birçok yerlerden şikâyet edildi. Bunun üzerine

meseleye vaziyed etmeye ve tahkika mecbur oldum. Bendenize ilk şikâyet edilen mesele, Şana kariyesi muhtarı Aziz Çavuşa yapılan muameledir. Ve Müdafaai Hukuk Cemiyetinin de bu şikâyette yerden göğe kadar hakkı vardır. Bu adam Trabzon'da fırka namına yüz kişi mevcut değil iken beş yüz kişilik dilâverler kafilisiyle gelmiş ve İngiliz donanmasının muhtemel ihraç harekâtına karşı siperlere girmiştir. Bu Aziz Çavuşun Hükümetten ve milletten beklediği şey yoktur. O yalnız halkın intihabettiği bir muhtardır. Bendeniz de bu adamın o zamanki fedakârlığını bildiğim içindir ki, bu mesaili takibetmek mecburiyetinde kaldım. Bendenize meseleyi anlattılar. Müdafaai Hukuktan ve daha sair beni tanıyanlardan bu işi tahkika başladım. Vekil Beyin ifadesine nazaran, bu adam, kâhya at ile giderken beraber gitmiş ve bunu görmüşlerdir. Gören kimmiş? Neden o zaman tevkif edilmemiş? Mademki kâhyanın bununla gittiği sâbittir, o halde Çömleke Mahallesiine yüz altmış kişinin süngü ile saldırması eshabı ne idi?

ZİYA HURŞİD B. (Lâzistan) — Hücum taburiyle...

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Acaba evvelce şehirden çıktığı bilinen, görülen şahsı tekrar bulmak için mi? Evet hem hücum taburiyle. Bu hâdise bütün Trabzon'un gözü önünde cereyan etmiştir. Eğer Kâhyanın Trabzon'dan çıktığı görüldü ise Kâhya'yı şehirde aramamak, yani Kâhyayı bulmak için bu tarzda mahalleleri askerlerle sarmak suretiyle aramamak lâzımdı. Demek oluyor ki, bu ihbar yanlış bir ihbardır. Dahiliye Vekilini işgal etmişlerdir.

Vaka şu suretle cereyan etmiştir. Aziz Çavuş Trabzon'a geliyormuş. Yomra'nın Trabzon'a yakın olması itibariyle Yomralılar alekser ihtiyaclarını Trabzon'dan istifa ederler. Aziz Çavuş hakikaten yedeğinde bir boş at olan bir çocuğa rasgelir. Çocuğa para vermiş ve ata binmiş gelmiş, sonra bu at Kâhyanın atı olmuş. Kâhyanın atı yoktur. Kâhyanın atı olup olmadığını sordum. «Yok» deiler. Gûya Kâhya kaçarken bir kır ata bindiği görülmüş ve Aziz Çavuşun bindiği at da kır imiş. Bu itibarla bu atı Kâhyanın zannetmişler. Belki Hükümetin şüphesi haklıdır. Kâhyayı aramak Hükümetçe ehemmiyetli bir meseledir ve haklı bir şüphe üzerine bu adamı tevkif de edebilir. Bu adam tevkif edildiği zaman Trabzon'da idarei örfiye yoktu. Trabzon

mıntakayı harb olmaktan çıkmıştı. Dédiler ki (Bu yirmi gündür kalede bilâistie vap yatıyor. Bunun hizmetini siz de biliyorsunuz. Günahdır, yazıktır. Binaacaleyh bunun icabına bak). Fırka kumandanı beye gittim. Kendisini evvelce tanıımıyordum. Bu meseleyi kendisine anlattım. Bendenize söylediği söz «Yalnız olmuştur. Şimdi emir vereceğim ve ciheti mülkiyeye devredeceğim» mealindedir. Tabii memnun oldum ve geldim, söyledim. Akşam dediler ki; «Seni işfalettiler. Bu adam halâ kalededir» tahkik ettim el'an kalede olduğunu öğrendim, bulunduğum mevkiden telefonla sordum. «Kumandan bey; siz bendenize Aziz çavuşu ciheti adliyeye teslim edeceğinizi söylemişsiniz, halbuki bu adam el'an ciheti adliyeye teslim edilmiştir. Halâ kalede yatıyor.» dedim. Bunun üzerine «Emrimi yalnız telâkki etmişler, şimdi göndertirim.» dediler. Hakikaten ertesi günü adliyeye gönderildi. Müddeiumumi işe vaziyet edince hiçbir şey olmadığına kanaat etti. Ve tahliyesine karar verdi. Zannederim kanuna riayet itibariyle mesele tamamdır. Artık buna ciheti askeriyenin vaziyet etmesi caiz değildi fakat burada vâkı olan bir meseleyi hikâye etmek istiyorum ki evvelce işaret ettiğim zihniyeti lâyıkiyle görebilesiniz. Merkez müddeiumumisinin vermiş olduğu bu karar üzerine vali bu adamın serbest bırakılması için tahliye emrini veriyor. Bunun üzerine jandarma kumandanı yahut bölük kumandanı «Bu adam bize ciheti askeriyeden gelmiştir. Gerçi adliye bunu tahliyeye karar verdi. Fakat bir defa kumandana soralım.» diyor. Maalesef uzun müddet valiliklerde bulunan Hazm Beyefendi «Bir defa kumandan Beye sorunuz.» diyor. Kumandan Beye soruyorlar; maalesef kumandan Bey «Getirin tıkm içeri!» diyor. Bendeniz evvelâ inanmadım. Fakat maateessüf gittim gördüm. Kalede tekrar hapsedilmişler. İşte cereyan eden muamele budur. Aziz çavuşun kalede hapsedilmesi bahsinde vali Beyin izhar ettiği za'fa işaret etmek istiyorum. Rica ederim dikkat buyurulsun. Vali Beyin izah edeceğim şu za'fı tahkik raporunun tarzı tahririndeki ânüllerden birisidir. Şimdi bunu ufak bir hikâye ile izah edeceğim. Bendeniz bunu haber aldıktan sonra vali Beye gittim. Vali Beyefendi gayet namuskâr bir zattır, idare adamıdır. Fakat zannediyorum ki son gördüğü felâket-

ler ondaki idare kabiliyetini maateessüf tenkis etmiştir.

Bendeniz oraya gittiğim zaman bilâhare hüviyetini arz edeceğim Müdafaai Hukuk Reisi Hacı Ahmed Efendi, altmış yaşında muhterem bir ihtiyar, bu mesele üzerine oraya gitmiş, vali beyle görüşüyordu, bendeniz söze karışmadım. Zaten mübahase başlamış cereyan ediyordu. Efendiler, Hacı Ahmed Efendi hak ve hukuku bilir ve kendisini intihabeden halkın hukukunu muhafaza eder bir ihtiyar, bir vatanperver sıfatiyle valiye diyordu ki, «Beyefendi Hazretleri, siz valisiniz, reisi Hükümetiniz; kanunun tahliye ettiği bir adamı siz nasıl oldu da tekrar ciheti askeriyeye teslim ettiniz? Fırka kumandanının mevkii, kanunun mevkii ve nüfuzundan fazla mıdır? buna karşı - Efendiler aynen söylüyorum. Pek caiz değildir ama arz ettiğim gibi mühim bir mesele olduğu için söylüyorum - Vali Bey demiştir ki; «Ben Sivas'ta iken birisiyle uğraştım. Birçok masarif ihtiyariyle ailemi Sivas'a getireli-on iki gün olduğu halde oradan ayrılmak mecburiyetinde kaldım. Bunlarla uğraşayım da buradan da mı ayrılalım? Bir şoför maaşı alıyorum.» Bu, şoför maaşı sözü dillerde destandır. Vali Bey bu ifadeyi birçok kimselere söylemiştir. «Benim maaşım seksen lira yani bir şoför maaşıdır» demiştir. Vali Bey evveleri pek muktedir bir vali idi. Fakat bugün aynı vali maişet itibariyle ve darağacına gitmesine ramak kalacak surette gördüğü birçok felâketler dolayısıyla zannediyorum ki, kabiliyeti idariyesini kaybetmiş ve açıkça itirafı aczetmiştir. «Ben bunlarla uğraşamam, felâketten henüz kurtuldum. Ailem Sivas'a geleli on iki gün olduğu halde oradan kaçmak mecburiyeti karşısında kaldım.» demiştir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — İstinatgâhı çürük, ne yapsın vali?

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Şimdi, istitraden bu noktayı arz etmekten maksadım, Heyeti Tahkikiye raporunda en mühim bir âmil olan valinin nokta nazarını zihniyetini ortaya koymaktır. Çünkü Vali Bey kendisini mânen ve kanuni olarak ezen, haklı nikatta hakikaten ezen, ahaliye ve o ahalinin intihabetmiş olduğu Müdafaai Hukuk Reis ve âzasına karşı müşkül bir vaziyette kaldığı, vicdanen fena bir surette muazzabolduğu için demiştir ki :

«Bunlar umuru Hükümete müdahale ediyorlar. Bunları ezmek lâzımdır.» Sırası geldiği vakit kime söylediğini söyleyeceğim. Çünkü icabetmiştir.

Efendiler bu Şane karyesi muhtarı meselesini burada bırakıyorum. Şunu da ilâve ediyim ki, mesele, hattâ Dahiliye Vekili Beyefendinin beyanatı gibi olsa bile, kanunun bıraktığı, beraet ettirdiği bir adamı, bir vatan-daşı ciheti askeriye tekrar tevki ve hapsedmiştir. Bilâhara Nemlizadenin kefaletiyle bırakılmıştır. Sonra bu adam fırkanın henüz yalnız namı mevcut iken orada silâh ile iş gören insanlardandır. Trabzon'da İngilizler, Fransızlar ve hattâ Yunan polisleri mevcut iken mağazaları delerek geceleri sırtında cephaneye kaçırılanlar bu gibi fedakârlardır.

Eve girmek meselesine gelince; bendeniz mebusu Muhterem Celâl Beyin evine girilmesi meselesini bir misâl olmak üzere söylemişim. Ve nitekim istizahnamemde de öyle söylüyorum. Efendiler, bir eve değil belki yüz eve girilmiştir. Fakat Dahiliye Vekili Beyefendi bir meselenin izahını başka bir celseye bıraktı. Ben de bu eve girmek meselesini başka bir celseye bırakacağım. Evet Trabzon Mebusu muhteremi Celâl Beyefendinin hanesine girilmiştir. Celâl Bey meseleye bütün tafsilâtiyle vâkıftır. Vali Beye verilen istida adliyeye havale edileceğine maatteessüf fırka kumandanlığına havale olunuyor. Fırka kumandanlığının derkenarını işe inşallah size okurlar. Çünkü yanlarındadır. Görürsünüz ne gibi bir zihniyet mevcuttur. Celâleddin Bey kendisine aidolan meseleyi söyleyebilir. Bittabi elinde mevcudolan vesaika. istinaden...

Sonra, Dahiliye Vekili Bey bu noktada gayet mühim mütalâada bulundular, dediler ki; adliye açıktır. Adliyeye müracaat etsinler. Bu pek doğru. Tabii lâzımgelen makama müracaat edilmiştir. Fakat verilen bütün istidalar fırka kumandanlığına havale edilmiştir. İşte derkenar elimizde mevcuttur. Bilirsiniz ki, bir mahalde valinin hüküm ve nüfuzunu eline alan bir şahıs mevcudolursa orada adliye filân mevcudolamaz.

Sonra Yomra meselesine gelince; Yomra'da birçok evlere girilmiştir. Şöyle olmuştur, böyle olmuştur, demiştim. Vekil Bey buna cevaben, «Yomra'da fırka kumandanı bey birçok şeri-

ri elde etmek için harekâtı askeriye yapmış ve bu itibarla evlere girilmiştir.» dediler. Böyle mi olmuştur? Hayır efendiler. Gerçi fırka kumandanı birtakım asker firarisini ve bazı şakîyi yakalamıştır. Bundan dolayı kendisine hakikaten müteşekkirim. Fakat müfrezei askeriye Yomra'ya sırf asker firarisini ve şakîleri toplamak için gitmemiştir. Kâhyayı aramak için gitmiştir. O eşirra yine şakavet yaparken fırka kumandanı Trabzon'da idi. Fakat kimseyi göndermemiştir. Bu harekât Kâhya meselesinden sonra icra edilmiştir. Sırası geldiğinde bunu da arz ederim. Fakat memleketimizden olan her hangi bir yere gidildiği zaman mâsum halkın evlerine girmek, sandıklarını kırmak ve içinde bulunan kıymetli eşyalarını yağma etmek mi lâzımgelir?

Efendiler, müsaade buyurun şunu okuyayım. Efendiler, mesele yalnız ev meselesi değildir. Hattâ takibatta kır meselesi de mevcuttur. Bizdeki takibatın ne demek olduğunu hepimiz pekâlâ takdir edersiniz. Evet, eşirra takip ve tecziye edilsin, asılsın, fakat aynı zamanda mâsumlara ilişilmesin. Burada, bir büyük makama yazılan şikâyetnameden muktebes bâzı parçaları okuyorum: (Yine Yomra nahiyesine tâbi Arsen karyesinden Ustanın oğlu Hafızın elli koyunu sürüldüğü gibi kendisine de elli değnek vurulmuş ve on yedi gün kalede hapsedilmiştir. Bunlar başkaca ciheti askeriye de müracaat etmişlerdir. Yine Değirmendere'de değirmenci Ömer'in değirmeni kapısı cebren kırılarak işgal edilmiştir. Bu da zâbit İhsan Beyin emriyle yapılmıştır. Merhum Ömer Hükümete müracaat etmiş arzuhali alay kumandanına navale edilmiştir... İlâh.)

Efendim memleketin asayişinden Dahiliye Vekâleti mesuldür. Bunlar ciheti askeriye ve mülkiyeye müracaat etmişlerdir. Fakat bir fayda hâsıl olmamıştır. Hiçbir muamele yapılmamıştır. Efendiler Yomra'da vukubulan hâdisat herkesin gözünün önünde cereyan etmiştir. Müdafaai Hukuk Cemiyeti salonunu dolduran kadın ve erkek şikâyetçileri, ziyet altınlarının almadığından, çalındığından bahseden kadınları görüp de ağlamamak imkânsızdı. Ben bunu rey-yülayn görmüşüm. Elimde vesaik yoktur ki, kalem kalem söyleyeyim. Zaten Trabzonlular talebetmişlerdir. Makamı Riyasete müracaat etmişlerdir. «Milletin işini vekilleri takibeder» demiş-

lerdir. «Binaenaleyh rica ederiz. Meclisi Millî bir heyet göndersin.» demişlerdir. Belki inşallah nazarı dikkate alınır.

Sonra Değirmendere'de vukubulan hâdiseye gelince : Bakkal bunu inkâr etmiş, Dahiliye Vekili Beyefendi bakkalın bunu inkâr etmiş olduğunu söylediler... Efendiler muhtemeldir. Bakkal bunu inkâr edebilir. Fakat bakkalın yanında bulunan ve vukubulan hâdisatı gören halk inkâr etmez. Heyeti tahkikiye bî. karşıda vukubulan hâdiseyi yalnız bir bakkala soracağına karşının diğer halkına niçin sormamış? Bakkal, gayet tabii olarak inkâr eder... Çünkü kanunun serbest bıraktığını fırka kumandanı yakalayıp hapsediyor. Vukubulan müraعاتların hiçbirisi hükümeti mülkiyeye nazarı ehemmiyete alınmıyor, ciheti askeriyeye devrolunuyor. O adamcağız nasıl söyleyebilir? Şimdi bendeniz heyeti tahkikiyenin raporuna inanabilirdim. Eğer kendim bizzat orada olmuş olsaydım ve aynı zamanda bu vâka hakkında şayanı itimat mütaaddit eşhasın sözlerini işitemiş bulunsaydım...

Sonra Dahiliye Vekili Beyefendi bâzı kıyaslarda bulundular. Ve vaziyeti gülünç buldular. Dediler ki; gûya askerler bakkalı tehdit için siper kazıp içine girmişlerdir. Efendiler Trabzonlular her veçhile hukukunu muhafaza etmeyi bilirler. Fakat; Trabzon tarihinde isyan yoktur. Mukayyet değildir. Bu bakkal islâmdir. Zifonoslu Temel. Bu bakkalın dükkânına gelmişler, istedikleri şeyi bakkal vermeyince yakapaça kavga etmişlerdir. Ve bakkal hakkını istimal ederek harimine zorla giren bu adamı dışarı atmıştır. Sonra o zâbit intikam almak için askerini almış gelmiştir. En nihayet vaka bu şekilde cereyan etmiştir. Bu askerler gelip siper aldıkları zaman haydi oğlum ayıptır, kalkın diye etraf-taki halk gidip yalvarmış ve kaldırmışlardır. Bu hâdisei, vâkaya şahidolan zevatın ağızlarından kulaklarımla işittim. Bakkal ihtimal ki, hakikaten inkâr etmiştir, doğrudur. Noktai istinadın olmazsa bendeniz de korkarım; çünkü adliye bana bakmazsa, kanun beni muhafaza etmezse ben nasıl hakikati söyleyebilirim efendim?

Değirmendere'de yolun kesilmesi, Yomra'daki eşirra meselesini halletmek içinmiş. Efendiler soruyorum, Heyeti Aliyenize. Eşkiyayı yakalamak için tariki âm mı tutulur; yoksa dereler, derbentler, geçitler mi tutulur? Trabzon - Erzurum

tarikından hangi eşkiya gelip geçebilir? Zannedirim tariki âmı; kuvveti pek fazla olan düşman kıtaati bile ihtiyar etmez. Belki o da aykırı yoldan gelmek ister. Esasen mesele Yomra'daki eşirrayı tutmak meselesi doğrudur, mesele başkadır.

MUSTAFA VASFİ B. (Tokad) — Nedir o mesele?

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Sırasıyla geleceğim. Mesele gayet derindir. Vekil Beyin ifadesine nazaran bu ıslahattan sonra hattâ şehir dâhilinde bile silâhla gezdikleri görülen birçok adamların artık silâhsız gezdikleri görülmüştür. Trabzon tarikiyle dairei intihabiyelerine giden, birçok mebuslar vardır. Kendilerinden soruyorum, Trabzon mebusları da dâhil olduğu halde soruyorum; Trabzon'da askerden başka hiçbir ferdin silâh omuzunda gezdiğini görmüşler mi? Efendiler bendeniz görmedim. Evet, Ankara'da olduğu gibi orada da tabanca ile gezenler vardır. Fakat silâhi omuzunda hiçbir ferdin gezdiğini görmedim. Zannetmem ki, oradan geçen, o tariki ihtiyar eden arkadaşlarım da böyle bir şeyi görmüş olsunlar. Evet itiraf ederim ki, Trabzon'da her ferdin birer silâhu vardır. Fakat onlar zamanı istimalini bilirler. Hattâ son zamanlarda Trabzon'da haizi ehemmiyet miktarda asker mevcut değil iken istimalde hazırlanmışlardır.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Asker de onlardır. Başka yerden gelmedi.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Tabii... Yani o zaman muntazam asker yoktu demek istedim. Diğer bir mesele daha var. Ona dair bir şey söylemeyeceğim. Şimdi efendim bundan sonra... Haşurada bir noktayı söylemek isterim. Bendenizin kanaatime deminki göstermiş olduğum gibi bir misal arz edeceğim. Bendeniz, Trabzon'da bulunduğum zaman bir hâdisi vukubulmuştur. Bu mesele, bu itibarla Dahiliye Vekili Fethi Beyin zamanı vekâletlerinde cereyan etmiştir. Etnese bile bu meseleye ait muamelât, bugüne kadar cereyan edegelmiştir. Binaenaleyh, bir Dahiliye Vekili makamına geçtiği zaman, o makamın mâzi, hal ve hattâ istikbale ait bütün muamelâtını kavramak mecburiyetindedir. Kendilerine fena ve muhtacı tashih bir muamele devrolunmuş ise tabii onları düzeltmesi icabeder. Binaenaleyh, kendisinden evvelki vekilden devraldığı fena

muamelâtı tashih etmezse o muameleyi ve o muamelelerin tazammun edeceği mesuliyeti de kabul etmiş demektir. Dahiliye Vekili Bey bunları söyledikten sonra «Ali Şükrü Beyin asıl gayesi Müdafaa-i Hukuk meselesini tashih ettirmektir.» diyor. Yani; «Müdafaa-i Hukuka yapılan muameleyi tashih ettirmek içindir.» diyor.

Efendiler, ben bunu bir keşif mahiyetinde telâkki etmiyorum. Ve burada alenen söylüyorum. Evet bu haksız ve kanunsuz muameleyi tashih ettirmek içindir. Başka hiçbir gayem de yoktur. Zatiâliilerine kısaca bir tarihten bahsedeceğim. Biliyorsunuz ki, Anadolu'da harekâtı milliyenin başlaması İzmir'in işgalini mütaakıptır. Bu harekât 28 Haziran 1335 te ilk Balıkesir kongresiyle başlamıştır. Bu da İzmir hâdisesinden sonradır. İzmir işgali, memleketin her tarafındaki harekâta vesile olan İzmir'in işgali 15 Mayıs'ta olduğu haldé efendiler, bugün tahtia edilmek istenilen şu adamların delâletiyle 9. X. 1335 te yani İzmir işgalinden beş ay evvel Trabzon kongresi yapılmıştır. İzmir işgali, gayet bâriz ve açık bir surette memleketin harimine bir tecavüz idi. Bu tecavüzü görmemek için insanın ya kör olması, veyahut görmek istememesi icabeder. Bu açık tecavüz üzerine memlekette yer yer feveran olmuştur. Fakat daha henüz Paris konferansında Düveli İtilâfiye murahhasları, Trabzon'u Pontüsçülere veyahut Ermenilere hediye etmek isterken, «Biz canımızla, kanımızla muhafaza ederiz; vermeyiz» diye meydana atılanlar, bu kahramanlar idi. Daha ortada hiçbir şey yoktu. Efendiler, bunlar meydana çıktıkları zaman Trabzon'da Yunan polisleri de vardı. İngiliz ve Fransız memurlarını bir tarafa bırakıyorum.... Binaenaleyh, Harekâtı Milliyede bu kadar bir kıdem sahibi olan ve her birisi derece derece servet sahibi olan meselâ içlerinde cetbecet tüccar ve serveti milyona baliğ olan da mevcud olduğu halde eğer kalpleri vatan hissiyle çarpmamış, memleket aşkıyle yanmamış bulunsaydı, bu insanlar paraları sayesinde her yerde rahat rahat yaşayabilirlerdi. Bu adamlar servet, mülk, sâman hiçbir şey nazarı itibara almamışlardır. Belki memleketlerinin âkıbetini tehdidedn mukarreratı, müzakeratı görerek ona göre, o vakitten beri, tedabiri lâzime ittihaz etmişlerdi. (Allah razı olsun, sesleri) Bunların meşkûr hidematını bilâhara arz edeceğim. Yalnız burada şu kadarını zikredebim ki; Ermenistan harekâtı esnasında ve

Çoruh Grubunun ihzar ve sevki âvanındaki mesailerıyla fedakârlıklarını bihakkin tetvicietmişlerdi. Burada mıdır, bilmiyorum? Batum Mebusu Edib Beyefendi pekâlâ bilirler ve geçen gün bendenize tekrar etmişlerdir. Batum'da teşkilâtı milliyeyi yaptıran yine bu adamlardır. Kendisinden soruyorum, gelsin Heyeti Umumiye muvacehesinde söylesin, bugün hırsız ve namussuz denilen - resmî raporda öyle denilmiştir - işte bu vatanperverlerdir. Onun içindir ki, hakikaten benim gayem, bu adamların hukukunu muhafaza etmektir. Çünkü, bunları kurtarmak, memlekete hizmet edenleri lâıyk olmadıkları muamelâta mâruz kalmaktan sıyanet içindir. Ve onları kurtarmak, haklarını muhafaza etmek benim için bir borçtur.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Hepimiz için...

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Şimdi efendiler, istizahımın bir yerinde demiştim ki, Trabzon meselesi zorla ihdas edilmiştir. Trabzon'da son zamana kadar hiçbir mesele mevcut değil idi. Memleketin hiçbir cihetini diğer bir cihetine tercih edemem. Fakat her halde hiç kimse inkâr etmez ki, Trabzonlular, şu millî heyecan devresinde, hiçbir zaman, hiçbir şeyden, hiçbir fedakârlıktan geri kalmamıştır. Onlar böyle çalıştığı bir sırada olabilir ya, siyasilere bâzılarının fikirlerinde doğabilen bir tevehhüm - evet tevehhüm diyorum - maatteessüf memlekete ikilik sokacak bir mahiyet arz etmiştir. Bu hiç istenilmeyen bir zamanda olmuştur. Trabzon'da fırka Kumandanı Sami Sabit Beyden evvel elyevm Kars'ta bulunan Rüşdü Paşa Hazretleri Fırka Kumandanı bulunuyorlardı. O zaman Trabzon'da hürriyet ve itilâfçı Galib Bey Vali idi. Trabzon'da İngilizler, Fransızlar ve Yunan memurları da mevcut idi. Fırkanın âzami (100) nefer mevcudu vardı. Fakat Erzurumlu olan o Muhterem Rüşdü Paşa Hazretleri, bu zatlarla elele vermiştir. O zatların muavenetiyle, müzaheretle henüz daha İzmir işgal olunmadan evvel - İcabederse ispata da hazırım, çünkü bizzat bendeniz de orada mevcut idim - Hapsedilen Aziz Çavuş gibi kahramanlarla sahipleri tutmuşlar ve yine bu gibi kahramanlarla sahilde bulunan gerek Rusların ve gerek bizim ordumuzun metrukâtından birçok esliha ve cephaneyi içeriye taşımışlardır. Hattâ

toplar da dâhil. O zaman mevcudolan Vali İtilâfçı, Hürriyet ve İtilâfa mensubolduğu halde bile ona rağmen bu işler yapılmıştır. Binaenaleyh o fırka kumandanı için bu Trabzonlular, bu muhterem zevat, şayanı itimat ve teşriki mesaiye lâyük görülmüşlerdir. Bundan sonra Kaymakam Ali Rıza Bey Fırka Kumandanı olmuştur. O da bu zevat ile kemali samimiyetle teşriki mesai etmiştir. Ali Rıza Bey, Batum'u işgal eden Çoruh Grubu Kumandanıdır. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, cemiyet binasında 24 saat zarfında bu Çoruh Grubunu ilbas, teçhiz etmiş ve yola çıkarmıştır. Ali Rıza Bey bugün cepheindedir. Sorabilirsiniz. Bu zevatın askere fedakârlık ve hizmet etmediği söylenmiş idi. İşte fevkalâde bir zamanda, Batum üzerine yürümek emrini alan bu grubun Trabzon'dan 24 saat zarfında çıkabilmesi için bir taraftan elbise, bir taraftan çizme, çapula yapılmış; kadınlar çalıştırılmış ve binnetice maksat elde edilmişti. O esnada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti binası âdeta büyük bir fabrika halini almıştı. Arz ettiğim gibi, bugün Ali Rıza Bey cephe vazifesi vatanîyesini ifa ediyor. Sorabilirsiniz. Ali Rıza Beyden sonra Nuri Bey gelmiştir. Onunla da teşriki mesai etmişler ve çok işler görmüşlerdir. Sorarım efendiler, daha Trabzon'a geleli üç gün olduğu halde bu halkın hususiyatını, haleti ruhiyesini nasıl anlamıştır ki, Sâmî Sabit Bey bu zevatın fena olduklarına derhal hükmetmiş ve haklarında takibata kıyam etmiştir. Soruyorum efendiler? Bu isimlerini saydığım kumandanlar akılsız mı imiş? Uzun müddet teşriki mesai ettikleri bu adamların fena, hırsız ve namussuz olduklarını anlayamamışlar mı? Üç gün zarfında; tâyin olunduğu mahalde henüz üç buçuk gün bulunan Sâmî Sâbit Bey, hangi usul, hangi kudretle o mahal halkının haleti ruhiyesini anlamıştır? Böyle bir kabiliyeti tasavvur edebilir misiniz? İmkânı yoktur efendiler.

Diğer bir meseleye giriyorum, fakat derin gitmiyeceğim, çünkü lüzumlu ve faydalı görmüyorum. Kâhyayı bir tevehhüm üzerine - tevehhüm diyorum; kâhya iyi adamdır, fena adamdır, o mevzuubahis değildir. Ben millî bir meseleyi mevzuubahisediyorum - evet kâhyayı bir tevehhüm üzerine tevkiye kıyam etmişlerdir. Kâhya ihtifa etmiştir. Bundan sonra «Kâhyayı bulacağım» diye arz ettiğim kanunsuz ve yolsuz muamelât yapılmıştır. Efendiler, kâhyayı ya-

ıkalamadan evvel kardeşi Zekerîya'yı ve daha beş-altı kişiyi yakalamışlardır. Bu yakalayış hakikaten iftihar edilecek bir iştir. Onları Değirmendere yolunda tevkif ederken dükkândan evine giden bir ihtiyarı da tesadüfen orada mevcudolduğu için tevkif etmişlerdir. Bir de bahriyeli bir nefer tevkif etmişlerdir. Limandan daîresine giden bir neferin acaba ne kabahati varmış? Bu biçareler de Kars'ı boylamışlardır. Oradan Erzincan'a ve nihayet Sivas'a gelmişler. Sonra efendiler, söylemiye dilim varmıyor. Utanıyorum, şu asrı medeniyette, hayır yanlış söyledim. Biz elhamdülillâh müslümanız, bizim medeniyetimiz daha âlidir. Hiçbir medeni memlekette yapılmıyan bir muamele bu adamlara yapılmıştır. Defihacetleri için arabadan inmelerine bile müsaade edilmemiştir. Bunlar mendillerini kullanmışlardır. Efendiler, gerçi öğreñtir, fakat söylemiye maatteessüf mecburum. Çünkü tevkif edilenlerin haleti ruhiyesini anlatmak istiyorum. Bu kadar sefalet çeken bu zavallılar nihayet, bidayette gitmeleri icabeden mahalle, yani mahkemeye sevk edilmişler ve mahkeme de bunları beraet ettirmiştir.

OSMAN B. (Kayseri) — Elhakki ya'lû velâ-yu'lâ aleyh.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Evet ama Kars'ı boyladıktan sonra. Kışta, kıyamette Erzincan tarihiyle Sivas'a gittikten sonra.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Arzı tâzimat vacibei zimmetimizdir.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Efendim kâhyayı aramak bahanesiyle yapılan bu gayrikanuni muamelât üzerine gayet haklı olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şikâyet etmiştir. Haksız muamelâtın şikâyeti kendisi için hakiki bir vazife bilen Heyeti Merkeziye makamı muhtelif şikâyetleriyle iz'acetmiştir. İşte bütün fenalıkları, bütün kabahatleri budur. Haksızlığa karşı susmayıp şikâyet etmeleridir. Birçok gayrikanuni muamelât ve fecayî yapılıyor, fakat siz neden şikâyet ediyorsunuz? İşte Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti aleyhinde yapılan muamelâtın esası, ruhu budur. Yegâne kabahatleri, yapılan fenalıkları, fecayî sormak olmuştur. Trabzon'dan Müdafaa-i Hukuk hakkında şikâyet vâkı olmuş imiş, bendeniz arıyorum ve soruyorum. Kim şikâyet etmiştir? Heyeti Tahkikiye raporunu bendeniz okumak şerefine nail olamadım. Fakat

refikim Hafız Mehmed Bey o şerefe nail olmuş. Hafız Mehmed Bey demişti ki; raporda bir şahsın şikâyetinden bahsediliyor... Türkoğlu bilmem ne namında biri, şikâyet etmiş imiş... Efendiler, Trabzon'da böyle bir adam tanımıyorum, arkadaşlarım da tanımıyor... Efendiler, Trabzon'da imzasını atmaktan çekinen namuslu bir insan, bir mahlûk yoktur. Herkesçe malûm olan fedakârlıkları yapan adamların karşısında bu şikâyet eğer varsa gizli olarak yapılmıştır. Ben zannediyorum ki, imzasını saklıyan veya namı müstear kullanan bir adamın yazdığını yırtıp suratına atmak lâzımdır. Başka bir yol yoktur. Fakat bir şahsın bile kabul etmeyeceği böyle imzasız bir şikâyetnameyi bir Hükümetin kabul etmesine benim aklım ermiyor. Fakat hakikat bu merkezde değildir. İşte arz ediyorum; Trabzon Müdafaai Hukuku hakkında yapılan tahkikat, evvelce vukubulan mahallî bir şikâyet üzerine değil, belki Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyetinin haksızlıklardan, gayrikanuni muamelâttan şikâyeti üzerinedir. İcabederse o şikâyetler üzerine makamâtı muhtelifle ile cereyan eden muhaberâtı da okuyabilirim. Fakat şimdi okumaya lüzum görmüyorum. Çünkü çok derine girmek isteniyorum.

Efendiler yalnız şurada bir şey arz edeceğim. Bendeniz Müdafaai Hukuk binasında otururken Kâhyanın ailesi geldi. Reise dediler ki; «Bunlar ne istiyorlar? Eğer Hükümeti mülkiye istiyorsa Kâhya teslim olmaya hazırdır.» Daha evvel Kâhyayı tevkif için Çömlekçi mahallesini askerle sardıkları zaman Kâhyayı bulamamışlar. Ertesi gün kumandana «eğer Kâhyayı istiyorsanız veya Kâzım Paşa istiyorsa gelsin teslim olsun» demişlerdir. Buna cevaben «Hayır yanlışlık oldu, Kâhyayı aramıyoruz» denilmiştir. Fakat yine askerle mahalleleri sarıp taharriyata devam etmişlerdir. Demek ki, Kâhya kanuna teslimi nefse hazır olduğu halde kendiliğinden teslim olmasına razı olmamışlardır. O halde maksat halkı tethisten başka ne olabilir? Yüz, yüz elli süngü ile bir şahsı tevkife kıyam; halka gözdağı vermekten, tedhisten başka nedir? Tehdit ve tedhis bu tarzda olur. Başka türlü olmaz. Hulâsa uzatmayalım. Kadının şikâyeti üzerine valiye gidilmiştir. Vali Beye bendeniz tavassut ettim. Kâhya muhtefi imiş, Kâhya yalnız ciheti askeriyeye teslim olmaktan çekiniyor, kanuna teslimi nefsetmek istiyormuş. «Eğer vali bey beni ciheti

askeriyenin örfi muamelâtından kurtarıp ciheti adliyeye teslim ederse teslimi nefsederim.» diye ailesiyle haber göndermiş dedim. Efendiler size vahdaniyeti ilâhiye üzere kase m ederek söylüyorum ki; Vali Bey aynen; «Daha vakit var. Şimdi temin edemem. Tekeffül edemem» demiştir. Yani kanunun şu adamı muhafaza edeceğine emin olarak tekeffül edememiştir. Bendeniz ondan sonra kendi ebeveynimi görmek üzere köyüme gitmiştim. Trabzon'dan 24 saatlik bir mesafedir. Bendeniz köyden avdet edinceye kadar ailesine haber vermişler, evde mi imiş, yanındaki evde mi imiş, ne imiş, bilemiyorum.

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Vali niye tevkif etmemiş acaba? Demek ki, ödeşmiş.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Onu bilmiyorum, efendim. Bendeniz Trabzon'a geldiğim gün Kâhyanın serbest gezdiğini haber aldım. «Kâhya teslim oldu, ve heyeti tahkikiye Reisi Ali Said Paşa Hazretleri serbest bıraktı», dediler. Fakat o akşam Kâhya tevkif edildi. Nezarete alındı. Ertesi gün Kâhya ihtilâttan men edildi. Daha ertesi gün; «Adliyeye işine bakılıyor», dediler. Gûya kâhya birisine bir mektup yazmış. Merkez Müddeiumumisi eline alır almaz, bu mektubun sahte olduğu anlaşılmıştır. Çünkü imza kendisinin değil imiş. İşte bu sahte mektup veya mektuplar bütün saydığım gayrikanuni muamelâta esas teşkil etmiş, Kâhyayı ve diğerlerini dolandırmış durmuştur. Fakat neticede yine beraet etmişlerdir. Ne ise, bir akşam, sanki Trabzon halkı Hükümet karşı müsellâhan kıyam edip Kâhyayı Hükümet elinden alacak imiş gibi büyük bir tekayyüt altında otomobiller içinde müsellâh efrat ile Kâhya alelacele mendireke götürülmüştür. Limanda mevcut bir vapura atılmış ve derhâl vapur hareket ettirilmiştir. O kadar acele hareket ettirilmiştir ki, Samsun'a gönderilecek altun para varmış onu bile yetiştirememişler, geri kalmış. Bu kadar mühim bir adam Samsun'a geldiği zaman Samsun Mutasarrıfı ne kadar gâfil davranmış olmalı ki, Kâhyayı serbest bırakmış. Mahaza o da kaçmamış. Bir gün sonra bendeniz Samsun'a geldiğim vakit Kâhya Samsun'da serbest geziyordu. Birkaç gün sonra yanında hiçbir muhafız, yani bir bölük asker olmadığı halde Sivas'a kadar da gitmiştir. Bir defa Trabzon'daki müthiş takayyüda-

ta bakınız, bir de Samsun'daki hale! İşte bu mukayeseden haleti ruhiyeler arasındaki farkı gayet ayan bir surette görebilirsiniz, efendim.

Şimdi Heyeti Tahkikiye meselesine geliyorum: Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyetinin suiistimalini tahkik için Trabzon'a bir heyet gelmiştir. Fakat bu heyet sümmededarik hemen orada yapılmıştır. Zaten bu heyet Fethi Beyefendi Hazretlerinin söylediği vehile Elviye Selâse'de tahkikat icra etmek üzere gidiyormuş. Ben Said Paşa Hazretleriyle Trabzon'da görüştim. Demek istiyorum ki, evvelce böyle bir tahkik heyeti göndermek mutasavver değilmiş. Bilâhara Elviye Selâse'ye giden bir heyete; «Siz zaten Trabzon tarikiyle gidiyorsunuz bu işe de bakınız», demişler. Ali Said Paşa Hazretleri Müdafaai Hukuk hesabâtını tetkik için İnebolu'dan ayrılırken emir amırlardır. Vekil Beyefendi Hazretlerinin Ali Said Paşa Hazretleri hakkındaki ifadatına tamamen iştirak ederim. Kendisini bendeniz de tanıırım. Melek gibi bir zattır. Maatteessüf melek gibi bir zat olduğu için yanılmıştır. Efendiler Ali Said Paşa Hazretleri benim nazarımda o kadar muhteremdir ki, Heyeti Tahkikiye raporunun mahiyeti hakkındaki noktai nazarımı müşâri-nileyhin bâzı sözleriyle ispat etmek istediğim halde o sözleri nakil cesaretini kendimde bulamıyorum. Evvelce arz ettiğim bu noktai nazar ki raporun garazkârane tertibedilmiş olmasıdır, gayet mühimdir ve bunu ispat için kendi sözlerinden istifade etmek isterdim. Maatteessüf icabında sözlerinden istifade etmek için kendisinden müsaade almadığım cihetle söyleyemiyecğim. Kendilerini o kadar fazla sever ve hürmet ederim. Ali Said Paşa Trabzon'a geldiği zaman Müdafaai Hukuk Heyetünden hesap istemiştir. Müdafaai Hukuk Heyeti sarahati kanuniyeye tevfikân hesap vermemek istemiştir. Çünkü, bu heyet Vekil Beyefendi Hazretlerinin okumuş olduğu maddei kanuniyeye göre teşekkül etmiş alelâde bir heyeti tahkikiye değildi. Maddei kanuniyenin tazammun ettili nokta, orada bulunan Hükümet memurlarının alelâde bir tahkikıdır. Veyahut Maliye memurlarının bir teftişidir. Bu heyet, maddenin tarif ettiği şekilde değil, belki sureti mahsusada cemiyetin hesap ve muamelâtın tahkik için merkezden gönderilen bir heyettir. Fakat bu heyete yaptırılmak istenilen tarzdaki bir tetkik ve tah-

kik, cemiyetin nizamnamesi mucibince kongrelerine aittir. Kanuna riayetkâr olmak istiyoruz. Cemiyetin istinadeddiği o kanun da şu Hükümetin esasını kuran millî hareketlerin doğduğu kavundur. O kanun her halde ve her şeyden ziyade muta olmak lâzımgelir. İşte bendenizi bu işe fevkalâde musir bir surette sarılmaya mecbur eden keyfiyet, bu hesap verip vermemek meselesidir. Trabzon Müdafaai Hukuku bu kanuna veya nizamnameye istinaden hesap vermek istemiyordu. Onları bendeniz ikna ettim. Yoksa onlar reddedeceklerdi. «Hesabatınızı verin.» dedim, «Orta yerde çekineceğiniz bir mesele yokken sırf arzı malûmat kabildinden olmak üzere hesap verebilirsiniz.» dedim, «Bu tahkikat meselesi sizin şikâyetleriniz üzerine meydana çıkarılmıştır. Heyet sizin hesabâtınızı değil başka bir şeyleri arıyacaktır, imtina etmeyin, verin» dedim. «Pekâlâ» diyerek defterlerini teslim ettiler. Efendiler Heyeti Tahkikiye hesabâtı tetkik etti. Birçok sualler sordu, cevaplarını aldı. Fakat tahkikat ve tetkikat bir türlü hitam bulmuyordu. Çünkü başka şeyler aranıyordu. Zihinlerde olan bir vehmin hakikat halinê inkılâbına çalışılıyordu. Tahkikat bittiği ve sorulacak bir şey kalmadığı halde Heyeti Tahkikiye zannediyorum ki Trabzon'da bir ay daha temdidi ikamet etmiştir. Kâhyanın verdiği defterdeki miktar onların Rüsumatın ve Karantina İdaresinden aldıkları miktarın fevkinde idi. Bir hayli uğraştıkları halde buldukları miktarı bir türlü Kâhyanın defterindeki yekûna çıkaramıyorlardı. Kâhya mevkuf iken defter yokmuş deniliyor. Halbuki Kâhya muhtefi iken evine habër gönderilip defter istenmiştir ve o defterdeki miktar, Rüsumatın ve Karantinanın vermiş olduğu miktardan fazla çıkmıştır. Bundan sonra bilir misiniz ne olmuştur? Bilâhara hidematını arz edeceğim bu Müdafaai Hukuk için bakkal bakkal, tüccar tüccar dolaşmıştır. «Efendi sen ne verdin, sen ne verdin?» diye sormuşlardır. Zannediyorum ki bu acip tahkikten de bir şey çıkmamıştır. Çünkü parayı veren Müdafaai Hukuk Cemiyetinin âzayı âmilesi, istişarı âzaları, hulâsa cemiyet mensubidir. Bunu ileride ispat edeceğim. Efendiler Trabzon'a Heyeti Tahkikiye geldiği zaman gayet acı ve feci bir levha gördüm. Said Paşa Hazretlerini evvelce tanıdığım için kendisini

ziyarete gittiğim zaman yanında bâzı zevatın mevcut bulunduğunu haber aldım. İçtihat bit-tabîi muhteremdir. Ve bizimkine muhalif içti-hatta bulunanlar da olabilir. Ne olursa olsun, şahısları itibariyle muhteremdirler. Gerçi söylemek istemiyorum, belki de söylemek muvafık değil. Fakat ne yapayım ki mecburiyet hâsıl oldu. Efendiler Trabzon'u İstanbul'a mal etmek isteyenleri, hattâ şehir yanmasını diye İngilizlere arzı teslimiyeti düşünenleri Paşanın yanında gördüm. Bir aralık İngiliz donanması şehir önünde bulunduğu zaman fetvahanede toplanıp şehrin yakılmaması için müzakerede bulunanları Said Paşa Hazretlerinin yanında gördüm. (Trabzonlu mudur? Sadası) Maatteessüf Trabzonludur. Bu ciheti söyleyememek lâzımgeldiğini evvelce söylemiştim. Maalesef söylemeye beni mecbur ettiler. Efendiler her memlekette iyi de bulunur, fena da bulunur. Fakat Trabzon'da fenalar, yani muhalif içti-hatta bulunanlar akalli kalildir. Trabzon halkının ekseriyeti azîmesinin iyi olduğu şimdiye kadar Trabzon'un yaptığı hidematı bergüzide ile sabittir. Demek ki fena içtihat sahibi olanlar o kadar akalli kalil imiş ki hiçbir iş görememişler ve diğerleri bu işleri yapmışlardır. Maahaza diğerleri, teşkilâtı milliyenin esasgir olmasına mâtuf mesaiyi işkâlden de hâli kalmamışlardır. Fetvahanede toplananlar şahsan iyi ve namuskâr insanlardır. Lâkin ya içtihat ihtilâfı dolayısıyla yahut emlâkinin ve sairesinin yanmasından korkarak arzı teslimiyet fikrine temayül etmişlerdir.

Fakat muahaze edilen zevat ve rüfekası hattâ silâh tehdidiyle onları oradan çıkarmışlardır. İşte bugün muahaze olunanlar bu kabîl fedakârlardır.

Sonra efendiler, yine o akalliyeti kalile hepinizin bildiğiniz veçhile Hacı Hamdi Bey vakasını ihdas etmek istemişlerdir. Padişahın bir derece terfi ettirerek İstanbul'dan Trabzon'a vali tâyin eylediği Hacı Hamdi Beyi istikbal eden ve onu Trabzon'da vali yaptıranlar onlardır. Kovanlar da diğerleridir. Yani müdafaacılarıdır. Mukayese edin, efendiler. Heyeti Tahkikiye nezdinde söz sahibi olanların bu akalliyeti muhalife olduğunu görmek beni çok müteessir ve müteellim etmiştir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Şimdi

devir döndü, öyle icabetti, politikanın mütehavvil olduğunu bilmez misin?

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Eğer Vekil Beyefendi Müdafaai Hukukun fenahklarını yu-karıdan aşağıya birer birer sayarken «Söyle ufak bir hizmet de ifa etmişlerdir.» demiş olsaydı Vallahi Tallahi bu lüzumsuz sözleri söylemezdim. Müdafaai Hukukun gayet bâriz ve âşikâr olan hizmetleri unutulur ve bu adamlar en şeni mah-lukat şeklinde gösterilmek istenilirse bittabi bendeniz bir kısım hemşerilerimin bana karşı muğber olacağını bildiğim halde yine hakikatı hali gördüğüm ve tahkik ettiğim gibi şu kürsüden söylemek mecburiyetindeyim. Efendiler Trabzon Müdafaai Hukukunun dercettiği paranın miktarını Heyeti Tahkikiye raporu altmış küsur bin lira gösteriyormuş Medfuat 42 bin liraymış. Mütebaki sekiz yüz küsur lirası Hacı Ahmed Efendide, 17 bin lirası da Kâhya'da imiş ve bu para ihracattan alınmış. Efendiler bendenizin Fethi Beyefendiye çok hürmetin vardır. Tabîi kendisinin Malta'ya gittiğine çok müteessir olmuştum. Siz de müteessir olmuştunuz. Bendeniz diyorum ki Fethi Beyefendi Malta'da buldukları için bidayette burada cereyan eden hâdisatı tamamiyle bilmediğinden harekâtı milliyenin teferruatına vâkrf değillerdir. Efendiler bu tarzda vergi almıyan, resim almıyan hangi Müdafaai Hukuk Cemiyeti vardır? (Hepsi almıştır sadaları) Bir tane gösterebilir misiniz efendiler? Zannedersem Oktrova Resmî diye Bursa'da her ay lâakal yüz bin lira almıyordu. (Pek doğru sadaları) Pekâlâ efendiler orta yerde hiçbir teşkilât yok, Hazine yok, millet kendi başına kalmış, zenginlerin birçoğu İstanbul'da... Teşkilât yapmak, memleketi kurtarmak için para bulmak ve tabîi bu ıztırar sevki ile de bir resim vaz'etmek icabetmiştir.

Efendiler Trabzon Müdafaai Hukukunun koymuş olduğu bu resmin, ancak kırk gün kadar devam ettiğini Vekil Beyefendi buyurdular ki, gayet doğrudur. Bu Resmin cibayeti ancak kırk gün kadar devam etmiştir. Bu Resim Trabzon'un arkasında bulunan Anadolu halkını ve bizzat Trabzonluları hiç müteessir etmemiştir. Koyun ve sair mevaşi ihracatından Resim alınmıştır. İthalâtın alınmamıştır. Mevaşinin Resim dolayısıyla olan farkı fiyatını İstanbul'daki müs-tehlikler vermiştir, para onlardan alınmıştır.

Hayvanların İstanbul'da satılması imkânı mevcudolduğu takdirde iki lira değil, keşki on lira alsalardı da Trabzon'a daha çok para girmiş bulunsaydı, eğer İstanbul'dan gelen ve hal-kın istihlâk edeceği bir şey üzerinden Resim alsalardı anlardım; o vakit halk ezilmiş olurdu. İstanbul'un istihlâk edeceği bir madde üzerinden Resim alınmıştır. Ve... Ha burada bir şey daha var. Denilebilir ki, bu Resim olmasaydı belki daha fazla mal sevk olunur ve fazla ihracat yapılırdı. Hayır efendiler, bu böyle olduğu halde yine vapurlar koyunların sevkine kâfi gelmemiştir. Esasen Kâhya alehine vukubulan şikâyet de, sevk hususunda sıraya girecek vakit bulamamış olanlar tarafından. Belki de bu hususta haksızlık yapmıştır, ben bilmem, Kâhya, kendi koyunlarını ve arkadaşlarının koyunlarını sevk etti tarzında vukubulan şikâyetler de sevka müheyya birçok mal olduğuna, yani bu Resmin memleketin ihracatını durduramadığına ayrı bir delil teşkil eder. Fakat daha garibini söylüyeyim. Bilir misiniz ki Müdafaa Hukuk bu Resmi cibayete bağlamazdan evvel Şark Cephesi bunu Trabzon'da vaz'etmiştir. Cemiyet cephenin koyduğu Resmi aynen almaya devam etmiştir. Efendiler, bu Resim meselesini tahtie icabediyorsa, Heyeti Tahkikiye Reisi Mirliva Said Paşa Hazretleri gitsin. Şark Cephesini tahtie etsin. Zannedirim ki, bu adamlar memleketi kurtarmak için para lâzımdır demişler ve o ihtiyacı mübrem sevkıyla de bu Resmi cibayet etmişlerdir. Evet efendiler, bu Resmin vaz'ına ilk evvel Şark Cephesi emir vermiştir. Hayır öyle değil derlerse ispat ederim. Esasen bu meseleyi Trabzon'da hangi ferde sorsanız tasdik eder. Bu bir cürüm ve cinayetse, memleketin her tarafındaki Müdafaa Hukuk Cemiyetlerinin de yapmış olduğu bir cürüm ve cinayettir. Binaenaleyh hepsini tenkid etmek, hepsinin hesabını tetkik etmek lâzımdır. Yalnız ve bilhassa Trabzon Müdafaa Hukukunu değil; Esasen bu iş Hükümet ve Şark Cephesi Kumandanıyla bilistişare yapılmıştır.

Sonra efendiler, gerçi vakit geçiyor, maa-haza şurada bir hesap pusulası okuyacağım. Şüphelenen, Trabzon'dan, Rüsümattan sorar anlayabilir. Evet memlekettten ihraç edilen koyun - ve hâşa huzurdan - öküzden Resim alınmıştır. Bu parayı kimler vermiştir biliyor musu-

nuz? Okuyorum. Kayden sabittir. Ben ticarım. İstanbul'a sevk ettiğim koyundan Müdafaa Hukuka iki lira Resim vermezsem bittabi bu para benim cebime girecektir. Demek ki, bu parayı ben cebimden vermiş oluyorum. 290 bin kuruş Müdafaa Hukuk Cemiyeti âzasından Hacı Ali Hafızade Ömer Efendi mevaşisinden; şu zat; muhterem refikimiz Celâl Beyin yeğenidir. 321 250 kuruş, yine Heyeti Merkeziye âzasından Hacı Ali Hafızade Mehmet Salih Efendi mevaşisinden. 950 690 kuruş Kasımzade Temel Efendi mevaşisinden, bu zat da Heyeti Merkeziye âzasındandır, 177 750 kuruş Hatibzade Mustafa Efendi mevaşisinden alınmıştır ki, bu zat da Heyeti Merkeziyedendir. (217 790) kuruş Arnavut Salim Efendi tarafından, bu zat istişari surette Heyeti Merkeziye âzasından bulunan Kâhya'nın ortağıdır. (200 220) kuruş Kâhya'nın kendi mevaşisinden, (184 600) kuruş Naimzade Osman Efendi tarafından, bu zat Heyeti Faaledendir. Zaten saydıklarım hepsi âzadır. Bilmem hepsini okuyayım mı?

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Okuyunuz tarihe geçsin efendim.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — İszade Hüseyin Efendi tarafından (360 900) kuruş. Mecmuu (2 704 200) kuruş ki, Heyeti Merkeziye âzasının yalnız mevaşiden verdikleri paradır. Bendeniz bir aralık Said Paşaya dedim ki, «Siz şikâyet edenlere lütfen sorunuz. Müdafaa Hukuka kaç para vermişlerdir? Size bir makbuz göstereyim.» Fihhakika sormuş ve maatteessüf on paralık bir makbuz bile gösterememişlerdir. Vekil Beyle bir ihtilâfımız var. Tabii Vekil Bey rapora istinaden söylüyor. Un farkı olan yedi bin şu kadar lirayı kayıklar vermiştir diyor. Bu un parası verildiği zaman çok evvel idi. Zannediyorum ki, Ermenistan harekâtı yapıldığı zamanlarda idi. O vakit kayıklardan para alındığını bilmiyorum. Bendenizin hatırımda kaldığına göre bu Resim ahzi meselesinden çok zaman evvel alınmıştır ve esbabını arz edersem böyle olduğuna siz de inanırsınız. Bâzi müfsitler, İstanbul'dan ayrılmak istemiyen kimseler, asker arasına girerek «Padişah askerleri terhis etmiştir. Siz ne duruyorsunuz?» diyorlardı ve bu suretle fırkada hemen hiç asker kalmamış gibiydi. Kalede nöbet bekleyen, kaleyi muhafaza eden nöbetçileri değiştirecek asker bulmakta müşkülât çekiliyor-

du. Askerlere, ne için kaçtıkları sorulduğu zaman tabii, «Beni filân adam işgal etti de onun için kaçtım.» demiyordu. Diyordu ki; «Harbi Umumiden beri işe ambarlarında çürüyen mısır unlarından mamul ekmek veriyorlar. Yenecek bir halde değildir. Açıız, onun için kaçıyoruz.» Müdafaai Hukuk askerlere buğday ekmeği vermeyi taahhüetti. Ve çürümüş mısır unuyla buğday arasındaki farkı fiyatı tesviye etti. Belki bu yedi bin lirayı kâmilan cebinden vermedi. Fakat her halde tavassut ettiler, buldular ve firar meselesinin mümkün mertebe önüne geçtiler. Resim alınması meselesi pek yakın zamana aittir. Hattâ bendenizin hatırım da kaldığına göre Vekil Beyefendi «Ben menettim.» buyurdular. Bu mesele ise henüz bidayeti teşkilâtta ve asker fazla değilken cereyan etmiştir. Bu muhterem zatlar; askerlerin şu açık olan şikâyetlerini gidermek için bu tarzı tesviyeyi bulduktan başka, köy köy, hane hane dolaşarak vaziyeti anlatmak suretiyle bugünkü fırka kumandanının kumanda ettiği askeri toplamışlar ve o kumandanın oturacağı makamı hazırlamışlardır.

Şimdi efendiler, burada bendenizin elimde bulunan bilânçoğa göre Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi âzasının ve zannediyorum ki, iki kişiden ibaret olan âzayı faalesinin teberruatı haricinde bütün Trabzon'dan alınan paranın yekûnu 9 372 liradır. Geri kalan miktarı kâmilan bu zevatı muhtereme ve arkadaşları vermişlerdir. Müdafaai Hukukun hakiki hesabı budur, bunun haricinde diğer bir hesap daha vardır. Şimdi buna geliyorum efendiler. Vekil Beyin ifadesiyle de sabit olduğu veçhile, ancak kırk gün kadar devam ettikten sonra ih-racedilen mevaşiden resim alınması menedildi. Mahaza ciheti askeriye bir müddet daha devam etti. Sonra Kâhya; Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kararı olmadığı halde, kayıkçıların miktar ve nispetini iyice bilmiyorum, aldıkları ücreti naklieden bir kısmını yine kayıkçıların muvafakatiyle Kayıkçılar Loncası kasasına atmaya devam etmiştir. Kâhya Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kararına rağmen almış, diyorum. Çünkü demin arz ettiğim gibi, Vali Beyefendi Kâhya'yı Müdafaai Hukuktan ayırmıştı. Çünkü kuvvetli görülen Müdafaai Hukuku ikiye ayırmak lâzımgeliyor ve arzu edili-

yordu. Vali Bey buna muvaffak olmuştu. Bida-yette Kâhya Müdafaai Hukukun diğer âzasına karşı muhalif bir tavır takınmıştı. Binaenaleyh Kâhya, kayıkçıların miktarını bilmediğim te-berruatını bir nispeti muayyene dâhilinde der-ce devam etti. Fakat tabiidir ki, öteden beri memleket için birlikte çalışmış olan insanlar hariçten birinin bir maksadı mahsusla araya soktuğu kundakla büsbütün ayrılamazlar. Belki muvakkaten ayrılabilirler. Fakat vaziyet anlaşılınca yine birleşebilirler. Nitekim böyle olmuş ve çok geçmeden anlaşmışlardır. Bu anlaşmadan sonra Kâhya kayıkçılardan toplamış olduğu parayı tamamiyle Müdafaai Hukuk em-rine bırakmıştır ve aralarında ayrılık, gayrılık kalmadığı için Müdafaai Hukukun gösterdiği yerlere tediyata başlamıştır. Tabiidir ki, bu para doğrudan doğruya Müdafaai Hukuk kara-riyle alınmadığı ve Müdafaai Hukukun olma-dığı için Müdafaai Hukuk kasasına giremezdi. Bittabi Kâhya'nın nezdinde ve Lonca kazasında bulunuyordu. Binaenaleyh Müdafaai Hukukun hesap defterlerinde bu teberruata ait bir kayıt mevcudolamaz.

Kâhya muhtefi iken Lonca'dan alınan def-tere nazaran on yedi bin liranın Kâhya'nın zimmetinde kaldığı görülmüştü. Eğer gerek Müdafaai Hukuk âzası ve gerek Kâhya hüsnü-niyetle hareket etmiş olmasalardı hiçbir vakit bu defteri, yani Kâhya'nın defterini meydana çıkarmazlardı. Bahusus bu defter, Kâhya muhtefi iken, Müdafaai Hukukun talebi üzerine. Kâhya'nın adamları tarafından kasadan alınarak derhal teslim edilmişti.

Bu mesaildeki hüsnüniyetin diğer bir delili de, Kâhya'nın defterinde gözüken miktarın, Gümrük ve Karantinadan alınan malûmata ipti-naen Heyeti Tahkikiyenin yapmış olduğu hesap neticesine nazaran daha fazla çıkmasıdır. Bir gün Heyeti Tahkikiye Reisinin nezdinde oturu-yordum. Heyeti Tahkikiye Reisi bu meseleye hayret ediyordu. Çünkü Kâhya'nın defterinde görülen miktarın diğer hesabat netayicine na-zaran daha yüksek olduğunu görmüştü. Eğer bu meselede suiniyetle hareket edilmiş olsaydı; bittabi defteri yırtar ve imha ederlerdi, yahut meydana çıkarmazlardı. Kimden ne alındığı nereden bilinecekti? Yalnız ortada bir hakikat vardı ki, bu da, 17 bin liranın Kâhya'nın zimme-

tinde gözükmesidir. Fakat Kâhya evvelce muhtefi ve bilâhara mevkuf olduğu için bittabi ne bu parayı verebilmiş ve ne de bu para hakkında izahat ita edebilmiştir. Eğer Kâhya işinin ve kâsasının başında bulunmuş olsaydı; Kâhya bu parayı verebilecek bir vaziyette idi.

Sonra Vekil Beyefendi buyurdular ki; sekiz yüz bilmem kaç lira Reis Hacı Ahmed Efendinin zimmetindedir; Müdafaai Hukukta para yoktur. Efendiler, bu zat istilâdan pek mutazzırır ve mağdur çıkmıştır. Fakat onu Trabzon'da herkes bilir ve Trabzon'dan geçen rüfekayı muhteremeden bâzıları da belki bilirler. Hacı Ahmed Efendi 8 yüz lirayı değil 8 bin lirayı bulup verebilecek bir mevki ve iktidardadır. Kendi namusunu lekeliyecek bir parayı şayet ve faraza yemiş olsa bile hiç olmazsa namusunu, haysiyetini lekelemek için yine bulur, buluşturur, verirdi.

Sonra bu zevat içinde demin arz etmiş olduğum gibi oldukça zengin kimseler de vardır. Mehmed Salih Efendi gibi, fakat rica ederim yanlış anlaşılmasın, Mehmed Salih Efendi harb zengini değildir. Mehmed Salih Efendinin ticarethanesi ve ticareti ceddinden müntakildir ve pek mâruf bir ticarethanedir. Bu zat deniz ticaretiyle de iştigal eder. Birkaç tane cesim motoru da vardır. Doğrudan doğruya Amerika ile muamele yapar. Maksadım Mehmed Salih Efendinin servetini ilân etmek değildir. Ancak içlerinde böyle insanlar mevcud olduğu halde nasıl olur da gerek kendisinin ve gerek rüfekasının haysiyetine leke sürecek bir mesele, bir para meselesi mevcud olur da onu derhal temizlemezler?

Efendiler; henüz hiçbir yerde teşkilâtı milîye mevcut değilken, memleketin vaziyeti elimesine karşı çare aramak üzere bu vatanperverlerin yaptıkları ilk içtimalarda Mehmed Salih Efendi rüfekasına «Arkadaşlar evet teşkilât lâzım! Bu da paraya mütevakkıf. Memleketim elden gittikten sonra bana paranın lüzumu yoktur. İşte kasam açık, buyurun teşkilâta başlayalım.» demiştir. (Alkışlar) Binaenaleyh hakikaten Vekil Beyin söylediği şekilde bu zevatın zimmetinde para olmuş olsaydı bigayrihakkın haklarında tahkikat yapılmasından bu kadar ferayededen, hukuku milliyelerini muhafaza için bu kadar ileri giden bu zevat, nasıl olur da haysiyeti şahsiyelerini sıyanet için ufak bir parayı yerine koymayı düşünemezler? Acaba bu adam-

lar için para bulmakta güçlük mü vardır? Hep-sini bir tarafa bırakalım. Acaba yalnız Hacı Ahmed Efendi Trabzon'da sekiz yüz lira bulamaz mıydı? Efendiler, Vekil Beyefendi bu hesabın haricinde bendenizin bilmediğim bir hesap daha verdiler. O da Kâhya'nın hesabında mevcud olmayan, fakat Gümrük, Karantine kuyudatına göre mevcud olması lâzımgelen bir para imiş...

HASAN BASRÎ B. (Karesi) — Ağnam Ver-gisi.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Efendim müsaade buyurun. Şimdi onu da izah edeceğim. Efendiler Trabzon'dan ihracedilen ağnamdan muayyen miktarda bir Resim alınmasına karar verilmiş ve muayyen bir zaman için mevaşiden bu Resim alınmış. Pekâlâ, fakat kuyudata göre hayvan kaçmış veya kaçırılmış ve bunlardan Resim alınmamış. Efendiler birçok takyidata rağmen Hükümetten kaçırılan şeyler de vardır. Yani hepimizin malûmu olduğu veçhile Gümrük kaçakçılığı oluyor. Hattâ bu gümrük kaçakçılığı meselesi için de yakında istizah yapacağım. Pe-ki, gümrük kaçakçılığı oluyor, bu kaçakçılıktan doğrudan doğruya Hükümet mi mesul olsun? Yani bundan gümrük memuru mu mesul olsun? Müdürü mü bundan mesul olsun? Evet tabiatıyla mesuldür. O başka mesele. Fakat kaçakçılığı menedecek vesaiti kâfiye elinde olmayınca ne yapsın? Fakat efendiler bu mesele kaçak meselesi değildir. Vaziyeti bilmemezliktir. Efendiler koyun gelir. Erzurum'lu bir tüccar sevk etmek ister veya diğer bir tüccar gelir sevk etmek ister.

Fakat Trabzon'dan vapura koyamaz. Trabzon iyi bir liman değildir. Vapurlar her vakit koyun alamaz. Havanın haline göre bazan kal-kar, doğru İstanbul'a gider. Misal olarak gösteriyorum. Meselâ bir tüccar koyunlarını Batum'dan gelecek vapura koyacağım diye muamelâti resmîyesini yaptırmıştır. Fakat vapur muhalefeti hava veya başka sebep dolayısıyla almadan giderse koyunları elinde kalır. Bu adam bir hafta sonra gelecek vapura kor, yine gönderir. Fakat bâzı tüccar beklemek istemez. Bir diğerine satar; meselâ koyun benim üzerime geçer; ben sevk ederim. Gümrükten bittabi kendi namına şu kadar koyun sevk edeceğim diye yeni bir muamele yaptırırım. Aynı koyunlar veya kısmen satmışsam aynı koyunların bir kısmı, güm-

rükte iki defa kaydolunur. Esasen Gümrük Resmî olmadığı için gümrükçüler koyunları birer birer saymak gibi fazla takayyüde lüzum görmezler.

Karantinaya gelince, karantina da yalnız mahallî ihraçta hayvan hastalığı olup olmadığını gösteren bir şahadetname verir. Karantina da koyunları saymaz. Mevaşi sahibinin verdiği malûmat üzerine kaydeder. Koyunun miktarı sahibinin söylediği kadardır veya değildir. Ona dikkat etmez. O yalnız vereceği şahadetname için alacağı Resmî düşünür. Binaenaleyh rica ederim, şu tafsilâta nazaran Karantinanın veyahut bilmem nerenin defteri sevk edilen mevaşinin miktarı hakikisini bulmak hususunda ne dereceye kadar medarı ihticacabilir? Olsa bile Hükümetin elinden kaçırılan bir şeyi kayıkçılardan kaçırılmaz mı? Maahaza kaçırılmazlar. Çünkü kayıkçılardan zaten kayık parası alacakları için kayıklarına konulan koyunların hiçbirisini kaçırmazlar. Buna eminim. Binaenaleyh kayıkçıların hesabı doğrudur. Vekil Beyin söylediği ise, yanlış bir hesap üzerine ortaya konulmuş bir şeydir. Eğer öyle olmasaydı heyeti tahkikiyenin rüyasında bile görmediği, mevcudiyetinden haberdar olmadığı defteri, yani Kâhya'nın defterini ortaya atan namuskâr insanlar bu hesabı da ortaya atarlardı. Efendiler hesabın tetkiki sırf Müdafaai Hukukun suiistimalini bulmak fikri ile olsaydı, diğer Müdafaai Hukuk cemiyetlerinin de hesabına bakılırdı. Bendeniz şimdi soruyorum; Dahiliye Vekili Beyefendiden, diğer Müdafaai Hukuk cemiyetlerinden hangisinin hesabına bakmıştır? Onların hesabında mucibi istibah bir şey yok mudur? Daha birçok Müdafaai Hukuk cemiyetleri mevcut iken yalnız ve bilhassa Trabzon'un hesabına bakılmakta kasıt nedir? Niçin diğer Müdafaai hukuklardan hesap sorulmamıştır? Yalnız kendi zamanlarında demiyorum, daha evvel diğer vekiller zamanında da başka cemiyetlerden bu tarzda bir hesap aranılmış mıdır? Aranılmışsa tabii dosyası elinde mevcuttur.

Daha ileri gideceğim; Heyeti Temsiliye hesap vermiş midir? Hangi kongreye hesabını vermiştir? Fakat bundan suiistimal mevcuttur iddiasını dermeyan etmek istemiyorum. Bunlar birtakım hesaplardır ki, her tarafta alâhalih

kalmıştır. Fakat bilhassa Trabzon'da aranılmıştır. Sonra Beyefendi Hazretleri diğer bir liste okudular. İane tarzında Halil Paşaya altı yüz lira verilmiş. Efendiler asıl hesabı tetkik etmenin ruhu buradadır.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Trabzonlulara çıkar dendi, çıkarmadılar. Onun için söz tutmayanların hali budur.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Efendiler o kadar muztar bir mevkideyim ki, memleket hesabına daha ileri gitmek istemiyorum. (Söyle söyle sesleri.) Efendiler Halil Paşa evet Trabzon'a gelmiştir. Fakat Halil Paşa Hükümetin mazharı itimadı bir adam idi. ve öyle kabul edilmişti.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Alet idi, vaktiyle. Azerbaycan'a vâkı olan hizmetleri nasılsa unutulmuş.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Bir vakit de Halil Paşanın çıkması istenmiştir. Hükümet emretti diye müdafaai hukuk da bu hususta Hükümete müzahir olmuştur. Fakat efendiler size soruyorum. Halil Paşa bu memleketin bir jeneralidir. İyi adam, fena adam, bence mevzu bahis değildir. Bu adam gelmiş, fırka kumandanının karşısına; «Ben Rusya'ya gideceğim fakat cebimde on param yoktur, ailem de yanımda, aç kalacağım» diyor. Ne yapacaksınız? Hükümetin mazharı itimadı olan bir fırka kumandanı da «benim param olsaydı verirdim, fakat maalesef yoktur, Hacı Efendi siz verir misiniz?» diyor. Bunun üzerine Müdafaai Hukuk Cemiyeti Halil Paşaya 600 lira verirse cinayet mi yapmış olur?

Sonra efendiler Nuri Paşanın adamına da para verilmiş. Efendiler Nuri Paşanın adamını ben de gördüm. Kahraman bir Azerbaycanlı; diğer bir Azerbaycanlı dindaşını İngilizlerin darğacından kurtarmak için iki İngiliz neferini öldüren bir adam fena ve perişan bir halde Trabzon'a düşmüş, buna 200 - 300 lira para vermişler, günah mı etmişler.

Efendiler bu misalleri biraz daha izah ve teşrih edebilirim. Fakat uzatmak istemem. Meselâ Dağıstanlı muhterem bir ailenin ahfağına da para vermişlerdir. Ve bu zat benim yanımda; «İane olarak alamam, karzıhasen olarak alırım», demiştir. Zorla vermek istemişlerdir. Bu zat yine senet vermiştir. Fakat bilâhara

senedini yırtmışlardır. Şeyh Şâmil'in ahfadından bir zat...

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Onun büyüklüğünü kimse takdir edemez.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Efendiler, Dahiliye Vekili Beyefendi Hazretlerinin izahındaki en canlı nokta, Trabzon Müdafaai Hukuku - Hatırımında iyice kalmadı ve kaydedemedim - 800 : 1 000 lira kadar bir paranın vesaikini ibraz edememişlermiş. İşte bu da yine, memleketin o zamanki vaziyetini bilmediklerinden ileri gelir, Said Paşanın da, Dahiliye Vekili Beyefendi Hazretlerinin de.

Efendiler, benim bildiğim; o günlerde çok defa Hükümet bile kasa mevcudunu dağa çıkarmıştır. Belki bâzı mühim şeyleri de kasında unutmuştur. Vekil Beyefendi Malta'da iken de Trabzon'un kaç defa bombardıman edildiğini elbette işitmişlerdir. Boztepe'deki büyük topların İngilizler tarafından tahribedildiklerini tabii işitmişlerdir. Rica ederim. Ahvali âdiyede bir banka muamelesi tarzında muamele yapıyormuş gibi bunlardan mazbut ve kanunun istemiş olduğu defatiri muntazamayı nasıl istiyebilirler? Öyle günlerde acaba para, vesaik düşünülebilir mi? O gibi fevkalâde günlerde onların yegâne düşündüğü silâhları ve memleketleri idi. Silâhları omuzlarında gezen, evlât ve ıyâlinin ırz ve nâmusunu muhafaza etmek için memleketlerinin düşman ayağı altında çığnenmesini görmemek için benim gözümlün önünde ahdükasem eden bu adamlardan, düşman eline kalmaması ve müdafaai memleket uğrunda kendilerine ayakbağı olmamaları için ailelerini kendi elleriyle öldürmeyi bile düşünen bu adamlardan; usulü dairesinde makbuz istemek... Efendiler bendeniz Hükümeti Milliyemizin ilk teşekkülü senesine ait hesabata meyânında bu tarzda muntazam ve usulüne muvafık olmıyan hesapları Maliye Vekâletinde bile belki bulabilirim. Fakat bu gibi ahvali fevkalâde altında memleket ikide birde bombardıman edilirken çok defa düşman gemileri memleket önünde gözükürken - çünkü memleket her vakit bombardıman edilmemiştir - halk daima dağa kaçmak ve mevcudundan alabildiklerini almak, mütebakisini bırakmak mecburiyetinde kalmışlardır. Fakat bu adamlar ve arkadaşları, silâhlarıyla, yine orada memleket

içinde kalmışlardır. Şimdi şöyle bir sırada evvelemerde defterleri yüklenip kaçacaklarını hiç zannetmiyorum. Bunun imkânı yoktur.

Sonra, efendiler arz ettiğim gibi, kendilerinin telgraflarını da okuyacağım. Defter, vesaik hususunda neden fevkalâde takayyüdatta bulunmaya lüzum görsünler? Toplanan paranın sülüsanını kendileri veren bir heyet, kime hesap vermeyi düşünecek? Kendi verdiği paranın hesabını ne hakla başkasına verecek? Yani rica ederim bunlardan kim hesap soracak? Bu heyet, Hükümetin tâyin ettiği bir komisyon mudur ki, Hükümetin kendilerinden ince bir hesap istiyebileceğini düşünsünler? Ve ona göre muntazam defter tutmaya, vesaik ihzar etmeye lüzum görsünler?

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Dâva eden var mı? Para isteyen?

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Göstersinler birisini ben de anlıyayım bari...

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Hükümet manevrasdır bunlar, zamamında Bâbâli de böyle yapar imiş.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — İşte efendiler, Trabzon Müdafaai Hukuk Heyeti için korulabilecek en mühim nokta, iddia edildiği veçhile bâzı medfuatın makbuzları mevcudolmamasıdır. İşte bu noktanın mahiyeti de mâruzatımla tenevvür etmiştir, sanırım...

Şimdi efendiler, Heyeti Celilenize bu cihetlerin, bu zaruretlerin maatteessüf nısfını söylemeden geçeceğim. Asıl şimdi ruhlı addettiğim ve Heyeti Muhteremelerinin hallini arzu ettiğim bir noktaya geliyorum. Efendiler, Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti muamelâtını, hesabatını tetkik eden heyette en mühim âmil Vali Beyefendi olmuştur. Vali Beyefendinin üzerinde de en mühim iki âmil vardır. Âmilin birini diğer celsede söyleyeceğim. Burada söyleyebileceğim âmil ise, Vali Beyefendinin çok muhterem, çok namuskâr bir zat olmakla beraber sinninin geçkin bulunmasıdır. Ve bu itibarla kendisinden haklı olarak Hükümeti Milliyenin nüfuzunu muhafaza etmesini talebedenlerin, nüfuzu hükümeti kırıyorlar, vehmiyle nüfuzunu kırmak istemesidir. Binaenaleyh, bu rapor öyle bir zihniyetle yazılmıştır. Bu rapor, bendeniz Trabzon'dan çıktıktan sonra buraya gelmiş olacak. Yalnız demin söylemiş idim. Ali Said Paşa ile görüşmüş olduğum hususatı alenen söylemek için kendilerin-

den mezuniyet almadığım cihetle maatteessüf söyleyemeyeceğim. Yalnız şu ciheti bir kelime ile ifade edeyim ki; Ali Said Paşa Hazretleri bu adamlar için, bu adamların hizmetlerine ve vatanperverliklerine tamamiyle kanaatleri olduğunu bendenize birkaç defa söylemişlerdir. Yalnız demiştir ki, maatteessüf o muhterem zat da vaziyeti idare edebilmek için demiştir ki; «Ali Şükrü Bey; size bir teklif yapacağım, eğer becerebilirsen çok iyi olur» demiştir. Bendeniz tekliflerinin ne olduğunu sordum. Buyurdular ki, «Şu bidayetten beri bu memlekette bütün varlıkları gösteren hizmetleri ifa eden bunların olduğu sabittir. Diğerlerini hiç kaale almıyorum. Onlar hakkında lâzımgelen tahkikatı yaptım. Yalnız mademki, hükümetçe böyle bir mesele olmuştur, bu işe girilmiştir, her halde tarafeyni tatmin edecek bir şekilde bir çare bulmak lâzımdır. Bunun için de ben bir çarei hal düşünüyorum. Bu çarei hallin sizin yapacağınız bir kısmı vardır, ben bana aidolan kısmı yaparım. Siz de size düşen kısmı yapmayı taahhüdederseniz» demiştir. «Buyurunuz Paşa Hazretleri» dedim. Dedim ki, «Şu heyet istifa etse de yerine yine kendilerinin - çünkü gözüktüyor ki, ekseriyeti âzime halk bunlarla beraberdir - yine onlardan bir heyet getirseniz... Meselâ; Hacı Ahmed Efendi istifa etse de yerine mahdumu Faik Efendi geçse... Zeki ve daha faal bir gençtir» dedi. Efendiler dikkat buyurunuz; Paşa Hazretleri bu teklifi sırf hükümeti tatmin noktai nazarından yapıyordu. «Buna mukabil benim yapacağım da fırka kumandanını buradan kaldırmaya tavassut etmektir» dedi. Efendiler bendeniz itimadettim. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine, münasip gördükleri bir zamanda istifa etmelerini tavsiye ettim ve kabul ettiler. Hattâ halk tekrar intihabetseler bile yine istifa edeceklerini söylediler. İşte esbabı istifa budur. Yoksa - zannettikleri gibi - korku değil. Hakikati hal budur. Memleketi seven o muhterem zevat «hay hay istifa ederez» dediler... Zannediyorum ki, Ali Said Paşa da hakikaten mertlik etti ve bundan bir bir buçuk ay evvel fırka kumandanı, Kars taraflarında bir yere tâyin edildi. Belki yeni tâyin olunmuştur bilmem. «Paşa Hazretleri, ben bunu şimdiden yaparım sizde diğerini yapınız» diyemezdim. Çünkü böyle bir teklifi musirra hürmetim mâni idi. Buraya geldikten sonra haber aldım. Bu fir-

ka kumandanı Kars'a tâyin olunmuş ve yerine Muğlalı Mustafa Bey namında diğer muhterem bir zat gönderilmiştir. Efendiler, mesele böyle cereyan etmiştir. Yani istifa meselesi de budur. Fakat; sonra «Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin istifası kabul edilmedi, edilmediği için ben tahtie olunamam» buyuyorlar ki, pek doğrudur. Bendeniz de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin istifasını kabul edecek bir merci bilmiyorum ve tanımıyorum. Çünkü evvelce Heyeti Temsiliye vardı. Mâlûmuâliniz şimdi yoktur. Şimdi Heyeti Temsiliyenin yerine her nasılsa Grup bakıyormuş, fakat ben bilmiyorum. O vakit (Haksız tecavüz sadaları) rica ederim. Bu mesele istizahın haricinde bir şeydir. Yalnız bendenizin bildiğim; Grup bu meseleye (Lâ ve neam) bir şey söyleyememiş. Fakat makamı aidi tarafından başka bir fırkaya tâyin olunan fırka kumandanı yine Trabzon'da kalmış, şimdi vali vekâletini ifa ediyor. Bütün bu hâdisat fırka kumandanının Müdafaa-i Hukuk tarafından şikâyet edilmesi üzerine zuhur etmiştir. Bidayetten beri bu Trabzon Müdafaa-i Hukuk meselesiyle alâkadar olan bu fırka kumandanı bugün de vali vekâletini elinde tutuyor. Bundan sonra ne tarzda hareket edeceğini zatiâileri takdir buyurunuz. Fırka kumandanının ilk yaptığı iş - bittâbi kendi taraftarları demiyeceğim - memlekette uyuyan muhalif bir fikir sahibi bir zümreyi uyandırmak, takviye etmek olmuştur. Evet memlekette - kendi taraftarları demiyeceğim çünkü Trabzon'la ne âfâkası vardır - muhalif bir fikir sahibi bir zümreyi uyandırmak istemiştir. Öteden beri, hattâ kalûbelâdan beri diyebileceğim, muhalif olan bir gazeteye yardım edilmesini belediyyeye tavsiye etmiştir. Arzu buyurursanız Erzurum Kongresi zamanında, Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Rauf Beyefendi hakkında, aynı zümreye ait bir gazetenin yazdığı bir makaleyi isterseniz okuyayım. Fakat vakit kalmadı. Bunun hepsi yanındadır.

Sonra efendiler bu vali vekili ayrıca tutmuş yeni bir gazete çıkartmıştır. Bunu katî bilmiyorum. Fakat gazetenin meslekinden hedef ve tarzı hücumundan ve diğer gazetelerin imasından anlıyorum. Bu gazeteyi mâzul bir memur çıkarıyormuş. Bendeniz buradayım tafsilâtını bilmiyorum. (Güzel Trabzon) diye bir gazete çıkarıyormuş. Sarîh olarak söylemem. Gazeteleri tet-

kik ederek okuduğuma nazaran söylüyorum. Tabii Müdafaai Hukuk Cemiyetine hücumu başlamış. Trabzon bilhassa birkaç gazeteyi besleyecek kudrette değildir. Mâlûmuâliniz bilhassa istilâdan sonra öyle dört beş gazeteyi idare edebilecek bir vaziyette değildir. Bir gazetenin masrafını birkaç kişi taahhüdederse tabiidir ki, çıkarılabilir. Ne suretle olursa olsun (Güzel Trabzon) namıyla bir gazete çıkmış veya çıkarılmıştır. Efendiler bir başmakalesinin yalnız ufak bir kısmını okuyacağım. Bilirsiniz ki, bir zümrenin mürevvici efkârı olan bu gibi gazeteler direktif, yani siyasi veçhe alırlar. Herif - affedersiniz biraz hata ettim, istifayı kusur ediyorum; muharrir efendi diyeyim - Müdafaai Hukuk Heyetine hücum edeyim derken zâmirini saklıyamamış, belki de gayriihtiyari olarak Müdafaai Hukuk cemiyetlerinin esasına hücum etmiştir. Çünkü onun veya arkasında bulunan zümrenin gayesi, bugünkü teşkilâta esas olan bu cemiyetlerdir. Bakınız muharrir bey müdafaai hukuklar hakkında ne diyor : «Hükümetten ve milletten kuvvet istinbat eden gayritabiî zümreler...»

Şimdi benim bildiğim; müdafaai hukuklar bu vaziyeti doğuran Teşkilâtı Esasiyedir. Halbuki bu adamın kanaatine «Müdafaai Hukuk Cemiyetleri gayritabiîdir. Hükümetten ve milletten kuvvet istinbat etmiştir.» mânâsız bir lâf. Şimdi efendiler hariçten bakılırsa, iç yüzü bilinmezse memleket iki büyük gruba ayrılmış gibi görünür. İki gazete bir tarafta, iki gazete de diğer tarafta birbirine hücum ediyor. Zâhiri hale göre kuvvetli iki zümre birbiriyle çarpışıyor. Evet; kuvvetli bir muhit ile hakiki gazeteler yekdiğeriyle çarpışabilir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Ferid Paşa ile bizim gibi...

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Fakat hakikatı halde o gazetenin muhiti âdeta bir sabun köpüğüdür. Taraftarı ancak üç, beş kişidir. Çünkü o taraftarlar memlekette söz sahibi olmuş olsalardı belki bu teşkilâtın, teşkilâtı milliyenin o civarâ ait aksamı ikmâl edilmemiş bulunurdu. Efendiler bunun ikinci bir safhasını arz edeyim. Trabzon'dan bendeniz bir telgraf alıyorum. Bu telgraf Riyaseti Celileye çekiliyor ve sureti de bendenize gönderiliyor. Bu telgrafi bayramdan evvel aldım. Dahiliye Vekâleti veyahut Matbuat

Müdiriyeti bu telgrafın gazetelerle intişarına müsaade ediyor. Fakat telgraf gazetelerde kısmen noksandır. Telgrafın bahsettiği mesele o kadar mühim görülmüş ki, Anadolu Ajansı bile teki-bediyor. Deminden beri söylediğim veçhile Trabzon'da zorla ihdas edilen gayritabiî bir vaziyet var ya, işte bu mesele o vaziyet icabatıdır. İstanbul'daki bir gazete «Trabzon muhabiri mahsusumuzdan» namı altında bir mektup neşretmiştir. Bugün Trabzon'lular Trabzon'daki gazetelere soruyor, bu muhabiri mahsusun kim olduğunu arıyor. Fakat o adam meydana çıkmıyor. Evet memleket hakkında yazı yazan o namuskâr adam meydana çıkamıyor. Efendiler Trabzon'da öyle bir mektup yazacak bir Trabzonlu yoktur. Çünkü bir Trabzonlunun bunu yapmasının imkânı yoktur. İstanbul'a gönderilen bu mektup Yeni Şark gazetesinde neşrediliyor. Bu gazetenin Trabzon'a gelen bir nüshasında bu mektubu okuyan arkadaşlarımız yukarıda bahsettiğim telgrafi çekiyorlar. Müsaadenizle okuyacağım. Çünkü matbuat bu telgrafi aynen neşretmemiştir. 24 Mayıs 1338 tarihli...

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyle rüfekayı muhteremesine

İstanbul'dan gelen Yeni Şark gazetesinde 13 Mayıs 1338 nüshasıyla bir mektup neşrediliyor. Trabzon muhabiri mahsusuna atfedilen bu mektup Müdafaai Hukuk Heyeti aleyhinde ise de dolayısıyla memleketi de lekedarı ediyor. Trabzon'u Ankara'ya yüzçevirmiş gibi gösteriyor. Trabzon'da, Trabzon Müdafaai Hukuku da Millet Meclisinin en cansiper taraftarıdır. Meclisi Güzini Millimizin teşekkülüne ait avamilerin saffi evvelinde bulunan Trabzon'da ona yan bakacak bir Trabzonlu tasavvur etmek denâetlerin en büyüğü, hain nazarların en canisidir. Bu iftiraları bütün mevcudiyetimizle ve şiddetle reddeyleriz. Mahaza mahiyeti Ankara'ca mâlûm bulunan bu gazetenin bu kadar eşna bir mektup üstüne vaz'ettiği levhanın Dahiliye Vekâletinin, Vali Vekilinin, Rûsumat, Düyunu Umumiye müdürlerinin resimlerini muhtevi bulunması yani o mahiyette bir mektubun bu resimler altında neşredilmesi başkaca calibi dikkat ve alâka görülmektedir. Hariçte vatanın mukadderatiyle alâkadar propagandaların bu hararetili devirlerinde şu mektup memleket için büyük bir ihanet teşkil eder, Dahiliye Vekili-

nin seyahatinden, Vali Vekilinin icraatından memleket için refah neticeleri beklenirken bilâkis onların resimleri altında mektup namıyla böyle kundaklar görmekten mütevellit teessüratımızı arz eylerken bu kabîl şeni yalanların lisani resmî ile tezkibini ve müsebbiplerinin zâhire ihraciyle tecziyesini istirham ve arzı hürmet ve tâzimat eyleriz efendim.

24 Mart 1338

Trabzon Mebusu	Lâzistan Mebusu	
Mehmed	Mehmed Necati	
Vilâyet âzasından	Ticaret Odası âzasından	
Muharrem	Mustafa Fâzıl	
Meclisi Umumi, Beledî,		
Ticaret Odası âzasından	Ziraat Bankası âzasından	
(Okunamadı.)	Mehmed Salih	
Salih	Ziver	Mustafa
Hulûsi Hüsnü	Münir	Osman
Ömer	Hasan	Hacı Yakub
Ahmed	Mehmed Salih	Hulûsi İhsan

Maatteessüf Yeni Şark gazetesinin o nüshasını aradım, bulamadım. Bilâhara tafsilâtlı mektup aldım. Mektubun hulâsası bu imiş efendim : Trabzon öteden beri Ankara'ya muhalif imiş de bunu çeviren ve düzelten fırka kumandanı imiş. Dahiliye Vekili Bey de gitmiş meseleyi ikmal etmiş. Trabzon'un bu telgrafla tezkibettiği işte şu mektuptur. Bu haddizatında haizi ehemmiyet bir mesele değildir. Çünkü Trabzon'un bidayetden beri olan vaziyeti herkesçe malûmdur. Fakat beni, sesim kısılacak derecede bağırmağa mecbur eden şey, maatteessüf Trabzon'da böyle muzır semereler verecek bir tohumun ekilmiş bulunmasıdır. Trabzon'un ehemmiyeti mevkiyyesini, ehemmiyeti siyasiyesini izaha katiyen ihtiyaç yoktur efendiler. Kısa kesmek için bir iki noktayı daha arz etmek istiyorum. Efendim, bendenize mesele gayet nazik görünüyor. Derin bir meseledir. Bu itibarla başımızı ağrıttı isem bilmem. (Devam sadaları) Hulâsa, kendilerini haklı olarak, daha henüz hiçbir yerde Müdafaai Milliye teşkilâtı mevcut değil iken teşkilât yapmış ve bu teşkilâtle, memleketine hizmet etmiş addedenler hakkında yine kendileri tarafından vukuşulan bir şikâyet üzerine tetkikata gelen bir heyetin yazdığı raporda bunların her türlü mesavîi ahvalinden bahsedildiği halde hiç olmazsa insanf edilib de biraz da hizmetlerinden bahsedilmiş

olsaydı, bu kadar uzun söz söylemeye lüzum görmezdim. Maatteessüf raporu bendeniz görmedim ve okuyamadım. Fakat gören ve okuyan bir arkadaşım söyledi, bu raporda siyaset noktai nazarından söylemek muvafık olmıyan bir takım şeyler de varmış. Yani Heyeti Tahkikiye «Bu meseleyi tetkik edecektik, fakat vakit bulamadık» demişler. İstiyen bu raporu okuyabilir, meseleyi meydana koyabilir. Fakat ben mevzuubahsedilmesi taraftarı değilim, çünkü o vakit yalnız Trabzon'a değil Ankara'ya kadar el uzatmak icabeder.

Sonra evvelce bahsetmiş olduğum Heyet Reisi Said Paşa Hazretleriyle görüşüldüğü veçhile Müdafaai Hukuk Heyeti istifa etti. Diğer taraftan ihtimal Said Paşanın tavsiyesi üzerine - çünkü tavsiye etti mi etmedi mi bilmiyorum; ben ce meçhuldür - kumandan da başka yere tâyin olduğu halde onun yine Vali Vekili olarak Trabzon'da bırakılması tabîi Trabzonluların gücüne gıtmıştır. Bununla da kalmamıştır. Bilâhara Dahiliye Vekâletinden almış olduğu emirler üzerine Trabzon'da Müdafaai Hukuk Heyetinin aleyhinde ilânlar yaptırmıştır. Ondan sonra yine bir heyet, Müdafaai Hukuk Heyeti vücuda getirmeye teşebbüs etmiştir. Bunları safahatiyle arz edeceğim. Yalnız bendeniz burada bulunduğum cihetle tabîi gelen telgraflardan bu malûmatı alıyorum. İşte o telgrafları aynen okuyorum : 1 Mart 1338 tarihli...

1 Mart 1338 tarihli Dahiliye Vekâletine ve sureti bana gelen telgraf :

Heyetimizin suiialvali tahakkuk ettiğinden yerimize bir heyeti müteşebbise ikamesi hakkında vilâyete emir verdiğiniz anlaşılmalıdır. Şimdiye kadar en müşkül zamanlarda ve en müşkül şerait altında bugünkü millî teşkilâtın esasını kuran ve memlekete ifa ettiği hizmetini eldeki vesaikin belîğ şahadetine istinadetmiş bulunan bir heyet hakkındaki takdirkârlığımızın delili olan şu isnadı memlekette namus ve haysiyetine ufak bir leke sürülmemiş ve iki büyük kongrenin mazharı itimadı olmuş fedâkâranı vatana havale edilmiş çok ağır bir muamele şeklinde telâkki ederek kemali şiddetle reddeder (Alkışlar) ve eğer bir suiialimiz mevcut ise bizi mahkemeye sevk etmiyerek büyük isnatlara mâruz bırakılmamızı en azîm teessüflere lâayık görürüz. (Alkışlar)

Müdafaai Hukuk Reisi ve âzaları

1 . 5 . 1338 tarihinde bana ve arkadaşlarıma gelen telgraf :

Halk Hükümetinin Dahiliye Vekâleti tarafından vilâyete gelen ve hattı hareketimizin ona göre tashih ve tanzimi ilâvesiyle tebliğ edilen telgrafnamenin ve verilen cevabın suretleri zirdedir. Umuru milliyemize bu derece vâkı olan taarruz hakkında icâbeden muamelâta tevessül buyurmaları arzuyu umumi iktizasındadır.

Dahiliyeden vilâyete telgraf :

Fuzuli surette kendisine Müdafaai Hukuk Reisi ünvanını vermekte olan Hacı Ahmed Efendi ve rüfekasının Heyeti Tahkikiye raporiyle tebeyün eden mesavii ahvali aşikâr iken zimmetlerinde kalmış olan mebalîği biran evvel iade ile pek zâhir olan mesaviden tebriyeye gayret edecek yerde garazkârane ve bilâpervazâne elfâz ile hakikati taglita teşebbüs etmelerinin bismere olacağını münasip gördüğünüz takdirde kendisine ve rüfekasına tefhim edebilirsiniz. İcâbı takdirinde arzuları veçhile mahkemeye tevdi edilmelerinde Hükümetin tereddüt göstermiyeceğini ilâve etmek dahi faydalı olur.

3 Mayıs 1338

Fethi

Vali Vekilinin derkenarı :

Tüccardan Barutçuzade Hacı Ahmed Efendiye :

Dahiliye Vekâleti Celilesinden alınan 3/5/1338 tarihli telgrafname sureti bâlâya nakledilmiştir. Hattı hareketinizin ona göre tashih ve tanzimi ve keyfiyetin rüfekanıza da tefhimi tebliğ ve temenni olunur.

3/5/1338

Vali Vekili

Sâmî

SURET

Telgrafnamenize vilâyet vasıtasıyla kesbi itilâ ettik. Müdafaai Hukuk Reisliğini ve âzâlığını fuzuli değil milletın intihabıyla kazanmış bulunuyoruz. Ve istifa eylemiş olmakla beraber yeni bir heyet gelinceye kadar muvakkaten ifayı umuru da tabîi telâkki ediyoruz. Zimmetimizde para bulunduğu isnadını ve gazezkârlık tâbirini reddederiz. Esasen Müdafaai Hukuk varidatının üçte ikisini Heyeti Merkeziyesi âzasının teberruatı teşkil eden bir cemiyetin âzayı merkezîyesine karşı zimmet sözünü istimaldeki mâ-

nanın ağırlığından ziyade zayıflığını sayanı nazar görür ve hüküm ve takdirinizi hidematı vatanîyenin bir mukabelesi olmak üzere cemiyetin tarihî vesaiiki meyanına ithal ve mücadelâtı vatanîyenin sonunda ve hizmet yolunda mahkemeye gitmeyi şeref addedeceğimizi (Alkışlar) ilâve ile Halk Hükümetinin Dahiliye Vekili olduğunuzu hatırlatmayı da faydalı buluruz. (Bravo sesleri)

Müdafaai Hukuk Reis ve âzaları

Efendim, Dahiliye Vekili Beyefendi Hazretleri çekmiş oldukları telgrafta «Mesavii ahvali Heyeti Tahkikiye raporiyle sübut bulmuştur» diyor. Bendeniz hukuksinas değilim. Fakat soruyorum; bir Heyeti Tahkikiye raporunda mevcut mütalâat derecatı kanunîyeden geçmeden sâbit olur ve katî bir mahiyet alır mı Bilmiyorum.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Zem ve kadh teşkil eder.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — O halde nasıl olur da derecatı mahakimden geçmeden bir heyete veya bir adama sen suiistimal yapmışsın, suiistimalin tebeyün etmiştir; hırsızsın, Deniyor. Nasıl olur efendim, sen hırsızsın denir? Bir heyeti tahkikiye raporunda mevcut mütalâat belki doğrudur, belki yanlıştır. İnsanlar meleklerden mürekkep değildir. Hepimiz biliriz ki, memurin hakkında bile olsa heyeti tahkikiye raporları ya Şûrayı Devlete veya mahakime verilir. Memur ise daha derecatı mahakimden geçmeden nasıl teziye edilir? Bırakınız müdafaai hukuk âzasını, a'cezi nâstan biri hakkında dahi olsa nasıl olur da bir rapor üzerine; «senin mesavii ahvalin, suiistimalin tahakkuk etmiştir» denebilir?. İşte bu muhterem zevattın feryatları da bunun üzerinedir.

Şimdi müsaadenizle bunun üzerine bir istirat yapacağım. Bendenizin tabîi mazî hayatım o kadar uzun değildir. Hayatımda vazifesine, vazifei millîyesine tamamiyle vakfı nefsetmiş iki kişi tanyorum. Birisi Donanma Cemiyeti Reisi merhum Şefik Bey (Allah rahmet eylesin, sadaları) biri de şimdi hırsız denen (Hâşa, sesleri) Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı Ahmed Efendidir. Donanma Cemiyeti Reisi Şefik Bey İstanbul'un en büyük tüccarlarından biri idi. Fakat Donanma Cemiyeti Riyasetine intihab edildiği günden itibaren mağazasını kapamış; ticaretini

bırakmıştır. Ölüncüye kadar gece gündüz büyük bir aşk ile Donanma Cemiyetinde çalışmıştır. Hattâ son zamanlarda vefatından biraz evvel diğer millî cemiyetler gibi Donanma Cemiyetini de kapatmak isteyen Ferid Paşa ve avanesiyle mütemadiyen boğuşmuştur. İşte Hacı Ahmed Efendi de tıpkı Şefik Bey merhum gibi Teşkilâtı Milliyeye başlanıldığı günden beri ticaretle iştigal etmemiştir. Hacı Ahmed Efendi memleketin büyük tüccarlarından. Bu zat birtakımları gibi yani şimdi gözde olanlar gibi Trabzon'da kalmışlardan değildir. Belki ellerinde silâh olduğu halde istilâ orduları önünde memleketi adım adım müdafaa ederek çekilen zümrei fedakârana mensuptur. İstilâ esnasında bu zat da diğerleri gibi birçok zarar görmüştür. Birçok emlakini de tabii kaybetmiştir. İstirdat akabinde Trabzon'a geldiği zaman ilk işi ticarete sarılmak ve kaybettiği paraları kısmen telâfi etmek için fırsattan istifade etmek olduğu halde bu adam mağaza açmamıştır, efendiler, Müdafaai Hukukun başına geçmiş, altmış beş yaşındaki bu ihtiyar bugüne kadar arkadaşlarıyla birlikte çalışmıştır.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Felâketli günlerde yine çalışacaklardır.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Elbette çalışacaktır. Şimdi yani bu mesail üzerine, Malta'da bulunan zavallılardan eczacı Mehmed Efendi ile iştirak etmiş ve yeniden ticarete başlamıştır. Yani ihtiyarlığı ticaret yapmasına mâni olmamıştır. Onu evvelce ticaretten meneden âmîl, vatani kurtarmaya çalışmak hususundaki aşkıdır. Zararını telâfiye çalışması icabeden o günlerde bâzı emlak ve akaarını satmak suretiyle geçinmiş ve yine vazifei milliyesinden ayrılmamıştır. Bu husus tapu dairesinin ve diğer devairin kuyudatıyla sabittir. Hulâsa bu zatın emlak ve akaarını satması bile bu uğurdadır. Çünkü, ticaretle iştigal etmiyen bir adam havadan geçinemez. Meebur olmuştur. Ailesi kalabalıktır. Böyle bir zata yalnız heyeti tahkikiye raporuna istinadederek; «Sen hırsızın!» demeyi tavsif için ben kelime bulamıyorum, siz takdir buyurun.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Milletini tanımamak memleketini bilmemek demektir.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Şimdi efendiler, Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti, okuduğum telgraflardan anlaşılacağı veçhile, istifa etmiştir. Fakat istifa arz ettiğim şekilde vâkı ol-

muştur. Fakat tabiatıyla bir heyet, kendini istihlâf edecek bir heyet gelinceye kadar beklemeye mecburdur. Fakat bu böyle olmamıştır. Erzurum ve Sivas kongreleri mukarreratının hilâfına olarak Dahiliye Vekâleti Celilesi tarafından Valivekili olan Fırka Kumandanına; «Bir heyeti müteşebbise yapın» diye emir vermiştir. Valivekili bir heyeti müteşebbise yapmış ve ilân etmiştir. Hattâ ta karakollara varınca-ya kadar; «Müdafaai hukukun işi tamamdır. Hiçbir vazifesi kalmamıştır. Şimdiden sonra onları tanımayacaksınız» şeklinde ilân yapmıştır. Hepsini okumak istemiyorum. Müdafaai Hukuk Heyetine de heyeti müteşebbiseye devri muamele etmelerini tebliğ etmiştir. Heyeti müteşebbise-deki zevat pek muhteremdir. Fakat yapılan iş, yani heyeti müteşebbise teşkili kanuni değildir. Bendeniz burada Müdafaai Hukuk grupunda ufak tefek bâzı teşebbüsatta bulundum ve teşebbüsâtını onlar da muhik buldular. Yapılacak mesele doğrudan doğruya vilâyet kongresini davet edip bunların hesabını rüiyet ettirmek, kabahatleri varsa mahkemeye verdirmek ve kongrenin intihabedeceği heyete tevdiî umur ettirmekten ibaretti. Bundan başka çare yoktur. Fakat bu verilen heyeti müteşebbise emrinin de doğru olmadığı bilâhara derk edilmiş olacak ki, heyet müteşebbise yerine emri intihabın icrasını belediye heyetine devreden yeni bir emir verilmiştir. Efendiler, bu emir de kanunsuzdur. Çünkü yine gaflet diyeceğim, vaziyeti bilmemektir diyeceğim. Belediye heyetleri hangi şehirde intihabedilmişse ancak o şehri temsil eder, binaenaleyh umum Trabzon vilâyetini temsil edecek bir heyetin intihabını kontrol ve idare edemez. Salâhiyeti yoktur. İntihabedilecek heyet sırf Trabzon şehrine ait bir heyet olmuş olsaydı anlardım. Binaenaleyh asıl yapılacak mesele, Hükümetin yapacağı şey; olsa olsa bir beyanname ile Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi âzasının istifasını bildirmek ve vilâyet kongresini içtimaî davet etmekten ibarettir.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Hükümet yapamaz, kendi yapar.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Şimdi efendim, meselenin ruhu, şuradadır, ben müdafaai hukuk cemiyetlerini dereceat ile Erzurum ve

Sivas kongrelerinden filân başlayarak bu Hükümetin temelidir diyorum. Hükümet onlardan çıkmıştır. Hükümet onlara idarei dâhiliyeleri itibarıyla emredemez. Onlar kongre mukarreratı dâhilinde icrayı ahkâm ederler ve ancak kongrelerine karşı mesuldürler; Hükümetin karışması fuzuli bir müdahaleden başka birşey değildir. İddiamız da budur.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Babıâli zihniyeti, üstü açık komitecilik, halkçılığın zıddı.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Efendim, bu celseye ait sözlerime hâtime vermek için bir telgraf daha okuyacağım, ötekilerini başka yerde okumak isterim.

Ankara'da Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beye
21. V. 1338

Hakkı intihap efradı milletin hukuku tâbiyesinden olduğu mevzuatı kanuniye ile de müeyyet bulunduğu halde müdafaai hukuk heyetinin intihabı için heyeti müteşebbise tâvini emri intihaba müdahale edilmesi için Dahiliye Vekâletinin makamı vilâyete emir vermesi ve bu emrin gazete ve saire ile ilân olunması hükümü kanuna ve hakkı intihaba sarîh bir tecavüzdür. Bu husus için grup heyetinin mevdu talimata istinadetmesi Dahiliye Vekâletinin tazifi mesuliyetini bâistir.

Teşkilâtı Esasiye Kanununu ve idarei hâzirayı hazmedemediği gibi millî kuvvetlerin ademilüzumunu iddia ile ve Hükümeti mevcudenin teşekkül ve tezyidi kuvveti için çalışanların birer bahane ve iftira ile haysiyetlerini kesre sây ve saray terbiyesiyle büyümüş olduğundan muhîti saray taraftarlarından teşekkül eden Vali Vekili Sami Sabit Beyin harekâtı vâkiasını tasvîhden Dahiliye Vekilinin Heyeti Vekile meyanında ahzı mevki etmesine Büyük Millet Meclisinin müsaade etmiyeceği kanaatindeyiz.

Hükümet aleyhinde bir teşkilât olmadıkça cemiyetlerin hesaplarını tetkik ve hilâfı usul sarfiyatlarından dolayı mesuliyetlerini iddia etmek ancak efradı cemiyetten müteşekkül kongrelere aid olup Hükümetin böyle müdahalesi Kanunu Esasi ve Cemiyetler Kanununun ruhu hukukisine münafi olduğu ve aksi hal tasarrufu emval noktai nazarından eşhası hükmiyenin mevcudiyetini inkâr mahiyetinde olacağı mevzuu münakaşa olamayacak kadar sade

bir kaidei hukukiye ve kanuniye iken Trabzon Müdafaai Hukuk ve Heyeti Merkeziyesinin tetkiki hesapları için birçok masraf ihtiyarıyla heyeti tahkikiye gönderilmesi ve cemiyetimizin teşekkülüne muarız olduklarından dolayı bittâbi kanunen efradı cemiyetten madudolmayan eşhas ile teşrikimesai ettirilerek takdim edilen garazalût raporlara istinaden kendisini mevki iktidara getiren kuvvetlerin hadimlerine tehditkâr bir vaziyet takman Dâhiliye Vekili gibi mevki ve sandalye için değil, sırf vatan ve millet için mücadelede atılan zevat hakkında tahkikat icrasını ancak Meclisten müntehap bir heyeti tahkikiyenin izamını istirham etmekte olduğumuzun işbu telgrafımızın aynen Meclisi Âlide kiraatiyle arzını temenni eyleriz.

Barutçuzade Ahmed Hafız Mahmut
Mehmed Salih

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) — Bir fıkrası fazladır.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Bendeniz, fazladır, fazla değildir iddiasında değilim. Fakat yukarıdan beri hikâyeye ettiğim vaziyete getirilen zevatın bu hatasını değil bundan daha fazla hatalarını da mâzur görmek lâzımgelir: Şimdi efendim yalnız hâtime olarak şunu söyleyeceğim: Orada vukubulan bâzı garip hâdisatı, yani Sami Sabit Bey geldiği zaman - belki daha evvelce de vardı, fakat ben burada idim bilmiyorum cereyan eden, şekli idare hakkında, arz edeceğim bir misal ile ufacık bir fikir vermek isterim. El-yevm Metbuat Müdürü Umumisi olan Ağaoglu Ahmed Bey, Kars, Erzurum tarikiyle Trabzon'a geldiği zaman Müdafaai Hukuk Cemiyetinde bendenize demiştir ki: «Ali Şükrü Bey, sen Enver Paşaya bir mektup yazmışsın.» Tabiatıyla şaşırđım. «Yalnız sen değil, birkaç arkadaş. Bu arkadaşların isimlerini söylemek istemiyorum.» Güya biz Enver Paşaya demişiz ki «Bu işin recülü sensin. Er geç sen geleceksin. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de bunu muteriftir. Fakat şimdi zamanı değildir. Hudut boyunda senin dolaşmaktığına caiz değildir. Binaenaleyh huduttan uzaklaşmanızı rica ederim.» Dedim ki: Bunu kimden işittiniz? «Kâzım Paşa Hazretlerine Trabzon'dan çekilmiş bir telgrafi kendim okudum» dedi. Bunun üzerine sordum; bu malûmatınızdan istifade edebilir miyim? «Her yerde söyleyebilirsiniz; çünkü kendi gözlerimle gördüm» dedi.

Bilmukabele dedim ki; efendi ben şimdiye kadar Enver Paşa ile görüşmedim ve hakikaten kendisinin hudut başında dolaşmasına ben de muarızım. Filhakika onu hudut boyundan uzaklartır-mak için böyle bir koltuk vermek icabediyorsa ona da o koltuğu verir ve böyle bir mektubu imza ederim. Ahmed Bey dedi ki - Maateessüf söyleyeceğim- «Yalnız bu da değil, daha başka telgraf da çekilmiş» dedi. «Nedir?» dedim. Altmış kişilik bir ziyafette bendeniz ve diğer bir mebus arkadaşım, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri aleyhinde söz söylemişiz. Evet efendiler, böyle bir ziyafet oldu. Jeneral Fronze'nin şerefine kumandanın ve valinin mevcut bulunduğu bir ziyafettir. Faraza böyle söylemek icabetseydi bile orası yeri mi idi? Enebilir mevcut iken şu tarzda bir şey söylemek; lâzım olsa bile caiz midir? Söylemekte faide nedir efendiler? Bunu anlamıyacak kadar kafasız mıyım?

Sonra Orada vali, kumandan, diğer erkânı Hükümet ve ekâbiri memurin de mevcut idi, bu gibi telgraflar, geçen gün bahsi geçen (T. P. H.) ler yok mudur? İşte bunların uydurmasıdır. İşte memleket böyle idarè ediliyor. Bütün hâdisat bu tarzda vukubulan şikâyetler üzerine tahaddâs ediyor. Bu celsede söyleyeceğim sözler bunlardan ibarettir. Eğer söylediğim sözler üzerine cevap vermek arzu ederlerse bilmukabele cevap vermek hakkını muhafaza ediyorum.

HASAN BASRÎ B. (Karesi) — Mesele tamamen tenevvür etti.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) — Efendim henüz geçen gün verdiğimiz karara göre saat altı buçuğa kadar içtimaa devam edecektik, saat yediye geliyor. Bu istizahın Cumartesine tehlini rica ederim. (Olur, olamaz, sesleri)

REİS — Efendim benim de Heyeti Âliyenize mâruzatım var, Cumartesi günü Heyeti Âliyenizin kararıyla müstacelen müzakere edilmesi icap ve takarrur etmiş birçok mevat var. Bu zaruridir. Bu malûmatı Heyeti Âliyenize tekrar ettikten sonra bir teklifiniz varsa onu da dinlerim.

HASAN BASRÎ B. (Karesi) — Bendeniz usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahib) — Efendim başlanılan bu istizahın ikmalî lâzımdır. Eğer başladıktan sonra yevmi muayyeni olan güne talik olunacak olursa bu; hiçbir şeyin, hiçbir istizahın ikmal edilmemesi demektir. Bu,

Hükümetin mevkiini müşkülâta düşürür. Düşününüz rica ederim, Dahiliye Vekili Beyefendiden bir istizah yapılmış, Beyefendi cevap vermişler, Ali Şükrü Bey biraderimiz de uzunboylu tafsil etmişler. Bu suretle celse uzunboylu bir hafta kalmış ve devam etmemiş, Dahiliye Vekilinin mevki ne olacak? Bu doğru bir şey midir? Sual ve istizahlar muayyen olan Perşembe günlerinde yapılacaktır. Fakat birisine başlandıktan sonra onu takibeden eyyamda ikmalî lâzımgelir. Sual ve istizahları mukarrer güne talik edecek olursak bu doğru olamaz. Dediğim gibi, Hükümeti müşkül mevkie düşürmüş oluruz. Bu katiyen doğru değildir, Cumartesi günü diğer mesaiie takdimen istizah meselesinin ikmalî lâzımdır. (Gürültüler)

HASAN BASRÎ B. (Karesi) — Efendiler gerek Dahiliye Vekili Beyefendiyi ve gerek Ali Şükrü Beyefendiyi burada kemali dikkatle dinledik. Her iki ifadeyi mukayese ederek - tabii kafamız olmak itibariyle - elbette bizde bir kanaat hâsıl olmuştur. Ben kendi şahsım namına arz edeyim; bu mesele için hiç söz söylemeyecektim. Fakat bilmediğimiz, işitmediğimiz hiçbir taraftan öğrenmediğimiz birçok hakikatler öğrendik ki bu hakikatler karşısında sükût etmek kabîl değildir.. Rica ederim öteden beri ittifakiyle, ittihadıyla, diniyle, taassubuyla, bütün meziyetlerle; Müslümanlığıyla tanınmış olan koca bir vilâyette bugün arzu edilmeyecek fena bir şeyler dönüyor, koca vilâyet bugün elim bir devir geçiriyor, ikiye ayrılıyor efendiler. Bu hayati, nazik ve mühim meseleyi başka bir zamana talik etmek, bu vilâyetin ıztırabını temdidetmek, artırmak demektir. Rica ederim, bugün memleketlerimizin bu vaziyete girmesi hep bundandır. İstizahı eğer gelecek haftaya yahut yarına, öbür güne bırakmak istiyorsak bırakmalıyım, bir netice katiyeye iktiran ettirelim. Rica ederim, Büyük Millet Meclisinin gözünün önünde devam eden bu haller bizim için pek elîmdir. Pek ağırdır ve artık yaşamıyalım bu haller karşısında bu nedir Allah aşkına?..

RAGİB B. (Kütahya) — Efendim istizahın devamına Meclisi Âlice arzu izhar edildiği takdirde bendenizin diyeceğim yoktur. Ancak istizahın devamı kabul edilmez de Cumartesi gününe talik edileceği takdirde her halde Cumartesiye değil, Perşembeye talik edilmelidir. (Gürültüler) Arz

edeyim efendim; Cumartesi gününde birtakım mesaili mühimme ve müstacele vardır. Bu sırf Meclisi Âlinin işi yürütememesi için en mühim esbaptan birisini teşkil eden bir şey oluyor. Zira mukarrer olan işi diğer bir işe takdimen talik edersek Meclisten hiçbir iş çıkamaz. İşler zaten bundan evvel Makamı Riyasetten tebliğ edildiği ve Heyeti Umumiyenin kabulüne mazhar olduğu veçhile dahi «Cumartesi günü bitmiyen bir iş ertesi Cumartesi gününe kalır» diye tasrih edilmiştir. Bu istizahın bakıyesi önümüzdeki Perşembeye kalır. Cumartesi günkü içtima, bundan evvelki içtimada takarrür etmiştir. Meclisi-Âli bunu ya bugün bitirmelidir veyahut Perşembeye talik etmelidir. Cumartesi günkü işleri ihlal etmemelidir.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (İstanbul) — Efendim Basri Bey biraderimizin pek çabuk hüküm verdiğini heyecanlı beyanatından anladım. Fakat zannedersen bir de benim tarafımdan verilecek cevapları dinlemek lâzımdır. Mamafih istizahın bugün olmazsa, yani bugün ikmal edilmediği takdirde, Perşembe gününe talikine şiddetle muarızım. (Bravo sesleri)

RAGİB B. (Kütahya) — Meclisin ruznamesine hâkim olamazsınız.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Zan ve şüphe altında ifayı vazife edecek vekillerden değilim. Her ne kadar Ali Şükrü Beyefendi ve onu müdafaa eden zevat benim sandalyaya ve mevkie merbut olduğumu zannetmişlerse de bu zanlarında hata etmişlerdir. Ben, böyle, sandalyaya tâbi olan vekillerden değilim. İcabında da göreceksiniz. Binaenaleyh pek istirham ederim. Bu iş sürüncemede kalamaz. Meclis ya bana hak vermeli veya Ali Şükrü Beye hak vermelidir. Ben, böyle, bir hafta müddetle vekâlette şüphe altında ifayı vazife edemem.

HACI MUSTAFA Ef. (Ankara) — Efendim, gegen gün burada ruznameyi tanzim ettiğimiz mukarreratta Reis Bey buyurdular ki; icabederse geceyarısına kadar devam ederiz. Biz de bunu tamamen kabul buyurduk. Bugün için bunu bizim de ikmal etmemiz lâzımdır. (Doğru sesleri)

REİS — Efendim, bu bapta iki takrir verilmiştir. Birisi Bursa Mebusu Emin Beyin, diğeri Karesi Mebusu Basri Beyindir. Yalnız şu noktayı arz ederim ki; Fethi Beyefendi de He-

yeti Aliyenize, vekil olmak sıfatıyla, arz etmişlerdir. İşin derececi ehemmiyeti müstağni izahıdır. Emin Bey, (Kararımız veçhile altıdan sonra tatil etmeğümüz muktazidir. İstizah mevaddı ise çok mühimdir. Perşembeye talikini teklif ederim.) diyor. Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir. Karesi Mebusu Basri Beyin takriri vardır. Devam edilmesini teklif ediyor. (Devam, devam sesleri) Devam edilecektir efendim.

CELÂLEDDİN B. (Trabzon) — Zâbitin ben-denizinin hanesine girmek için bu cesareti nereden aldığını arz etmek isterim. Mahdum, vâkı olan keyfiyeti makamı vilâyete şikâyet ediyor. (İşitilmiyor sesleri)

REİS — Rica ederim sükûtu muhafaza ediniz. Hatip sözünü işittirmek istiyor.

CELÂLEDDİN B. (Devamla) — Vilâyet de istidayı kumandanlığa havale ediyor. Bakınız ki, zâbiti hapsedtiğini söyleyen fırka kumandanı Sami Bey, ki bugün vali vekili olarak bulunuyor, vilâyeti celilenin gönderdiği 2943 numaralı istida üzerine ne muamele yapıyor : Mülâzimievvel Hüdadat Efendi fırkanın en yüksek tahsil görmüş zâbitlerinden birisidir. Memleketin içtimaiyatını pek iyi bilmemekten mütevellit ve kabili müsamaha bir hata ile - güya böyle evlere hırsızca girilen yerler de varmış - Celâl Beyin hanesine bir adamın girmesini ve bunun sahibi hane tarafından küfürlerle karşılanmış olduğunu, hiçbir suretle zâbitin tahkirde bulunmadığını, bilâkis sahibi hane tarafından tahkir edildiğini bildirerek zâbiti tebric, mahdumu takbih ediyor. Sonra diyorlar ki, dikkat buyurulsun, bununla bir dâva yapmak istemiyorum, yani güya dâva da yapabirmiş. Fakat alelîtlak herkese karşı hüsnü muamele yapılması lüzumunun sahibi istidaya tefhim buyurulmasını rica ederim diyor. İmza sahibi Sâmî Sabit... Bu kumandan Sâmî Sabit Bey ki, elyevm Trabzon'da vali vekili bulunuyor. Mahduma kin bağlanmış. Bakınız bunu da arz edeyim; mahduma yaz münasebetiyle sayfiyeye çıkmalarını buradan yazmıştım. Trabzon'da Soğucak karyesinde bir ev; bir Rum hanesi isticar etmiş. Buradaki hanelerin ekserisi rumlarındır. Bir müddet sonra eşyayı nakletmek üzere oraya gider. Kapıda bir nefer bulunur. Nefer mahduma der ki; kumandan burasını başka birisine vereceğinden dolayı bu ev

kimseye verilmeyecektir. Mahdum mukabelenin iyi olmayacağını bilir, geri çekilir. Mucir'e gider sorar, Mucir de der ki; ben bu evi size icar ettim. Fakat sen bilirsin. Beni sen araya katma, sonra bu adam bana bir iş yapar. Mahdum bana diyor ki; «Baba ben bu işi resme dönecektim. Fakat akrabalarım, amcalarım mâni oldular» İşte kumandan Sâmî Beyin harekâtından bir nümune... Şimdi Heyeti Celileniz buna hüküm veriniz. Bugün bana olursa yarın size olur. Bundan huzur olmaz, tefrikayı bâdi olur. Şu sırada ve bilhassa idare mesailinde hüsnü idaresi fevkalâde iyi bir zat intihabetmelidir.

ISMAİL ŞÜKRÜ Ef. (Karahisarı Sahib) — Efendim bendeniz bir meseleyi sual etmek için söz istemiştiniz. Fakat sıra düşmediği için soramamıştım. Söz sırası bana geldi. Onun için bâzı ufak bir iki meseleyi arz etmek isterim. Dahiliye Vekili Fethi Bey buyurdular ki : «Aziz Çavuşun kâhyaya yataklık ettiği cürmü ciheti askeriyeye tebeyyün etmiş, tevkif edilmiş, idarei örfiye kalktıktan sonra mahkemeye tevdi edilmiş, beraet etmiş, mahkeme beraet ettirmiş. Bilâhara yine evvelce kendisini tevkif ettiren fırka kumandanı bunu tekrar istig'yabettirmiş. Bu olur şeydir, ehemmiyetsizdir» demek istedi. Halbuki fırka kumandanı kendisini adliyenin fevkinde göstermiştir ve buna karşı Dahiliye Vekâleti sükût etmiştir. Bu fiili demekki, haksızdır. Mahkemenin kanaatine nazaran haksız olarak bir adamı tevkif ettirmiştir. Halbuki evvelce Vekili Muhteremin bir şeyisini hatırladım. Arkadaşlarımla da hatırlarında olsa gerek. Samsun Müftüsü ve birkaç arkadaşının seyahatini menettiği için bir kumandanın azline lüzum göstermişti. Kanunsuzluk yapmış denmişti. Hükümet buna fevkalâde salâhiyet vermişti. Bunu haksız gösterdiği halde, Meclisi hatalı bir karara sevk ettiği halde bugün birtakım adamların evleri basılıyor, giriliyor, eşyası çıkarılıyor. «Bu Ankara'da da olur, şeydir» diyor. Bu ehemmiyetsiz midir efendim? Acaba Vekil Beyin eski kanaati tebeddül mü etmiştir? Tebeddül etti ise ne çabuk tebeddül etti? Bendenize bu zihniyette bulunan şahıs, kanaatini hâdiseye göre tebdil eden bir şahsiyet, Büyük Millet Meclisinin vekili olmaz. Bendenize bu mesele dolayısıyla Vekile ademiitimat beyanı lâzımdır. Çünkü, biz hâkim vaziyetinde bulunuyoruz. Ali Şükrü Bey bu me-

selede benim kanaatime göre haklı çıkmıştır. Bir de yalnız ufak bir şey daha söyleyeceğim. Müdafaa Hukuk cemiyetlerinin nasıl teşekkül ettiğini zannedersen Dahiliye Vekili Fethi Bey iyice tanımıyor. Bunu Cemiyetler Nizamnamesiyle ölçmek istiyor. Şurayı hatırlatmak isterim ki; o cemiyetler nizamnamesi nasıl yapılmıştır ve Müdafaa Hukuk cemiyetleri bu nizamname ile ölçülebilir mi? Ölçülemez mi? Efendiler, takdiri âlinize havale ederim. Müdafaa Hukuk cemiyetleri millî fevran neticesinde kendiliğinden teşekkül etmiş ve bizi buraya ik'ad etmiş cemiyetlerdir. O cemiyetler nizamnamesi İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir müddet kendisinden başka bir cemiyet bulundurmamak için yaptığı bir nizamnamedir. (Bravo, sesleri) Rica ederim. Fevranı millî ile teşekkül eden bir heyete böyle bir muamele neden yapılıyor? Anlamıyorum. Bu heyet diyor ki : «Bizi mahkemeye sevk edin, bizi tahkik için mebuslardan mürekkep bir heyet gönderin. Bizim namusumuz lekelenmek isteniliyor.» Buna karşı lâkayt kalan bir vekili muhtereme de bendenize de ademiitimatmekte şu Meclis haklıdır ve elzemdir. Fazla söylemeyeceğim. Çünkü, sahibi istizah tamamiyle meseleyi anlatmıştır, tavih etmiştir. Daha birtakım mütalâalarım da varsa da vakit geçmiştir. Heyeti Âliyenizi fazla yormak istemem.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Efendim, gayet vâsi mikyasta teşekkül eden ve büyük işleri elinde tutan bu cemiyetleri Hoca Efendi Hazretlerinin buyurdıkları gibi ufak mikyaslarla ölçmek daima öteden beri hükümetlerin şiarıdır. Bir adamı tezlil etmek istiyebilecekleri zaman ona bin türlü ufak ufak fenalıklar isnad ederler. Efendim, bu meseleler böyle ama memleket ihtilâf yüzünden batır. Efendiler, biz bu işe başlarken gayet samimî başladık. Bütün millet yedi yaşından, yetmiş yaşına kadar müttehiden çalıştı ve gayeyi istihsal de bu suretle olacaktır. Fakat efendiler maalesef bunun kutsiyetini geç takdir ettiler. Bunu inhilâl ettirmeye sayetttiler. Meclisin arasına soğukluk sokmak, Meclisin arasına tefrika sokmak gibi ufak zihniyetlerle bu meseleyi idare edemiyebileceklerdir. Her şeyi açık söylemek lâzımdır. Vilâyatı Şarkıye Kongresi teşekkül ettiği zaman şahıslar elinde baziçe olmamak için çırpınıyordu. Ve salâhiyetini kimseye vermemek için ikinci ve hakiki bir

kongre ile vaziyeti tâyin edeceğini asabiyetle kararlaştırmıştı ve Sivas'ta kongre teşekkül ederken bu hak gayet ciddi surette söylenmiştir. Vâkıa orada bir Heyeti Temsiliye teşekkül ediyordu. Fakat heyetin bir gayesi vardır. Biz öteden beri adam büyütme için manevra yapmıyoruz. Bizim memleketimize göz dikmiş bir Ermeni gayesi var sönmemiştir. Efendiler o gaye ile bir de Pontüs gayesi var. Biz bunun önüne geçmek için çalışıyoruz. Sonra bizi zarfa duçar eden saraylar, saltanatlar, paşalar, yaverler, bilmem neler, bunlardan da artık yakamızı sıyracağız, dünyada bütün beşeriyete hakkımızı tanıtarak biz de küreyi arzda herkes gibi yaşayacağız, diye isyan etmişiz, işte benim ruhum, içim budur. Fakat bugün o cemiyetler, fertlerin efkârına hizmet ettirilmek isteniyor, bakınız Meclisin Heyeti Umumiyesine merbut olması lâzımgelen cemiyete, yalnız bir kısım arkadaşlar namına bir imza ile deniyor ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dâhilindeki umumi kongrenin inikadına kadar, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesini teşkil eden arkadaşlarımızdan mürekkebolan Müdafaa-i Hukuk Grupunda bile müzakere edilmeden; heyeti idare olarak beş arkadaş bu Cemiyeti eline alacaktır. Halbuki bunlar Heyeti Umumiyemize merbuttur. Bu Heyeti İdare onların gayesini istihdaf edecek kudrete malik değildir.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Bravo, bravo. (Bravo sesleri)

HÜSEYİN AVNİ B. (Devamla) — Onlar yine bize zahîr olmakla biz de nasiyemizi onlara açık ve samimî bulundurmakla gayemize vâsıl olarak yaşayacağız. Yoksa öyle eşhası büyütme ve onları debdebe, dârat içinde yaşatmak için vekillerin emrine tâbi olmak isteyen millet yok efendi...

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (İstanbul) — Meclisin emrine de tâbi olmayacak demek?

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Her gün Vekil Mecliste bulunuyor. Bize bildirseydiniz o vakit. Fakat Fethi Beyin, Ahmed Beyin kanaati bu memlekette payidar olamaz ve hiçbir zaman hâkim olamaz. Teşkilâtı Esasiye Kanununun sarahati dairesinde ve meşru bir surette veçhe alsanız milletçe muta'dır. Biz diyoruz ki, veçhe almayan vekilin her hareketi gayrimeşru-

dur. Sonra Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine bir vaz'ı hususi vermek lâzımgelirse o da Meclisin vazifesidir. Bu sellemehüsselâm filân vekilin, filân paşanın, filân beyin değildir. Biz size o salâhiyetleri vermedik. Bu şekilde feveranı milliyi ihata edemezsiniz. Burada üç yüz kişi bu gayenin kurbanıdır. Hepimiz idama mahkûm ve hepimiz şerefi milli uğrunda hayatımızı imhaya hazırız. Binaenaleyh üç adam, beş adam bunu kendi başına yapamaz. Beş altı adam yaparsa Meclisin mânası kalmaz. Herkesin kendi şahsiyeti mâneviyesini temsil edecek kudreti vardır. Vekilin salâhiyetini biz tâyin ederiz. Aksi takdirde benim Müdafaa-i Hukuk üzerinde hakkı kontrolüm, hakkı emrim ne olur? Siz hangi salâhiyetle diyorsunuz ki; «Kumandan Bey şunu yapmış, şöyle söylemiştir» diye. O kumandan kim imiş? Trabzon gibi o azametli ruhu tazyik edecek bir kumandan tasavvur etmem. Ona hâkim olacak, onu oyuncak yapacak, o ihtilâsı yapmış denilen adamların her birisi, o kumandanın sıklığı kadar bu memlekete nakden fedakârlık eder ve etmiştir. Onların nasiyesine hırsızlık mı sığar? Asla («Hırsızınız diyen kim ki» sesleri) Felâketli günlerde bunların hiçbirisi yoktu. Onlar vardı. Sonra gelenler şimdi bizi mi kovuyorlar? Efendiler, bazı kimselerin düşüncesine göre ben de Müdafaa-i Hukuk haricinde gösterildim. Fakat o telâkkiler benim için şereftir. Benim vicdanımı bilmiyen biçareler beni Müdafaa-i Hukuk haricinde telâkki etmişlerdir. Fakat hüküm verecek millettir ve benim vicdanımdır. Beni milletim tanıyor, beni vicdanım tanıyor, başka hiç kimseye tanıtmak istemiyorum. Beni Allahım tanıyor. Binaenaleyh öyle oyunlarla, entrikalarla adam lekelenmek ile cemiyetlere hâkim olmak için salâhiyetimiz yoktur. Vekiller! Ancak buradan alacağınız veçheniz mutadır! O vakit millet size itaat eder! Siyaseti dâhiliye ve hariciyede kanaati şahsiyeniz, reyî hodunuz, hiçbir zaman hâkim olamaz. Bu suretle ifayı vazife edecekseniz ediniz.

Şayet vaziyeti kavramıyorsanız, eğer maksadınız istibdat ise, ya bize veda ediniz veya istibdada... İstibdadı çekseydik, füzuli emir ve ıermanlara boyun eyselidik, padişahın istipdadını çekerdik. Altı yüz senelik zulüm, işkence ve istibdat yüzünden tarihini giğniyen bir millet, imkânı yoktur, kimseye serfuru etmez. Bunu arzu

edenler, bu milleti temsil hakkını haiz değildiler, aldanırlar. (Bravo sesleri, alkışlar)

ZIYA HURŞİD B. (Lâzistan) — Efendim Ali Şükrü Bey meseleden kâfi derecede bahsettiler. Bendeniz meselenin teferuatına girişmeden evvel Hükümetin bu bapta takibettiği hattı hareketi biraz izah etmek istiyorum. Müsaade buyurulursa birtakım misaller de arz edeceğim.

Mâlûmuâliniz İstanbul'da vaktaki Damad Ferid Hükümeti gibi satılmış bir kabine meydana geldi, o zaman her tarafta birçok Müdafaai Hukuk cemiyetleri teşekkül etti ve Anadolu dâhilinde de bir Anadolu - Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu kuruldu ve hepsinin hesabı kitabı vardı. Bu hesaplardan hiçbirisine daha bakılmamıştı. İlk defa olarak Trabzon Müdafaai Hukukunun hesabına bakılmak istenildi. Bu cemiyetin hesabı her nedense her şeyden evvel ele alındı. Evvelâ bunu, bu noktayı tetkik edip Hükümetin zihniyetini görmek lâzımdır. Efendiler biz burada birçok misallerle gördük ki, değil Trabzon Müdafaai Hukukuna ait ve güzelece tatbik ettirilmeyen usullerle tahakkuk ettirilmiş on sekiz bin liralık bir mesele, yüz binlerce, iki yüz binlerce liralık hesaplar biliyoruz ki, biz burada, Ankara'nın içinde, şurada ve burada henüz tahkik edilmemiştir.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Bravo...

ZIYA HURŞİD B. (Devamla) — Yalnız bu hesaplara hepimiz vâkıfız, malûmattarız. Bendeniz bunları birer birer Âzayı Kirama şimdi nakledecek değilim. Bu hesaplar kitaplar nerededir ve yalnız neden Trabzon Müdafaai Hukukunun 18 bin lira meselesini, Hükümet nazarı dikkate almış ve tahkik ettirmiştir? â

Vekil Beyefendinin burada beyanatta bulunurken arasına müphem olarak «Bâzi esbap dolayısıyla bâzi gayrimeşru hareketler dolayısıyla, bâzi öteberiye para vermek suretiyle...» tarzında açık olmıyarak ifade etmek istediklerini bendeniz azıcık izah etmek isterim. Ali Şükrü Beyefendi de pek güzel anlattılar ki; Trabzon'da vaktiyle bulunan fırka kumandanları ki, onlar da vaktiyle bu memleketin muhterem kumandanları, askerleri idiler, Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyetinde bir şaibe sezmediler ve Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti ile pekâlâ teşriki mesai ederek - vakıa tahkik raporunda yazılmamasına rağmen bendenizin kanaatim var-

dır - birçok hidematı mühimme ifa ettiler, yalnız nasılsa Trabzon'da bir şeyden istibah olunuyor. Halil Paşa ve Küçük Talât Bey Trabzon'da iken bunların birtakım propagandalar yaptığından ve birtakım işlerle meşgul olduklarına dair bir tevehhüm hâsıl oldu ve işte bu tevehhüm dolayısıyla bu adamlara hücum edilmek istenildi. Şayet bu adamlar bundan dolayı tevehhüm altında iseler ve bu bir cürmü kanuni ise veyahut hiyaneti vataniyeye taallük ederse şana lâyıf olan, bunlara doğrudan doğruya cepheden taarruz etmek idi. Yani zatı meseleden muhakeme etmek lâzımdı. Hayır, böyle yapılmadı, dolambaçlı işler yapıldı. Trabzon Müdafaai Hukukunun, Hükümetin bâzi tarzı hareketleri hakkında - ki bunu Hüseyin Avni Beyefendi Hazretleri pek güzel buyurdular - bâzi şikâyetleri de buna inzımam ettirildi ve neticede gûya Trabzon'da bir vaka varmış gibi orada birtakım harekâta teşebbüs olundu, Çeteler Kanunu tatbik edildi, köyler taharri edildi. Sonra memleketin hudutlarını muhafaza ve müdafaai için hazırlanmış olan bir hücum taburu yine memleketin evlâtları aleyhinde tahrik edildi. Zırhlı miğferle müsallâh taburlar mahalleleri sardılar, bâzi adamları tevkif etmek istediler. «Filân mahkeme şu tesis altındadır.» dediler ve bu yüzden bu adamlar birçok yerlerde dolaştırılarak en nihayet sevk edildikleri mahkemede beraet ettiler. Meydana bir hesap çıkmadı, yalnız heyeti tahkikiyenin reisi olan zat o mahallin valisi idi ve bilmem ki nasıl bir karar verecekti? Tabii bu kararı Heyeti Celileniz pekâlâ takdir buyururlar. Çünkü vali kendisi müşteki idi ve evvelimde, belki Müdafaai Hukuk Cemiyetinin hesabını tetkika lüzum gören kendisi idi, aynı zamanda tahkikini de kendisi yaptı. Vekil Beyefendi beyanatta bulunurken, valivekili olan fırka kumandanından da bahis buyurdular ve bu zatın yalnız Trabzon'da değil, Lâzistan ve sairedeki asayiş ve inzıbatı temin hususundaki hizmetinden malûmat verdiler. Halbuki bendeniz Vekil Beye söylüyorum. Fırka Kumandanı Sâmi Bey Trabzon'a gelmeden evvel Lâzistan'da bir tek şakî kalmamış idi; hepsi hâpishanede idiler. Vekil Bey notlarını açsınlar. Tarihine baksınlar, bu himmet Sâmi Sabit Beyin himmeti değildir. O zaman memlekette

görülen ahval üzerine, Hükümeti takviye hususunu ve Hükümete her vechile yardım etmeyi yalnız memleketin münevveranı değil, hattâ dağdaki şakileri bile, bu lüzumu anlayarak gelip Hükümete dehalet etmişler ve hapsanelere girmişlerdir ve bu yüzden hiç kimsenin kanı akmamış ve burnu kanamamıştır. Bunun aksini kimse iddia edemez. Bizim memlekette mesele böyle olmuştur. Hükümetin bir jandarmasına bile tüfek tevcih edilmemiştir. Aksini ispat etsinler.

Saniyen : Fırka kumandanı Sâmî Sabit Beyefendi elyevm Trabzon'da ve hâlâ şimdi de bu meselelerden sonra aynı zamanda valivekili sıfatıyla bulunuyorlar. Halbuki bu zatın zihniyeti idariyesini Ali Şükrü Bey pek güzel tasvir buyurdular ve Celâl Bey de istida zahrındaki kendi derkenarlarını okudular. Fakat iyi işitebildiniz mi bilmem ve Meclisi Âliniz anlıyabildi mi? Valivekili istidanın derkenarında diyor ki; «Bu zat - yani zâbit - memleketin içtimaiyatına vâkif olmadığından bu eve girmiştir.» Acaba beyefendi hangi memleketin içtimaiyatında bir evden içeriye sellemehüsselâm girmeyi görmüştür? Bunu Hotanto'lar bile meneder. Sonra böyle bir adamı kendisi takdir ediyor. Bendeniz Trabzon'da Değirmendere'de hâdis olan hâdisede bulunamadım ve onu da Ali Şükrü Bey anlattılar. Fethi Bey dediler ki; Bir adam için böyle beş altı süngülü olmaz. Halbuki bendeniz şahidim, Trabzon'dan kalkan bir vapura giden bir adam kayıkla vapurdan avdet ediyor. Ona illâ sen bu iskeleye çıkacaksın diyorlar o da başka bir yerden dışarı çıkıyor. O adam vapura kaçmıyor ha... O adam tek bir adamdır ve şayet o adamın kaçmak arzusu olsaydı vapurdan şehre gelmezdi. Efendiler, bu adamı tevkîf etmek için on beş tane süngülü iki mülâzımla birden gittiler ben de gözümle gördüm.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — kimdir o?

ZİYA HURŞİD B. (Devamla) — Kahyâ Yahyâ efendidir ve üzerine giden de (P) âmiri binbaşı İzzet Beydir. On beş süngülü neferle gidilmiştir.

Sonra Müdafaai Hukuk hesabatının esnayı tetkikinde her şeyin usulü dairesinde sarf edilmiş olduğuna dair makbuzları göstermek üze-

re hesabat istediler. Düşününüz ki, bizim Meclisi Âlinin hesabatını tetkik edecek olan Tetkiki Hesabat Encümeni bile daha henüz muntazam bir rapor yapıp bize verememiştir. burada Meclisi Âlinin şu on beş bin, on sekiz bin lira meselesinde neden bu kadar asabiyet gösterdiğini anlayamıyorum. Yine Meclisi Âliden teşekkül eden bir encümen matbuat ve istihbarat hakkında tetkikatta bulundu. İsparta meselesi için tetkikat yapıldı ve daha böyle birçok meseleler var. Ve bunların hiçbirisi aranılmıyor da yalnız Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyetine ait ve aslı olmıyan ve ispat ettirilemiyen on beş, on sekiz bin liralık hesabat meselesi mi kalmış ve bu memleketin bütçesi yalnız bu para ile mi kaimdir? Yalnız bendenizin anladığım, bu, adalet meselesi değil, tahakküm meselesidir. Hükümetin, halkın biraz hakkını söylemesine razı olmamasıdır. Sonra biraz da tevehhümdür. Orada Halil Paşanın ve sairinin yapacağı propagandalardan filân Trabzon'da bir fikir vardır diye bir tevehhüm ve bir şaibe altında bulundurmaktır. Trabzon halkı, Halil Paşaya, yaptığı fedakârlığa karşı misafirperverlik gösterdi. Bundan bütün Trabzonlular iftihar hisseder. Açıktan söylüyorum bütün Trabzonlulara teşekkür ederim. Trabzonlular misafirperverliği yalnız Halil Paşaya yapmamıştır. Ne kadar Azerbaycan ve saireden gelenler varsa hepsine yapmıştır. Müdafaai Hukuk Ankara'dan aldığı emirleri tâ ozamana kadar kemali dikkat ve saffetle tatbik ettiği halde, üç dört seneden beri, daha bu Hükümetin teşekkülünden evvel, bu gaye için çalıştığı halde bu hidematı unutulurak, henüz İstanbul'dan geldiği bir sene olmıyan bu fırka kumandanına, valivekilliği unvanı verilerek, bu heyetin başına taslit edilmiştir. Artık bu hususta Heyeti Celileniz kanaatini izhar etmelidir. Hükümetin halkın intihabatına ne derecede karıştığını ve sırf bir heyeti müntehibe olan bir heyetin kendi kongresinden reyi alınmadan sırf mahal valisinin Tahtı Riyasetinde tahkikat yaptırılarak ve garazkârane bir rapor tanzim ettirilerek bu gibi zevatın lekedar ettirilmesi doğru değildir. Van Mebusu Hasan Bey burada yoktur. Kendisi Trabzon'dan bir zatın ismi burada mevzuubasolduğu sırada «soygunçu» demişti. Soygunçu denilen zat bir kere beraat etmiştir. Bu beraat etmese bile kendisinden soruyorum, Hasan Bey

burada yok. Fakat bu meselede sözlerini her halde geri almalıdırlar. Bu soyguncu dediği zatın Harbi Umumide ne kadar hizmet ettiğini ve Çanakkale'de harb edenlere ne kadar torpil yetiştirdiğini ve bu seferde ne kadar cephane yetiştirdiğini görmüşlerdir. Kendileri o zamanlar hangi safta hizmet ediyordu? Onu söyleyin, Harbi Umumide hangi saflarda hizmet ediyordu? (Bravo, sesleri)

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Efendiler, bir ambar nümunesi bir avuç daneden ibarettir. Gerek Fethi Beyefendi ve gerek ondan sonra söz söyleyen Rüfekayı Muhteremeyi her tarafımız kulak kesilmek suretiyle dinledik. Demin de arz ettiğim veçhile, bugün bu mesele hakkında hiçbir kelime söylemek istemiyorum. Çünkü açık söyleyeyim, ben gayet açık ve samimî bir kimseyim. Fethi Beye karşı fevkalâde hürmetim vardır. Fakat efendiler bu memleketin menafiini bu memleketin hayatını, her halde sevdiğimiz zatlardan, daha fazla sevmek mecburiyetindeyiz. Efendiler bendeniz Ali Şükrü Beyin üstüne bastığı bir noktaya işaret etmek istiyorum. Millî heyecandan, millî isyandan, millî fevrandan doğan Müdafaai Hukuk cemiyetlerini muhâkeme ederken, o zamanın millî fevranlarını, millî heyecanlarını, millî galeyanlarını duymak, hissetmek o zamanın kafasıyla düşünmek lâzımdır. Efendiler ben burada ismi defaatle mevzuubahsolan fırka kumandanını tanımıyorum fakat rica ederim, Türkçemizde bir darbe mesel vardır. (Dağdan gelmiş bağdakini koğuyor.)

ALİ B. (Karahisarî Sahib) — Sözüünüz doğru değil, ordunun bir kumandanıdır.

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Bendeniz tanımıyorum.

ALİ B. (Karahisarî Sahib) — Öyleyse öyle söylemeyiniz.

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Ben kumandanın şahsını tanımadığımı söyledim. Mamafih Ali Beye itimadım vardır. İyi bir adamsa sözümünden vazgeçiyorum.

ABDÜLGAFUR Ef. (Karesi) — Durubu emsal de şahıs mevzuubahsolmaz.

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Bu darbimeseli bu zat hakkında kullanmaktan vazgeçiyorum. Fakat Ali Beyefendiye soruyorum, İzmir'in faciai işgali ferdasında: millî fevran

ve galeyandan doğan millî hareketlerin temel taşı atan Muhterem Ali Bey, ilk kursununu, Müdafaai Hukuk gurupları bugün hakaret görsün diye mi attı? Elbette Ali Bey bunlara katıyen razı değildir.

ALİ B. (Karahisarî Sahib) — Ordunun bir cüzü olduğundan dolayı ordu namına söylüyorum. (Ordu mevzuubahis değil sesleri.)

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Efendiler, istizah edilen mevad meyânında en hafif mesele her hangi bir arkadaşımızın, kardeşimizin, vatandaşımızın bigayrihakkın tevkif olunması meselesidir. Hattâ bunun bigayrihakkın tevkif olunduğu itiraf edilmiştir. Fakat bu itirafın neticei tabiiyesi olan mesuliyet bir kimse hakkında tatbik edilmiş midir?

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Kumandan hâlâ mevkiinde kumandan... Ve hâlâ valivekilliğini ediyor.

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Efendiler evim kal'endir. Masuniyet, bizim mücahade ettiğimiz ve uğruna fedayı hayat ettiğimiz gayelerden biridir. Rica ederim her hangi bir adamın her hangi bir vesile ile bir adamın evine girmesi, bizim uğruna fedayı hayat ettiğimiz gaye ile kabili telif değildir ve istirham ederim Dahiliye Vekili Celilinden, Ankara'da bile böyle hâdiseler oluyor mu idi, acaba doğrudur mudur?

Hoca Şükrü Efendi Hazretlerinin buydukları gibi, millî heyecandan doğan Müdafaai Hukuk cemiyetlerini dar bir cemiyet nizamnamesiyle ölçmek hatadır. Efendiler bu nizamname memleketi kurtarmamıştır, memleketi yıkmıştır.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarî Sahib) — Sorunuz müdafaai Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi diğer cemiyetler nizamnamesine muvafık mıdır ki, tanınmıştır?

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Acaba Müdafaai Hukuk cemiyetleri hangi bir nizamname ile teşekkül etmiştir? Efendiler Müdafaai Hukuk cemiyetlerinin mebdei teşekkülünde Hükümet acaba taraftar olmuş mudur? ve Müdafaai Hukuk cemiyetleri acaba bu nizamname icabatı, mevlûdu olarak doğmuş bir müessese midir? Kongrelerde tesbit edilen ahkâma göre istikametini tâyin eden Müdafaai Hukuk cemiyetlerinin ne gibi şerait tahtında intihabâtı

icra edeceği musarrahtır? Bu sarahat ve millî mahiyet arz eden bu kongrelerin mukarreratındaki bu mevad Hükümetin elini süremiyecégi kadar yüksek ve Hükümetin müdahâlatının çok fevkindedir. Bu cemiyetlerin hem Dahiliye Vekâleti Celilesiyle alâkadar olmadığı bilvesiyle söylendi. Hem her tarafa verilen emirlerin hilâfına olarak Trabzon'a verilen emirde, belediyenin bu işe memur edildiği ilâve olundu. Rica ederim, bu memuriyet değildir. Bu tâyin değildir. Bu intihaptır. Bu Hükümet değildir. Millettir. Bu resmî değildir. Millîdir efendiler.

Vekil Beyefendinin sözünü aynen not ettim : «Bilâsebebi kanuni hiç kimseyi kaldırmadım, kaldıramam» dediler. İstirham ederim. Trabzon'da cereyan eden acıklı ahval acaba müsebbiplerinin azli için bir sebebi kâfî kanuni teşkil etmez mi? Ve acaba koca bir memleket bâzı şahısların zihniyetine kurban edilmek mi isteniliyor? Efendiler ben, maalesef bugün düşman ayağı altında çığnenen bir dairei intihabiyenin bedbaht bir mebusuyum. İnşallah memlekete gideceğiz. Eğer Trabzon'dan gelen bu telgraflar, bugün bizim elimizde olup da bizim memleketimizden geleydi göğsüm hissi iftiharla kabarırdı ve böyle telgrafların gelmesini temenni ederdim. Hakkını müdafa eden bir millettir ki yaşamak hakkına maliktir. Efendiler sadrı İslâmî düşününüz! Bu Hükümet bir Hükümeti İslâmîyedir. Ben haksızlık edersen ne yaparsınız diyen bir Halifei Raşide karşı diğer bir halifei muhterem diyor ki; senin eğriliğini şu kılıçla düzeltirdim. Efendiler, Meşrutiyet, hakiki Meşrutiyet olmak için serbesti esastır ve milleti bu serbestiye götürmek bizim için vazifedir ve bağırarak da milletin en basit ve en iptidai, en esaslı bir vazifesidir rica ederim bu vazifeye hürmet edelim. Ben Heyeti Vekileden hiçbirinin, bilhassa Vekili Muhterem Fethi Beyefendinin memleketin bu hale gelmesine bilerek sebeb olduğunu hiçbir zaman iddia edemem ve bunu hatırıma bile getirmem. Fakat rica ederim. Hüsnüniyet bir memleket idaresi için yalnız kâfi bir esas mıdır? Ve bir memleketi kurtaracak ahval midir? Yalnız hüsnüniyet kurtarabilir mi? Fethi Beyi başımıza taç yapmalıyız, Fethi Bey bu inkılâbın en kuvvetli kahraman ve âmillerindedir. Fakat bugünkü ahval gösteriyor ki, maateessüf Dahiliye Vekâleti bu

şerait altında memleketi idare edemiyecektir. Ve kendilerinden istirham ediyorum. Esasen hamiyetleri gayet vâsi ve yüksektir. Artık müzakerenin burada bırakılmasını samimî olarak söylüyorum. Müzakerenin burada kifayetini kendileri teklif etsinler. Artık neticeyi katîye hasıl olsun. Zararı yok. Memleketin umuru dahiliyesi başka suretle idare edilsin.. Belki salâh husulü memuldür.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Efendiler, eğer meselede esassız ithamat altında kalmamak maksadı olmasaydı ve eğer yalnız bir suretde Meclisi Âliye karşı vâkı olan izahatı hakkiyle tenvir etmek vazifesinde bulunmamış olsaydım, şimdi derhal Basri Beyefendinin arzularına tebean müzakerenin kifayetini teklif eder ve arzularının husulünü de can ve gönülden temenni ederdim. Hakikaten Dahiliye Vekâleti güç bir Vekâlettir ve deruhde ettiğim zaman bunun müşkülâtını takdir etmiştim. Fakat memlekete hizmet etmek şerefini kaçırmak istemediğimden, bütün müşkülâta rağmen ve sizin de itimadınıza istinaden şimdiye kadar bu vazifeyi idame etmekte vicdanen muztardım. Binaenaleyh Basri Beyefendi Hazretlerinin arzularını derhal temin edemediğimden ve bu esassız ithamata cevap vermek mecburiyetiyle mütalâalarını kabul edemediğimden dolayı mâzur görmelelerini rica ederim. Teferruatı meseleye girişmeden evvel umumi olarak şunu arz etmek isterim ki, en ziyade münakaşat, Trabzon Müdafaâi Hukuk Cemiyeti hesabının istenilmesindeki isabet veya ademiasabet üzerine temerküz ediyor. Bu meseleyi mücerret olarak ele alacak olursak, eğer siz Dahiliye Vekâletinin ve binaenaleyh sizin vasıtayı icraiyeniz olan bir vekâletin, istediğiniz zaman karşınıza alıp da uzun uzadıya isticvabedeceğiniz bir vekâletin memleket dâhilinde bulunan cemiyetlere müdahalesini kesrecek olursanız, kendi müdahaleniz ve kendi nüfuzunuzu kesretmiş olacağımızdan ben deniz bunu hata telâkki ederim. Benim hatalarım büyük olabilir, Ali Şükrü Bey ve Basri Beyefendilerin fikrince esas itibariyle Hükümet - ki, sizin ve milletin vasıtai icraiyesidir. Bunun cemiyetlere müdahalesini menetmek ve onun elini kesmek, Hüseyin Avni Beyin dediği gibi - hatadır, hatayı azımdır. Hükümet sizin elinizde daima kontrol edilen, murakabe edilen bir vasıttadır. Onu istediğiniz cihete tevecih edebilirsiniz.

Fakat bu hakkı nez'ederseniz ve memleket dâhilinde, Hükümet içinde Hükümet, yani Trabzon'da olduğu gibi bir de iskele hükümeti tesisine teşebbüs ederseniz zannedirim neticesi milletin, memleketin menafiine muvafık gelmez, bilâkis mugayirdir. Esas meseleye bu suretle cevap verdikten sonra teferruata girişmek istiyorum.

Verdiğim izahatın bâzı noktalarına Ali Şükrü Beyefendi itiraz ettiler, dediler ki : «Bu varidat Kânunuevvele kadar alınmamıştır ve benim zamanıma kadar menolunmuştur.» Şimdi burada elimde mevcut tahkikat raporunda yine Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin vermiş olduğu varidat defterinden Kânunuevvele kadar alınmış varidat vardır. Binaenaleyh bu hususta hata ettiklerini zannediyorum.

Ondan sonra Aziz Çavuş meselesine gelince, Aziz Çavuş evvelemerde, vakanın bidayeti, idare-i örfiyenin cari olduğu zamana müsadif olduğu için Aziz Çavuşun alâkadar olduğu mesele istiklâl mahkemesiyle alâkadar olduğu zannedildiği için tahkikat raporuna müsteniden söylüyorum - mintakai harbin icabı olarak evvelce Divanı Harbi Örfiye verilmişken telgraf gelirmez ciheti mülkiyeye teslim edilmiştir. Yani ciheti adliyeye teslim edilmiştir. Eevelee de söylediğim üzere filvaki adliyeden sonra fırka kumandanlığı tarafından tekrar celp ve hapsedilmiştir. Fırka Kumandanı diyor ki; mesele İstiklâl Mahkemesine taallük ettiği için ve İstiklâl mahkemelerinin bulunmadığı mahallerde İstiklâl Mahkemesine aid olduğu anlaşılın deavinin divanı harblerde rüiyeti lâzımgeleceğine dair... (Hayır, sâdaları, gürültüler) Müsaade buyurunuz, bendeniz onun söylediğini söylüyorum. Müdafaa etmiyorum. Bunun için kendisi tekrar celbedilmiş, Nemlizade Celâl Bey veya diğer bir zatın kefaletiyle tahliye edilmişti. (Sabri bey, sesleri) Efendiler, bendeniz, fırka kumandanlığının valivekili sıfatıyla bileümle ahvalinden ve benim emrim dâhilinde yapacağı ahvalden mesulüm. Fakat fırka kumandanlığının bileümle icraatından beni - Dahiliye Vekilini - mesul edecek olursanız, o halde Müdafaa-i Milliye Vekâletinin veyahut diğer vekâletlerin mesuliyetleri nerede kalacak? Fırka kumandanı sıfatıyla yapmış olduğu bir muameleyi Dahiliye Vekâleti üzerine yükletmekte bir mâna yoktur. Fakat valivekili

sıfatıyla yaptığı hususattan tamamiyle mesuliyet kabul ederim.

HASAN BASRÎ B. (Karesi) — Vakayı dâhilde cereyan ediyor.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Fakat dâhildeki her cereyanın burada mütaaddit vekâletleri vardır. Onların da ayrıca vazife ve mesuliyetleri vardır ve ayrıdır. Tâyin ve tahdidolunmuştur. Ondan sonra Ali Şükrü Bey, vali beyin gayet muhterem bir zat olduğundan fakat nesilsa son vukuat ile kuvvei mâneviyesini ihlâl ettiğinden ve maasına son derece erbut olduğundan bahsile birtakım beyanatta bulundu. Vali Hazım Beyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi arasındaki mübahasattan, müsahebattan bahsyleyebilirler. Bunlara bendenizin vukufum yoktur. Fakat netice olmak üzere çıkarıyorlar ve demek istiyorlar ki; vali vazifesinden ziyade, paraya ve maasına merbut bir adamdır. Binaenaleyh, bu maası ve parasını kurtarmak için icabında vicdanına ve kanaatine muhalif bir harekette bulunabilir. Bendeniz bunu kabul etmiyorum. Vali Hazım Bey memleketimizin en mücerrep ricalindendir. Bu kadar zamandan beri Hazım Bey mütaaddit valiliklerde bulunmuştur, istikametiyle hüsnüidaresiyle temayüz etmiş bir zattır. Böyle bir valinin beş on kuruş yüzünden vicdanını ve kanaatini feda edeceğine katiyen ihtimal vermiyorum ve bunu reddediyorum. Ondan sonra Said Paşa hakkında bendenizin ifadatıma tamamen iştirak etmekle beraber Said Paşanın da garazkârane rapor yazdığını söylüyorlar. Bu kadar mükemmel bir zatın, hüsnüahlâk sahibi, müstakim ve vatanperver kahraman bir askerinin de sonra kendi tâbirleri veçhile hiç tanımadıkları bir muhitte yapacakları böyle bir tahkikatta garazkârlık yapacağına ihtimal vermiyorum, bu da vâkı olmamıştır.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Garaz demedim, iğfal edilmiştir, dedim.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Evet, istizahta garazkârane denmiştir. Garazkârane değildir. Sonra; bütün kabahatler hep Sâmi Beyindir, oradan kaldırılması lâzımdır, deniyor. Efendiler; bendeniz Sâmi Sabit Bey hakkında kanaatimi söylüyeyim.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Heyeti Muhtereme isterse rapor okunsun, efendim.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Binaenaleyh, efendiler, bütün bu şeyler Sâmi Beyde temerküz ediyor. Ali Şükrü Bey'e nazaran, Sâmi Bey o kadar müthiş bir adamdır ki, valiyi tahtı nüfuzuna almıştır, kendisinin mafevki olan ve kendisinden yüksek bulunan Sa'id Paşayı da derhal tahtı nüfuzuna almıştır, gayet muktedir bir adamdır, bendeniz gider gitmez beni de tahtı nüfuzuna almıştır, binaenaleyh, bu adamı derhal oradan kaldırmaktan başka çaresi yoktur, behemahal kaldırılması lâzımdır. Halbuki bendeniz Sâmi Sabit Bey hakkında kanaatimi söyleyeyim; Sâmi Sabit Bey ordumuzun en mücerrep ve kahraman zâbitlerinden birisidir. Bundan evvel kendisiyle Trablusgarp'ta beraber saffi harbde bulunduğum bir adamdır. Sabit Paşanın oğlu Sâmi Sabit Beydir. Kendisi de babası gibi Yemen'de bulunmuştur. Pederi Erkânî Harb ferikanından idi. Yemen'de hizmet etmiştir. Kendisi de Yemen'de bulunmuştur. Ondan sonra Trablusgarp'ta bulunmuştur. Harbi Umumide muhtelif cephelerde ve bilhassa Irak cephelelerinde fevkalâde hidemat ifa etmiştir. Değerli bir zâbitimizdir. Binaenaleyh, Sâmi Sabit Bey hakkında suizan hâsil edilmemesini pek rica ederim. Heyeti Tahkikiyenin raporu üzerine Trabzon'daki heyet için suistimalleri vardır, diye söylendiği zaman neden bir mahkemece mahkûm olmıyanlara suüstimal etmiş diyorsunuz? diyorlar. Bu halde henüz bir tahkikat yapılmamış olan valivekili Sâmi Sabit Bey hakkında bu kadar fazla ileri gidilmemesini de muvafıki nasfet adederim. Mademki kanun ve adalet arıyorsunuz. Her iki taraf hakkında da tarafigirane hareket etmemek lâzımdır. Yalnız Sâmi Sabit Bey hakkında hüsnü şahadet eden ben değilim, bizzat Trabzon ahali de bu zat hakkında hüsnü şahadet etmiştir.

NECİB B. (Ertuğrul) — Murad başka, efal başka.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Trabzon Müftüsü Mahir, Trabzon Belediye Reisi Hüseyin, Hilâliahmer Cemiyeti Reisi Sabri, Ticaret Odası Reisi Cami veya Hami imzalarıyla gelen bu telgrafı müsaadenizle okuyayım.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Atebei ulyaya çekilen telgrafların altında da aynen bu imzaları görürsünüz. Müsaade ederseniz telgrafları gösterim.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Bir beldenin müftüsü, belediye reisi, Hilâliahmer Cemiyeti Reisi, valivekili fena olur da yalnız zatıâlinizin müdafaa ettiği eşhas mı iyi olur? Bu da tuhaf bir şeydir.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Yani müstesna.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Telgrafta deniliyor ki: Bilhassa geçen senenin Teşrinisanisinden beri dâhili vilâyette emniyet ve asayişin takriri ve binnetice halkın da Hükümete karşı hürmet ve muhabbetini temin için mahallî Hükümeti mülkiye ve askeriyemizin icraatı hasenesi vesilesiyle Hükümeti Milliyemize vilâyetimiz namına arzı teşekkürü vazife addeyleriz. İmza - Müftü, Belediye Reisi, ilâh... Bunlar memleketin büyükleridir. Bunlara itimadedilmeyip de yalnız bir tarafı mı kabul etmelidir? Eğer mesele mebusların itimat meselesi olmuş olsaydı zerre kadar tereddüdetmez ve kendilerine hak verirdim. Mebusların da yanılacağı olur. Fakat mesele hakikatı zâhire ihraç meselesidir.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — İsmet Bey, sen de meseleyi biliyorsun. Hükümetçilik olur ama bu kadar olmaz. Rica ederim hakikatı ketmetme.

CEMİL B. (Kütahya) — Telgrafın tarihi nedir?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Meseleyi işitmişler de bu telgrafı yazıyorlar. Tarihi yenidir efendim. Rica ederim, burada muhterem refikimiz Ali Şükrü Beyefendi diyor ki: «Yalnız bir eve girilmemiştir. Yüzlerce eve girilmiştir» pek rica ederim, bu eve girildiği gibi daha hangi eve girildiğini de tasrih etsinler. Yalnız buradan söylemek kâfi değildir. Geçenlerde burada bir polis memurunun rakı sattıklarını söylemişlerdi. Rica ettim, isimlerini henüz söylememiştir. Lütfen ismini söylesinler. Şimdiye kadar bendenize bildirmediler. Ona da intizar ediyorum.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Başka bir celsede söyleyeceğimi arz etmiştim.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Çünkü bendenizi muhatap tutuyordunuz. Sonra eve girmek meselesi tekrar tekrar burada mevzuubahsoldu ve benim; «Ankara'da da böyle şeyler oluyor» dediğim mucibi itham oldu.

Efendiler ne için olmasın? Benim kendi kontratım tahtında bulunan bir eve bir zâbit kış ortasında zorla girmiştir ve ben de bunun hakkında mahkemeye müracaat etmekten başka bir şey yapmamışım. Elbette böyle şeylere mâruz kalanlar mahkemeye müracaat edecek ve hakkını isteyecektir.

Elli koyun sürüldüğünden bahsediyorlar ki, eğer bunu da evvelce haber almış olsaydım tahkik ederdim.

Sonra bakkalın korktuğunu ve bundan dolayı söylemediğini musırran dermeyan ediyorlar. O halde muamele yapmaya inkânı kanuni görmüyorum. Bakkal kendisi şikâyet etmediğini sureti musırranede beyan ederse, o halde yapılacak bir muamele kalmamıştır zannedirim. Bakkalın kendisinin iddia etmesi lâzımdır. Başka türlü muameleyi kanuniye olamaz.

Efendiler bendeniz Yomra eşkiyasının derdesti hasebiyle Trabzon'da asayişin takarrürünü söylediğim zaman, bu Yomra eşkiyasının istisalinden evvel Trabzon'da birtakım müsallâh adamların gezdiklerini ve asayişin şiddetli bir surette muhtel olduğunu söylediğim zaman ona cevaben «köyle bir şey yoktur, kendilerini temin ederim» dediler. Bendeniz Trabzon'a gittiğim zaman bütün belediye âzaları ve hattâ Müdafaa Hukuk âzaları da hazır bulunduğu halde orada bulunan belediye âzasından bir zat bu ifadeyi aynen bana söylemiştir. Ve çok teessüf ederim.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — İsmi söyley misiniz?

ALİ FETHİ B. — İsmi bilmiyorum, sakallı bir zat.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Ha Hüseyin Efendi; oğlu şu dakikada Yunanlılar hesabına çalışıyor.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Efendim, bu zat kumandanın inzibat hususunda gösterdiği himmet ve gayretten teşekkür etmiş ve ondan evvel dâhili memlekette silâhlı adamlar gezdiğini de makamı şikâyette ifade etmiş ve kimse tarafından da tekbolunmamıştır.

Efendiler, Trabzon Müdafaa Hukuk Cemiyetini teşkil eden âzanın hidematı vataniyesini inkâr etmek veyahut onlara leke sürmek benim hatırımdan geçmemiştir. Evvelce de arz ettim. Hidematı vataniyelerini ifa ettiklerine dair Ali

Şükrü Beyefendi tarafından hâsıl olan kanaate iştirak ederim. Kendileri vatanperver adam olabilirler. Fakat hesaplarını yanlış tutmuşlar. Evrakı müsbite ibraz edemiyorlar. Ondan sonra birtakım vergi almışlar ve saire bundan bahsettim ve bâzularının ziynetinde kaldığını da söyledim. Yoksa hırsızlık ettiklerini söylemedim. Bir meblâğın zimmette kaldığını söylemek ve onu itiraf etmek ve zamanı geldiği zaman onu tazmin etmek başka mesele, bir de hırsızlık ve ihtilâs o da ayrı bir meseledir zannedirim. Fakat şurasını da itiraf etmek mecburiyetindeyim ki; müdafaai hukuk cemiyetinin bütün âzası aynı kanaat ve aynı fikirde değildirler. Hattâ evvelce de arz ettim. Her koyun başına iki lira ve her sığır başına beş lira almak hususundaki karar kırk gün devam ettikten sonra ilga olunmuş ve ilgayı mütaakıp Kâhya tarafından Rüsüm ve Tekâlif ahzine devam olunmuştur ki, diğer âzalara sorulduğu zaman onlar da beyanı hayret etmişler ve bu hususta malûmatları olmadığını söylemişlerdir.

Ali Şükrü Bey müdafaai hukuk heyetini kurtarmak istiyor. Evet hepimiz isteriz. Fakat hesap sormak ayıp mıdır, hesap vermek ayıp mıdır? Hesap verdiğinden dolayı istifaya mecbur olmak ne demektir? Kendisi istifa ettikten sonra malûmâliniz yeniden intihap yapılacaktır. Binaenaleyh bu kadar hidematı vataniye ibraz etmiş, halkın bu kadar teveccühünü kazanmış olan bir heyet yine, yeni intihabatta ihrazi ekseriyet eder ve tekrar intihab olunur. Bundan korkulacak bir mesele yoktur. Kendileri istifa etmişler, kendileri çekilmişlerdir. Buna binanen belediye heyetine tevdiî umur edilmiştir. Mesele bundan ibarettir. Müdafaa Hukuk cemiyetleri eziliyor, Müdafaa Hukuk cemiyetleri tazyik altında bulunduruluyor, istibdat yapılıyor gibi bir surette göstermekte bir mâna görmedim. Şüphe yok, birçok zamanlarda bu zevat büyük hizmetler ifa etmişlerdir, fakat yalnız şurasını da unutmuyalım ki; bunlar yalnız olarak ifayı hüsnü hizmet etmemişlerdir. Bunlar Trabzon ahali hamiyetmendanının cümlesiyle müştereken bu hizmeti ifa etmişlerdir ve muvaffak olmuşlardır.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Şüphesiz.

ALİ FETHİ B. (Devamla) — Şunu da arz etmek istiyorum ki; bunların harekâtından şikâ-

yet edenler de Trabzon ahali hamiyetmendandır. Bunların şikâyetlerini nazarı itibara almak ve yalnız bu heyetleri müdafaa etmek, halkçılık bu mudur efendiler? bu halkçılığın mânasını anlamıyorum. Halk Kâhyanın derdesti teşebbüsü üzerine mütaaddit defalar valinin huzuruna gitmişler ve iskelede yapılan bu malûmattan dolayı şikâyet etmişlerdir, bu paraların nerelere gittiğini sormuşlardır; bu suallere karşı biz lâkayıt mı kalmalı idik efendim? Eğer bu suallere karşı ve halkın hukukunu aramak noktaî zanarından siz «Dahiliye Vekili bütün Müdafai Hukuk cemiyetlerini ayak altına alıyor.» diye telâkki edecek olursanız tabii bendeniz fikrinize iştirak etmem. Çünkü vazifem, nereden gelirse gelsin bilcümle şikâyatı tetkik etmek ve muktaazayı kanuna göre hareket etmekten ibarettir.

Sonra deniliyor ki; Müdafai Hukuk teşkilâtı gibi gayet muazzam bir cemiyet nasıl olur da cemiyetler nizamnamesi ahkâmına tabi tutulur? Fakat bu bir fikirdir. Şimdiki halde bu bir cemiyettir. Ve bu cemiyet de Cemiyetler Nizamnamesine tâbidir. Eğer Cemiyetler Nizamnamesine tâbi değilse neye tâbi olacaktır? Bendenizin hatırımda kaldığına göre o nizamnamede sarahat yoktur. Bugünkü günde bu Cemiyetler Nizamnamesi, Cemiyetler Kanunnamesi mer'idir ve tatbik olunmaktadır. Bunun Müdafai Hukuk cemiyetleri hakkında tatbik olunmayacağına Meclisi Âlinizden bir karar almadım. Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın dediği gibi, Meclisi Âlinizden veçhe almadım ki aksini ifa edeyim.

Trabzon'da Kâhya için tedabiri fevkalâde ittihaz edilmiş. Samsun'a gelirlenmez serbest bırakılmış. Efendiler, bunlar her hükümetin mahallî olarak yapabileceği tedabiri inzabatiyeden ibarettir. Kâhyanın filhakika Samsun gibi kendisine yabancı olan memlekette Trabzon'dan daha ziyade bir takyid altında bulunmaması ve kendisine daha yabancı olan bir memlekette daha serbest bırakılması, zannederim, her halde tabii bir harekettir ve bundan dolayı da mucibi itham bir şey görmüyorum. Ali Şükrü Bey biraderimiz dediler ki, «Kâhyanın verdiği defter; rüsumatın ve karantinanın verdiği defterin gösterdiği rakamdan fazla bir miktarı ihtiva ediyor.» Bendeniz bunun aksini gördüm ve bundan dolayı söylemiştim ki; «Sekiz on bin lira kadar bir para bunun zimmetinde kalmış-

tır.» 178 lira kadar bir para bunun tekrar zimmetinde kalıyor. Fakat diyor ki; kaçak da olabilir veyahut başkasına satmış da olabilir veyahut mukayyemat Kâhyanın defterine nazaran daha fazla olabilir. Fakat efendiler; gümrük kuyudatında mukayyet olan bir şeyin kaçak olabileceğini pek o kadar tahmin edemem.

Gelelim bu paranın müdafai hukuk âzası tarafından bizzat terk ve teberru edilmiş olması iddiasına. Efendiler, bu gayet basit bir meseledir ve meselei iktisadiyedir. Bendeniz bu çantayı bir liraya ahırım. Hükümete bir lira da resim verirsem bittabi bana iki liraya gelir. Bunu ben o zaman iki liradan fazlaya satmaya mecburum ki, kâr edebileyim. Bunlar da malûm, koyun alıyorlar. İki lira resim de Müdafai Hukuk Cemiyetine verilmiş olsun, tabii satış fiyatları da o nispette fazla olur. Binaenaleyh bunlar ceplerinden vermiyorlar, müşterilerinden veriyorlar, binaenaleyh kısmen koyun sahiplerinin ceplerinden veriyorlar kısmen de mallarından veriyorlar.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — İstanbul'da satıştır efendim.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Müsaade buyursanız kendilerinin verdiği cevap üzerine tahkik heyetinin raporunu okumak istiyorum. «Alehusus geçen sene ciheti askeriyeeye verilen buğday ekmeği için mısır unıyla buğday ununun fiyatının farkı olup heyeti merkeziyece ekmek mütaahhidine pek mütefahhirane bir lisanla verildiği dermeyan olunan 716 650 kuruşun kayıkçılar lonca defterine merbut on numaralı dosyada musarah olduğu ve indelisticvap Yahya Kaptanın da raporda sayfa 4 madde 8 de imzası altında beyan edildiği veçhile, kayıkçılar vasıtasıyla ve kendi hissesinden ayrı olarak askerî hissesi namıyla alınan mebalighden tesviye edilmiş olduğu gösterilmektedir. Yani bunu da zatiâlinize cevabolarak söyleyeceğim. Dediniz ki; daha evvel istifa edilmiştir.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Yalnız rapor-daki lisana dikkat ediniz. Raporun bitaraf olmadığı bununla sabittir.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Trabzon vilâyeti ihraç şöyle dursun, ihtiyacı mahalliye kâfi koyun yetiştiremediğinden ihraçedilen hayvanatın umumu Erzurum ve

havalisinden getirilmekte olduğuna göre Hükümetin kuyut ve şuruttan tecridetmesine rağmen kayrıkların Müdafaa-i Hukuk namına vermekte olduğu paralar teşkilât dolayısıyla mevaşi yetiştiren Erzurum ve Bitlis vilâyetlerini tabiatıyla ızrar etmiş ve tâbiri aharla bu heyetin sureti mahsusada cemi ve iddihar eylediği paralar mütefahırlerin cebinden değil; kısmen zikrolunan mahaller ahalisinin kesesinden çıkmıştır. Sonra kendileri tarafından teberru edildiğini beyan ettiler. İthalâtın Resim alınmadığını söylediler, zannederim. Eşyayı ticariyeden de bir Resim aldığını zannediyorum. Fakat iyice hatırımda yok. Dediler ki, yalnız Trabzon hakkında tahkikat yapılmıştır ve diğer Müdafaa-i Hukuklar hakkında tahkikat yapılmamıştır. Eğer şikâyet edilen diğer müdafaa-i hukuklar hakkında tahkikat yapmıyacak olursam o zaman beni mesul ve muatıp tutabilirsiniz. Şimdiye kadar diğer müdafaa-i hukuklarda hesabat meselesine dair şikâyet vâkı olmamıştır.

HÜSEYİN HÜSNÜ Ef. (İsparta) — İsparta'da oldu.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ VETHİ B. — İsparta'da olan şikâyet üzerine derhal müfettiş gönderilmiş ve bütün meselesi tahkik ettirilmekte bulunmuştur. Bu hususta sizden aldığım cesaret üzerine şimdiye kadar doğru yaptığımı zannediyordum, şimdi doğru yapıp yapmadığımı göstereceksiniz, eğer doğru yaptığımıza siz de kaani olursanız her hangi müdafaa-i hukuk heyetinden bu suretle şikâyet vâkı olacak olursa şikâyet edenlerin ne dereceye kadar haklı olduğunu aramak ve halkın hukukunu sıyanet etmek benim borcumdur ve vazifeme de bu suretle devam ederim.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Lâğvetmeli, lâğv, zulüm ve istibdadı bâdi oluyor.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Efendim,, zatiâliniz burada yoktunuz, size cevaben söylemek isterim ki, istibdat yoktur. İstibdat buyurdunuz. Birtakım adamların halka karşı yaptıkları zulmü menetmek istibdat değildir. Bilâkis buna «Halkın hukukunu muhafaza etmek» tâbir olunur. Siz her vesileden bilistifade Mecliste bir kuvvei istibdadiye ve saire mevzu bahis ediyorsunuz ve ileri sürüyorsunuz. Fakat zannederim, en nâmünasib olan mevzu bu mevzudur. Bir nevi liman hükümeti teşkil et-

miş olan, iskele hükümeti namıyla halkın üzerine istibdat kuran bir heyetin istibdadını ref için çalışıyoruz.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Meclis bilir efendim, istibdadın nerede olduğunu Meclis pekâlâ bilir. Vukuatla sâbittir. Vatanın nef'ini görmemekte imiş.

REİS — Hüseyin Avni Bey, rica ederim sü-kût ediniz.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. (Devamla) — Efendiler bendeniz de itiraz etmedim. Bâzi adamlara üç yüz lira, altı yüz lira vermişler ve bu hususta iftihar ediyorlar. Hakikaten muhtacı muavenet olanlara para vermek hususuna bir diyeceğim yoktur. Fakat bunu gayet cüzi bir meblâğ olarak gösteriyorlar ki, bu doğru değildir. Bu gibi verilmiş ianeler, bu gibi masarif, evvelce de arz ettiğim gibi rakamlar hatırımda kalmamıştır - zannederim, yirmi üç bin liraya baliğ olmuştur, ve kırk iki bin lira metfuatın nisfından ziyadesi bu gibi ianelere verilmiştir.

Esbabı istifayı burada zikrettiler. Dediler ki; «Ben kendilerini istifaya mecbur ettim.» Ve buna mukabil «Fırka Kumandanını buradan kaldıracam» diye Said Paşa vadetmiş. Bunun ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmiyorum. Sonra dediler ki, bundan bir buçuk ay evvel Fırka Kumandanı Kars'a tâyin olunmuştur. Şurasını bendeniz arz ediyorum ki, Said Paşa Şubat iptidasında Trabzon'dan hareket etmiştir. Binaenaleyh zannediyorum ki, Kânunusanide bu va'dini yapmış olsa gerektir. Bundan bir buçuk ay evvel ise, bugün Haziran'ın sekizi olduğuna göre demek ki Nisanın yirmisine tesadüf ediyor. Bu zaman zarfında Vali vekâleti hizmetini ifa eden Fırka Kumandanı Sâmî Sabit Bey, Trabzon'daki fırkanın daimî kumandanı idi. Kendisinin ne suretle tebdil olunduğuna dair hiçbir malûmatım yoktur. Sonra kendileri bir telgraf okudular ve ajansta kırılmış olduğundan bahsettiler. Ajans-ta kırılmış olduğundan - Dahiliye Vekili sıfatıyla - katiyen malûmatım yoktur. Bendeniz telgrafı aldığım zaman ajanstaki metinle oldukça bir fark olduğu için ayrı ayrı mealde telgraf verilmiştir zannettim. Mamafih zannetmem ki kırılmış olsun. Benim tarafımdan kırılmamıştır. Hariciye Vekâleti tarafından hiç zannetmiyorum ki kırılmış olsun. Yalnız Trabzon'dan bir muhabir Yeni Şark gazetesine bir

mektup yazmış. Bu mektubun altında da bendenizin, fırka kumandanı, gümrük müdürü, belediye reisi ve saire ile beraber resminizi teslim etmiş. Bu Dahiliye Vekâletinin aleyhinde bir cinayet gibi addediliyor ve Dahiliye Vekâleti tecrim ediliyor ve buraya, her tarafa telgraflar yazılıyor. Trabzon'da bulunan muhabirin ve onun mektubunu neşreden Yeni Şark gazetesinin harekâtından ve ahvalinden zerre kadar mesuliyet kabul edemem. Efendiler, bunlar yanlış yazmışlarsa mesuliyet tamamen onlara aittir. Ve yanlış olan şeyleri tekzibetmek de bize aittir. Nitekim ertesi gün bu neşriyatı tekzibettik. Yoksa bununla bizi itham etmek insafsızlık olur zannedirim. Bir muhabir Trabzon'dan Yeni Şark gazetesine benim resmimi göndermiş, gazete de dercetmiş. Binaenaleyh Dahiliye Vekâleti de bu işte methaldar demek istiyorlar. Bu dereceye kadar da tarafgirlik zannedirim doğru değildir. Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyetine yazdığım telgrafta bir garazkârlık kelimesi vardır, diyorlar. Efendim, bu kelimedede yanlışlık vardır. Bu bir telgraf hatasıdır. Bendeniz yazdığım şeyde, «Temedduh-kârlık ve bâlâpervazlık» demiştim. Yoksa «garazkârlık» demedim. Bu telgrafın esnayı keşidesinde yapılmış bir hatadır. Yoksa benim kalemimden çıkmamıştır. Evvelece de söyledim bu defa da tekrar arz ediyorum ki; Dahiliye Vekiliniz sizin vekiliniz olmak dolayısıyla pek de hissiyatlarına dokunur harekette bulunmamıştır. Ben onlarla sonuna kadar muhabereden tevakkî ettim ve onları meskût bıraktım.

Dahiliye Vekilinin mevki ve sandalya için çalıştığı sözünü sureti katiye ve şedidede reddederim. Ben memleketime hizmet etmek isterim. Meclisinin itimadı berdevam oldukça bu arkada hizmeti ifaya devam etmeyi arzu ederim. Fakat sandalyaya merbut olmak dolayısıyla, yalnız sandalya aşkıyle bu hizmeti ifa için fazla müşkülâta, fazla şeylere katlanacağımı zennetmeyiniz. Ben sandalyaya hiçbir vakit merbut değilim. Ağaoğlu Ahmed Bey tarafmdan kendisine bir şeyler söylenmiş ve birtakım telgraf ve muhaberattan bahs olunmuş. Bu da burada heyecan-âmiz bir şekilde söylenmiştir. Bunun da Dahiliye Vekiline ciheti taallûkunu bilmiyorum. Ağaoğlu Ahmed Bey şöyle dedi; ben de böyle dedim. Hiç bana taallûku olmıyan bir meseledir.

Efendiler, Karahisar Mebusu Muhteremî Şükrü Efendi yine, haneye cebren girmek, meselesinden bahsettiler. Zannedirim ki bir kimse hırsızlık eder veyahut birisinin cebinden para çalarsa derhal mahkemeye müracaat etmek ve hukukunun muhafazasını talebetmek o adamın hakkıdır. Başka bir cihet görmüyorum.

Bendeniz; feveranı millî neticesinde teşekkül etmiş olan Müdafaai Hukuk cemiyetlerine riayet ve hürmeti ahzı âmâl addederim. Fakat bu mesele arz ettiğim gibi iskele Hükümeti meselesi şeklinde olduğu için burada istifa edilmekte olan rüsumun sureti sarfına dair tahkikatta bulunmayı vazife ve salâhiyetim dahilinde ad ve telâkki eyledim. Bu mesele ayrıdır. Bunu bu kadar mukaddes hizmetler ifa eden Müdafaai Hukuk cemiyetlerine bir taarruz şeklinde göstermek zannedirim muvafık değildir. Bunu sureti katiyede reddederim. Bu ayrı bir meseledir ve bu gibi cemiyetlere hürmet ve riayet etmeyi vazife addederiz. Şikâyet vâkı olursa tahkikata şuru etmeyi de vazife telâkki ederiz.

Hüseyin Avni Bey arkadaşımız Meclisin arasına tefrika sokmak isteyenlerin böyle bir şeyi idare edemeyeceğini söylediler. Hakikaten Meclisin arasına tefrika sokmak isteyenler varsa Dahiliye Vekâletini katiyen idare edemez, «Trabzon kumandanı kimdir? Hâkim olmak istiyor» diyor, «Vekillerin müdahale salâhiyeti yoktur» diyor. Zannedirim o zaman Hükümet yoktur demek... Kim idare edecek? Halkın hukukunu kim muhafaza edecek? Müdahale etmezsem «niye bakmadınız? Neye müdahale etmediniz?» diyor-sunuz, müdahale edersem «niçin müdahale ettiniz, Niçin sordunuz?» diyor-sunuz.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Vekiller Meclisten veche almalıdır.

DAHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. — «Reyhudi ile hareket ediyor» dediler İtikad ederim ki re'yihudi ile hareket edilmemiştir. Yapılan hareket kanuna, nizama muvafık bir hareketten ibarettir. Yoksa re'yihudi değildir. Bu tâbiri de reddederim kanunî bir surette bahis buyursunlar, Cemiyetler Kanununun manûlünbih olmadığını söylesinler. Ona karşı diyeceğim yoktur. Lâalet-tâyin «re'yihudi ile hareket bilmem ne ediyor» diyerek birtakım esassız ithamatta bulunmakta da mâna yoktur zannedirim.

HÜSEYİN AVNİ B. (Erzurum) — Programın 11 nci maddesini tatbik buyurunuz Fethi Beyefendi.

DAHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. — Okudum. Ziya Hürşid Bey de dediler ki «diğer meseleler aranılmıyor..» Teşekkür ederom. Hüsnü Efendi biraderimize. Burada da not etmişimdir... İsparta'da Müdafaai Hukuktan bütün meselesinden şikâyet edilmiştir. Emir vermişimdir. Tahkikat yapıyor. Vâkı olan şikâyetleri derhal tahkik ettiriyoruz.

Basri Bey müdafaai hukuk cemiyetlerinin tahkirata uğradığından, kumandanın şahsı hakkında birtakım ifadet ve saireden bahsettiler. Bunlara ait cevapları arz etmiş olduğundan tekrarına lüzum görmiyorum. «Trabzon'da acıklı ahval vardır, Trabzon ahalişi bu hale tahammül edemeyecektir, buna çare bulunuz» diyorlar... Efendiler Trabzon'da acıklı ahval yoktur, Trabzon ahalişi bu tebeddülden benim itikadımca memnundurlar. Binaenaleyh telâş ve heyecana lüzum yoktur.

HASAN BASRİ B. (Karesi) — Yangın olmayan yerden duman çıkmaz. (Handeler)

DAHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. — Duman çıkabilir... Söyliyeceğim sözler bundan ibarettir.

RAGİB B. (Amasya) — Dahiliye Vekâleti bu Müdafaai Hukuk Cemiyetini kendi emrinde bir dairei mahsusa mı âddediyor? Bu ciheti izah buyurunuz.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Efendim menafii umumiyyeye hizmet eden cemiyetler vardır ki, bunlar eşhası hukukiyeden maduttur. Bir de madudolmayan cemiyetler vardır. Ben hiçbir zaman müdafaai hukuk cemiyetlerini kendi dairemden âddetmedim.

RAGİB B. (Amasya) — Şu halde mademki maiyetinizden madut değildir, bunların suiistimalâtına veya her hangi bir cürme mücaferetlerine ittikâ ettiğiniz zaman işi müddeiumumilere tevdi edip onlar vasıtasıyla takibat iera ettirmeniz Cemiyetler Nizamnamesi iktizasındandır. (Gürültü, kanun vardır sadaları)

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Suiistimâl olup olmadığını evveleminde tahkik etmek ondan sonra müddeiumumilere tevdi eylemek lâzımgelir. Yoksa derhal mahkemeye tevdi edilemez.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahib) —

Efendim Ali Şükrü Bey iddia ediyorlar, diyorlar ki : (Böyle bir şikâyetin aslı yoktur. Biz şikâyet eden bir adam bilmiyoruz.) Zatiâliniz verdiğiniz cevaplarda (Hayır şikâyet vardır.) Dediniz. Her halde şikâyet eden adamın mâlûm olması lâzımdır. Çünkü Müdafaai Hukuktan memleketi namına mazarrat gören adam kendi ismiyle (Müdafaai Hukukta şu, şu suiistimalât vardır. Biz şöyle zülüm görüyoruz) der ismini söylemekte beis görmez.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Efendim ahâlden birçoğu zulüm gördüklerini hükümete şikâyet etmişler, gerek kayıkcılardan ve gerekse sair kimselerden alınan bu paraların nereye gittiğini öğrenmek istediklerini beyan etmişlerdir. İsimlerini bilemiyorum. Fakat şurasını da söylemek isterim ki, doğrudan doğruya müdafaai hukuk cemiyetleri aleyhinde ikamei dâva etmiş adamlar vardır. 0

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Muhterem Fethi Bey bu müzakerattan bendenizin anladığım netice; Hükümetin, memlekette tekmiil cemiyetlere teşkilât üzerinde tasallût ve tahakküm edemeyeceği meselesidir. Buna Meclis bugün karar vermekle gayet esâş ve mühim bir meseleyi halletmiş olacaktır. Bendeniz zatiâlinizin ifadâtından tenevvür edemediğim nokta budur. Tekmiil müzakeratta bendenizin anlamak istediğim bir şey vardır. Eğer onu anlarsam mesele üzerine bir karar verebilirim. O da her hangi bir fert veyahut her hangi bir cemiyet hakkında bir mahkemeye gitmek lâzım değil midir? Yahut elinde bir istida ile gidip bir delil göstermeye, bir şey dermeyan etmeye her Osmanlı sahibi hak değil midir? Binaenaleyh zatiâlinizin buradaki ifadâtından tenevvür edemediğim şey budur. Mahkemeye gitmeyip de hükümetler, canlarının istediği yerde tazyik ve saire ile millet ve fertler üzerinde ısrar edecek midir? Hal böyle ise memleketi yıkar, bu noktayı izah buyurunuz. Çünkü meselenin çivisi budur. Suiistimalleri anlamakta pek hakkınız vardır. Fakat bendeniz bunun şu mânaya mahmul olup olmayacağına dair tenevvür etmek isterim. Asıl esas mesele budur. Mahkemeler varken neden Hükümet bu işi üstüne alıyor? Ve alırsa doğru mudur?

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Efendim, bu suretle yapmış olduğumuz tahkikatın bütün müdafaai hukuk cemiyetlerine vaziyet

suretinde telâkki edilmemesi lâzımgeldiğini burada mütaaddit surette beyan ettim. Trabzon'da bir kayıkçılar meselesi vardır. Hükümetin gözü-nün önünde cereyan etmiş bir meseledir. Evvelce de burada arz etmek istedim. Valiye müracaat vâkı olmuş da vali kumandana göndermiş, yani bu istida valiye gitmiş de o da kumandana havale etmiş, halbuki adliyeye havale etmesi lâzımgelirdi diye uzunuzadıya şikâyet ettiler. Biliyorsunuz ki, halkımız doğrudan doğruya valiye müracaat ediyor. Hükümetin bu işte bir izahat alması lâzımdır. Biz bu işte lâkayit kalamadık, kanunun verdiği salâhiyete binaen bunu tetkik ettik, ve neticeten şu rapor bugün elimizde bulunmaktadır. Bu rapor müdafaa-i hukuk grupuna tevdi olunmuştur. Hakkında lâzımgelen tahkikatı onlar yapınlar.

SALÂHADDİN B. (Mersin) — Beyefendi mütalâatınız, gayet güzeldir. Fakat bendeniz bunun meseleyi hal değil teşviş ettiğine kaanın. Bu müracaat üzerine vali bu tahkikatı kendisi yapacağına müddeimumiyi çağırıp neden yaptırmadı? İşte benim korktuğum bu tarzın bu memlekette Hükümetin müdahalesini bir usül haline koymasındır. Yoksa tahkik iyidir, fakat bu şekilde olmamalıdır. mahkeme marifetiyle yapılmalı idi.

DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ B. — Bendeniz buna iştirak etmiyorum. Şu gün bendeniz Millet Meclisi namına icrayı ahkâm ediyorsam ve yanlış hareket ediyorsam, Millet Meclisiniz beni aşağıya alıp başka birisini yerime koyar. Hükümet millettir. Başka bir şey değil. Milleti Hükümetin dununda telâkki etmek ve ayrı olarak farz ve tahmin etmek; binaenaleyh Hükümet ile milleti ayrı ve Hükümeti gûya milletin fevkında tedâkki etmek gibi bir şeyi kabul edemiyorum. Hükümet yoktur, Hükümet millettir. Hükümet milletin vazife icraiyesini görmektedir. Benim vekâletim sizin yedinizdedir. Derhal kırmızı rey verirseniz mesele biter, gider. Mesele budur. Ya tasvübedersiniz ve yahut reddedersiniz. Hükümet mi yapıyor? Siz mi yapıyorsunuz? Muvafık görmiyorsanız rica ederim, beni de bu müşkül vaziyetten kurtarınız. Kırmızı rey verirseniz ve milletin hâkimiyetini derhal gösterirsiniz.

IHSAN B. (Cebelibereket) — Ali Şükrü Bey biraderimiz beyanatında, bâzı cihetleri

başka bir celsede ifade buyuracaklarını söylediler. Binaenaleyh Vekil Beyefendi de bu vâdide idarei kelâm etti. Demek oluyor ki, bu dâva içinde bulunduğumuz şu celsede hâllo'un-miyacak demektir. Şu halde meseleyi başka bir güne tâlik edelim. O zaman milletin hâkimiyetini derhal gösterirsiniz. Cumartesiye talik etmek mecburiyeti vardır. İş o vakit halledersiniz.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetine dair tavriler vardır. Şükrü Bey kifayet aleyhinde beyanatta bulunmak istiyor.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Usul hakkında bir şey söyleyeceğim. Aleyhinde de söyliyeciğim. Şimdi leh ve aleyhinde söylenildi. Fakat bendenizce muhtacı tavzih şeyler vardır. Fethi Beyin verdiği cevaplarda...

IHSAN B. (Cebelibereket) — Bundan sonra bir celse daha yapacaksınız ve ondan sonra meseleyi hallededeceksiniz.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Sonra İhsan Beyin buyurdıkları mesele de doğrudur. Hakikaten diğer bir celsede bunun yapılması lâzımdır. (Gürültüler)

REİS — Rica ederim, çok rica ederim.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Heyeti muhtereme kararını bilir. Yalnız şunu rica edeceğim ki, Dahiliye Vekili Fethi Beyefendinin söylediklerinde muhtacı tavzih noktalar vardır. Vekil Beyefendi bendenizin vermiş olduğum izahat üzerine tekrar izahat ita buyurdular. Bendenizin de hiç olmazsa beş on dakika söylemekliğim icabedecek. (Gürültüler) Müsaade buyurun efendim. Yalnız İhsan Beyefendiye söylüyorum. Öbür celsenin mesaili bu mesailden tamamiyle başkadır. Bu mesail ile alâkadar değildir. Ben buna cevap vermezsem noksan kalır zannederim. Gayet kısa söyleyeceğim.

REİS — Şükrü Bey ifadelerini Heyeti Âliyenize arz ettiler. Müzakeratın kifayetine dair tavriler var...

MAZHAR MÜFİD B. (Hakkâri) — Efendim aleyhinde söyleyeceğim.

REİS — Bir kişi aleyhinde söyledi.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Rauf Beyefendi ister bu celse devam etsin ister başka bir celseye bırakılsın bendeniz sözlerimi söylemek taraftarıyım. Arz etmek istediğim mesele budur. Yani aleyhinde söylemedim.

MAZHAR MÜFİD B. (Hakkâri) — Efendim müzakere kâfi değildir. Çünkü gerek istizah sahibi gerek Dahiliye Vekili bâzı hususatin beyanını başka bir celseye tâlik ettiler. «Bendeniz bu celsenin nihayetinde şu meseleleri söylemek isterim», dediler. Başka daha mühim hususattan bahsedeceklerini anlattılar. O günkü celsede bu gürültüye gitmesin. (Hayır, hayır, sesleri) İkinci Celsede vardır. O halde bunu Cumartesiye bırakmak lâzımdır.

TEVFİK RÜŞDÜ B. (Menteşe) — Usul hakkında söyleyeceğim.

REİS — Efendim, usul hakkında söylendi rica ederim.

Müzakerenin kifayeti hakkında Ahmet Hamdi Beyin takriri var. Sonra İçel Mebusu Nâim Efendinin takriri var.

Riyaseti Celileye

Meclisi Âli bu bapta tenevvür ve mesele tavazzuh ettiğinden Dahiliye Vekili Beyi de

istima ederek neticeye rabut buyurulmasını teklif eylerim.

8. VI. 1338

İçel

Naım

Riyaseti Celileye

Mesele tenevvür etti. Müzakerenin kifayetini teklif eylerim.

Muş

Ahmed Hamdi

REİS — Dahiliye Vekili Bey istima buyurulmuştur. O halde şimdiye kadar cereyan eden müzakereyi kâfi görenler. (Gürültüler)

Efendim Trabzon Müdafai Hukuk Cemiyetine ait şimdiye kadar cereyan eden müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. (Hayır, hayır sadaları)

Efendim rica ederim yerlerinize oturunuz. Andıyamıyorum ekseriyet var mıdır, yok mudur? Trabzon Müdafai Hukuk Cemiyetine ait müzakereyi kâfi görenler ayağa kalksınlar. Kâfi görülmüştür. Samiin lütfen salonu tahliye buyursun.

Hitami Celse Saat : 7,40

(Üçüncü celse hafidir)

DÖRDÜNCÜ CELSE

Bed'i müzakerat Saat : 8,00

REİS — Reisisani Hüseyin Rauf Beyefendi

KATIPLER : Mahmud Said Bey (Muş); Enver Bey (İzmir)

REİS — Efendim: Celse aleni olmuştur. Cumartesi günü öğleden sonra saat bir buçukta, iç-

tima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Hitami müzakerat Saat : 8,00

Kastamonu Mebusu Doktor Suad Beyin dört ay mezuniyeti zarfında kendilerine tam tahsisat itası hakkındaki Divanı Riyaset kararına verilen reylerin neticesi

(Kabul edenler)

Yusuf Ziya B. (Mersin), Ali Şükrü B. (Trabzon), Hüseyin Avni B. (Kozan), Rifat B. (Tokad), Osman B. (Kayseri), Sabit Ef. (Kayseri), Halil İbrahim B. (Antalya), Şerif B. (Sınob), Yunus Nâdi B. (İzmir), Arslan B. (Maraş), Dr. Âsm B. (Amasya), Mahmud Celâl B. (Saruhan), Hacı Feyzi B. (Elâziz), Ali B. (Karahisarı Sahib), Hasib B. (Maraş), Cavid B. (Kars), Ahmed Nuri Ef. (Batum), Yahya Galib B. (Kırşehir), İsmail Subhi B. (Burdur), Ali Vefa B. (Antalya), Dr. Adnan B. (İstanbul), İbrahim B. (Karesi), Şakir B. (Ankara), Feyyaz Âli B. (Yozgad), Mehmed Ragıp B. (Amasya), Hakkı B. (Van), Ragıp B. (Gazianteb), Vehbi B. (Bitlis) Mustafa Lûtfi B. (Siverek), Fahreddin B. (Kars), Rifat B. (Kayseri), Abdügafur Ef. (Karesi), Şükrü B. (İstanbul), Ali Haydar B. (Gene), Hacı Arif

B. (İstanbul), Necib B. (Ertuğrul), Kâzım Pş. (Karesi), Süleyman Sudi B. (Bayezid), Ali B. (Amasya), Eyüb Sabri B. (Eskişehir), Bahri B. (Yozgad), Midhat B. (Mardin), Vâsif B. (Sivas), İsmail Remzi B. (İsparta), Hasan Basri B. (Karesi), Rauf B. (Sivas), Ramiz B. (Derim), Mustafa Taki Ef. (Sivas), Hacı Şükrü B. (Diyarbakir), Emin B. (Eskişehir), Ömer Lûtfi B. (Saruhan), Naim Ef. (İçel), Esad B. (Lâzistan), Hasan Sıddık B. (Van), Süleyman Sırrı B. (Yozgad), Dursun B. (Çorum), Hakkı B. (Ergani), Haydar Lûtfi B. (İçel), İbrahim Süreyya B. (Saruhan), Emir Pş. (Sivas), Hamdi B. (Tokad), Rıza B. (Kırşehir), Derviş B. (Mardin), Ahmed Hilmi B. (Kayseri), Rasim B. (Cebelibereket), Mehmed Âkif B. (Burdur), Muhiddin Baha B. (Bursa), Mahmud Said B. (Muş), Faik B. (Edirne), Âtîf B. (Kayseri).

(Reddedenler)

Hamdi Ef. (Diyarbakir), Hafız Şahin Ef. (Gazianteb), Seyfi Ef. (Kütahya), Nusrat Ef. (Erzurum), Hüseyin Hüsnü Ef. (İstanbul), Hacı Âtîf Ef. (Ankara), Halil İbrahim Ef. (Eskişehir), İsmail B. (Erzurum), Tefvik Ef. (Kângırı), Mustafa B. (Dersim), Ziya Hurşid B. (Lâzistan), Behçet B. (Kângırı), Ahmed Mazhar B. (İstanbul), Mehmed Vasfi B. (Karahisarı Şarki), Mehmed Sâmî B. (İçel), Ali Vâsif B. (Gene), İsmail Şükrü B. (Karahisarı Sahib), İbrahim B. (Mardin), Reşid Ağa (Malatya), Abdullah Ef. (İzmit), Rasim B. (Elâziz), Musa Kâzım Ef. (Konya), Tunalı Hilmi

B. (Bolu), Hacı Mustafa Ef. (Ankara), Halil İbrahim Ef. (İzmit), Mustafa Hilmi Ef. (Niğde), Halil B. (Ertuğrul), Ali Cenani B. (Gazianteb), Mehmed Şükrü B. (Karahisarı Sahib), İhsan B. (Cebelibereket), Şevki B. (İçel), Reşad B. (Saruhan), Süleyman B. (Canik), Hüseyin Hüsnü Ef. (İsparta), Hamid B. (Biga), Tufan B. (Hakkâri), Nebil Ef. (Karahisarı Sahib), Numan Ef. (İstanbul), Sadık B. (Kırşehir), Tefvik B. (Van), Tahsin B. (Aydın), Arif B. (Konya), Mazlum Baba Ef. (Denizli), Mustafa B. (Karahisarı Şarki), Muhiddin B. (Elâziz), Hacı Süleyman Ef. (İzmir), Rıza B. (Yozgad).

(Müstenkifler)

Ömer Lûtfi B. (Amasya), Cemil B. (Kütahya), Abdullah Ef. (Bolu), Ferid B. (Çorum),

Nuri B. (Bolu), Hacı Ahmed Hamdi Ef. (Muş),

İçtimai âti ruznamesi

Zaptı sabık hulâsası

Dahiliye Vekâletinden istizaha devam

1. Muinsiz efrat maâşatı için esasatı sabıka dai-resinde ve ancak sureti tediyatı mübeyyin bir nizamname tanzimi için bu bapta mevрут lâyi-hai kanuniyenin Maliye Vekâletine tevdiine dair Kavanini Maliye Encümeni mazbatası (3)

2. Teşkilât ve kadroların encümenlerce tes-bitine ve saireye dair Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin takriri (2)

3. Sükna için icar ve isticar bedelâtı hak-kında Heyeti Vekileden mevрут lâyi-hai kanuni-yeye mütaallik Adliye Encümeni mazbatası (Aynı mesele hakkında Yozgad Mebusu Süley-man Sırrı ve Saruhan Mebusu Avni beylerin bi-rer ve Kütahya Mebusu Cemil Beyin iki teklifi tevhiddenilmiştir.) (1)

(Akarattan bedeli icarin yüzde onu nuspe-tinde vergi ahzi hakkında Heyeti Vekileden mev-рут lâyi-hai kanuniye de tevhiddenilmiştir.)

4. Vilâyatı Şarkiye muhacirininin harabo-lan hane ve mekteplerinin yeniden imarı için muktazi kerestenin meccanen itasına dair He-yeti Vekileden mevрут lâyi-hai kanuniye ve Mu-vazenei Maliye Encümeni mazbatası (4)

5. Resneli Niyazi Beyin ailesiyle Âtîf Beye hidematı vataniye tertibinden muhassas maâşa-tın itasına dair Çorum Mebusu Ferid Bey ve rü-fekasının teklifi ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası (5)

6. Sinob harikzedegânına meccanen kereste itasına dair lâyi-hai kanuniye ve bu bapta İkti-sat ve Muvazenei Maliye encümenleri mazbata-ları (Antalya, Kângırı, Maraş, Çivril, Beypa-zarı harikzedegânına meccanen kereste itasına dair Heyeti Vekileden mevрут lâyi-hai kanuniye ile Uluborlu, Simav harikzedegânı ile Antalya Darülhilâfesine muktazi kerestenin meccanen kat'ına dair İsparta Mebusu Hacı Tahir, Kütah-

ya Mebusu Cemil ve Antalya Mebusu Hasan Taşsin beylerin teklifleri tevhiddenilmiştir.) (6)

7. Belediyeler tarafından celbedilecek eczai tıbbiyenin Gümrük Resminden muafiyetine dair Erzurum Mebusu Salih Efendinin teklifi ve Mu-vazenei Maliye Encümeni mazbatası (7)

8. Himayietfal Cemiyeti muhaberatından posta ve telgraf ücreti alınmamasına dair Bolu Mebusu Fuad Beyle rüfekasının teklifi ve Mu-vazenei Maliye Encümeni mazbatası (8)

9. Hiyaneti vataniye mücrimininden bir kıs-mının affına dair kanunun tefsiri hakkında Ad-liye Encümeni mazbatası (Müdafaai Milliye Ve-kâletinin tezkeresi üzerine encümenin ikinci maz-batası da tevhiddenilmiştir.) (27)

10. Meclis aklâmında müstahdem memurin-den olup tahtı silâha alınanların farkı maâşla-rının tesviyesi için bütçeye zamaim icrasına dair İdare Heyetinin teklifi ve Muvazenei Maliye En-cümeni mazbatası (33)

11. Sureti teftiş ve murakabe hakkında Mu-vazenei Maliye ve Murakabe encümenleri mazba-taları (34)

12. Mâlûlini guzat tahsisatı hakkında maz-bata (Muvazenei Maliye Encümeninden henüz gelmemiştir.)

13. Kastamonu İstinaf Ceza Mâhkemesince idama mahkûm Küre'nin Dereskü karyesinden Timureu Osmanoğlu Mehmed Ali hakkındaki evrakı hükmiye üzerine Adliye Encümeni maz-batası (41)

14. İera Vekillerinin sureti intihabına dair lâyi-hai kanuniye (44/86)

15. İera Vekillerinin vazife ve salâhiyetle-rine dair lâyi-hai kanuniye (45/87)

16. İstiklâl mahkemeleri hükümlerinin eu-cümenlerce yeniden tetkiki hakkındaki evrak (59)

17. Avans Kanununun üçüncü maddesinin tefsirine dair Muvazenei Maliye Encümeninin iki mazbatası (51 - 43/88)

